

UiT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Tromsø biblioteks utvikling sett i lys av nasjonale og nordiske forhold

Et historisk-institusjonelt perspektiv

Kirsten Fausa Storvik

Masteroppgave i dokumentforvaltning DOK-3951 juni 2014



Forord

Det er flere jeg ønsker å takke i forbindelse med arbeidet med denne oppgaven. Først og fremst ønsker jeg å takke Andreas Vårheim for samarbeidet, som har inkludert faglig veiledning og sjokoladeforsyninger, i året som har gått.

Jeg vil også takke Tromsø bibliotek og byarkiv, spesielt Stine Fjeldsøe, for en veldig fin praksisperiode høsten 2013. Einar Dahl fortjener en ekstra stor takk for å ha bidratt med mye nyttig kunnskap om bibliotekutviklingen i Tromsø.

Utenom dette ønsker jeg å takke Jan Olav som fikk meg til å investere i stasjonær datamaskin. Dette har lettet redigeringsarbeidet betraktelig. Tusen takk til pappa som har vært en viktig støtte i prosessen og er fotografen bak forsidebildet til oppgaven. Jeg vil også takke for støtten fra mamma, Eivind, Knut, Marianne og Elisabeth.

Helt til slutt vil jeg takke alle i Tromsø Brass, som har sørget for en rekke høydepunkter gjennom året, blant annet en fjerdeplass i NM brass i Bergen.

Abstrakt

Ved å se på situasjonen i Sverige, Danmark og Finland synliggjøres forklaringen på hvorfor norske bibliotek har sakket akterut i etterkrigstida. Dette gjøres for bedre forståelse av Tromsø biblioteks utvikling. Forklaringsfaktorene for bibliotekutviklingen på 1900-tallet kommer tydeligere fram ved å ta i bruk institusjonell teori. Gjennom ekvilibrium-modellen kommer det som er karakteristisk for norske forhold klart fram. Den historisk dynamiske modellen passer bedre for de nordiske landene. Det er likevel viktig å ta i bruk begge modellene i alle tilfeller få belyse ulike aspekter ved utviklingen. Resultatet viser at institusjonelle entreprenører og lokale forhold har vært avgjørende for Tromsø bibliotek. Utviklingen til Tromsø bibliotek sammenfaller kun delvis med nasjonale forhold og i mindre grad med nordiske.

Innholdsliste

Forord.....	1
Abstrakt.....	3
1. Innledning.....	10
1.1 Tema og problemstilling.....	12
1.2 Forskningsstatus.....	12
1.2.1 Norge.....	12
1.2.2 Norden.....	13
1.3 Institusjonell teori.....	13
1.3.1 Timing.....	15
1.3.2 Endring.....	15
1.3.3 Institusjonelle entreprenører.....	16
1.3.4 Ekvilibrium-modellen og den historisk dynamiske modellen.....	17
1.4 Metode og empirisk materiale.....	18
1.5 Struktur.....	19
2. Bibliotekutvikling i Norden.....	20
2.1 Sverige.....	20
2.1.1 Bakgrunn.....	20
2.1.2 Gjennombruddet.....	21
2.1.3 Avskaffelsen av bibliotekloven.....	23
2.2 Danmark.....	24
2.2.1 Bakgrunn.....	24
2.2.2 Pionerer og ekstern påvirkning.....	24
2.2.3 Den første bibliotekloven i Norden.....	25
2.2.4 Interne stridigheter.....	26
2.2.5 Ny biblioteklov 1964.....	27
2.2.6 Kulturelt oppbrudd og politisk legitimering.....	28
2.2.7 Paradigmeskiftet.....	29
2.3 Finland.....	31
2.3.1 Bakgrunn.....	31
2.3.2 Ekstern innflytelse.....	33
2.3.3 Selvstendighet og mulighet for raskere utvikling?.....	33
2.3.4 Loven av 1961.....	35
2.3.5 Bibliotekinspektørene.....	36
2.3.6 Lavkonjunktur og «Indian Summer».....	37
3. Bibliotekutvikling i Norge.....	38
3.1 Bakgrunn.....	38
3.2 Mot en revolusjon.....	40
3.3 Håkon Nyhuus.....	41
3.4 Bibliotekreformen av 1902.....	41
3.5 Opprettelsen av Norsk Bibliotekforening i 1913.....	43
3.6 Den økonomiske situasjonen i Norge fra 1920-1933.....	44
3.7 Kriseårene: 1924-1933.....	44
3.8 Bibliotekloven av 1935.....	45
3.9 Endring i kulturpolitikken.....	47

3.10 Etablering av norsk bibliotekarutdanning og situasjonen under andre verdenskrig...	48
3.11 Etter andre verdenskrig: Revisjon av biblioteklov og opprettelsen av Statens bibliotektilsyn.....	48
3.12 1963: Etterlysning av ny biblioteklov.....	50
3.13 Endring i kulturpolitikken.....	51
3.14 Bibliotekloven av 1971.....	52
3.15 Slutten på øremerkede tilskudd.....	53
3.16 Fokusendring.....	54
4. Tromsø biblioteks utvikling.....	56
4.1 Bakgrunn.....	56
4.1.1 Startfasen.....	57
4.1.2 Åpningstidene.....	58
4.1.3 Lokaler.....	58
4.2 En vanskelig tid.....	59
4.3 Evakueringen og påfølgende utvikling.....	59
4.4 Beslutninger etterfulgt av manglende iverksetting.....	60
4.5 Arkitektkonkurranse og etablering av universitet.....	61
4.6 Rammetilskudd og nedleggelse.....	62
4.6.1 Nedskjæringer.....	63
4.7 Nytt lokale.....	63
5. Analyse.....	66
5.1 Første fase: 1850-1913.....	66
5.1.1 Tromsø.....	66
5.1.2 Norge.....	66
5.1.3 Sverige:.....	67
5.1.4 Danmark.....	68
5.1.5 Finland.....	68
5.2 Andre fase: 1914-1945.....	69
5.2.1 Tromsø.....	69
5.2.2 Norge.....	69
5.2.3 Sverige.....	70
5.2.4 Danmark.....	70
5.2.5 Finland.....	71
5.3 Tredje fase 1946-1969.....	71
5.3.1 Tromsø.....	71
5.3.2 Norge.....	72
5.3.3 Sverige.....	72
5.3.4 Danmark.....	73
5.3.5 Finland.....	73
5.4 Fjerde fase 1970-i dag.....	74
5.4.1 Tromsø.....	74
5.4.2 Norge.....	75
5.4.3 Sverige.....	75
5.4.4 Danmark.....	76
5.4.5 Finland.....	76
5.5 Norges bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen.....	77
5.5.1 Pionerer som institusjonelle entreprenører.....	77
5.5.2 Bruddet med folkeopplysningen.....	79

5.5.3 Brudd: Fra øremerkede tilskudd til rammetilskudd.....	80
5.5.4 Oppsummering.....	80
5.6 Norges bibliotekutviklingen sett i lys av den dynamisk-institusjonelle modellen.....	81
5.6.1 Kontinuitet i politikk og lovgivning.....	81
5.6.2 Økonomisk krisetid.....	82
5.6.3 Statlig engasjement.....	83
5.6.4 Kulturpolitikk.....	84
5.6.5 Oppsummering.....	85
5.7 Danmarks bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen.....	86
5.7.1 Pioneren Steenberg som institusjonell entreprenør.....	86
5.7.2 Loven av 1964.....	87
5.7.3 Ny bibliotekpolitikk.....	87
5.7.4 Paradigmeskiftet.....	88
5.7.5 Oppsummering.....	88
5.8 Danmarks bibliotekutvikling sett i lys av den historisk dynamisk modellen.....	89
5.8.1 Etablering av bibliotekfeltet.....	89
5.8.2 Loven av 1964.....	90
5.8.3 Økonomisk krise.....	90
5.8.4 Sentralisering.....	90
5.8.5 Paradigmeskiftet.....	91
5.8.6 Oppsummering.....	91
5.9 Sveriges bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen.....	92
5.9.1 Pionerer som institusjonelle entreprenører.....	92
5.9.2 Oppsummering.....	93
5.10 Sveriges bibliotekutvikling sett i lys av den historisk dynamisk modellen.....	93
5.10.1 Arbeiderbibliotekene.....	93
5.10.2 Holdningsendring fra statens side.....	94
5.10.3 1970-tallet.....	94
5.10.4 Oppsummering.....	94
5.11 Finland bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen.....	95
5.11.1 Finske bibliotekpionerer som institusjonelle entreprenører.....	95
5.11.2 Bibliotekplanen fra 1950 og loven av 1961.....	96
5.11.3 Oppsummering.....	96
5.12 Finlands bibliotekutvikling sett i lys av den historisk dynamisk modellen.....	97
5.12.1 Etableringen av bibliotekfeltet.....	97
5.12.2 Kontinuitet.....	98
5.12.3 Bibliotekloven av 1961.....	98
5.12.4 Oppsummering.....	99
5.13 Tromsø Biblioteks utvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen.....	99
5.13.1 Bibliotekpioneren Thorsten Berg Larsen som institusjonell entreprenør.....	99
5.13.2 Hermann Kristoffersen som institusjonell entreprenør.....	100
5.13.3 Oppsummering.....	101
5.14 Tromsø biblioteks utviklingen sett i lys av den historisk dynamisk modellen.....	101
5.14.1 Plassproblemene og forholdene fram til 1920.....	101
5.14.2 Forholdene på 1920-tallet og en påfølgende oppsving.....	102
5.14.3 Bibliotekpolitikk, kulturpolitikk og utdanningspolitikk på 1970-tallet.....	103
5.14.4 Ny biblioteklov – bibliotekutviklingen stagnerer.....	103
5.14.5 Oppsummering.....	104

6. Konklusjon.....	106
6.1 Nordiske forhold.....	106
6.2 Nasjonale og lokale forhold.....	107
6.3 Forklaringsmodeller.....	108
6.3.1 Sverige.....	108
6.3.2 Danmark.....	109
6.3.3 Finland.....	109
6.3.4 Norge.....	110
6.4 Tromsø.....	110
Kildehenvisning.....	112

1. Innledning

De første folkebibliotekene oppstod i Nord-Amerika og England. USA fikk sitt første folkebibliotek i Boston i 1847 (Hietala, 2001, s. 7). Som et resultat av at den amerikanske folkebibliotek-bevegelsen opprettholdt aktiviteten på 1850-tallet, spredte idéene seg videre i New England og deretter til andre deler av USA. Blant de skandinaviske landene, så var det Norge som hadde det mest velutviklede biblioteksystemet på begynnelsen av 1900-tallet, noe som hang sammen med omveltning ved Det Deichmanske Bibliotek i Kristiania. Historisk og kulturelt sett har Sverige og Finland vært tett knyttet sammen, og ved århundreskiftet var ikke Sverige kommet lengre i bibliotekutviklingen enn Finland. Samtidig var også Danmark bare i en startfase av utviklingen (Vatanen, 2001, s. 24, 30). Det kommunale biblioteket i Tromsø har tilsynelatende holdt tritt med den nasjonale utviklingen etter opprettelsen i 1871. Deichman skilte seg som nevnt spesielt ut, men Tromsø gjorde det bra på landsbasis fram til de økonomiske konjunktursvingningene på 1920-tallet (Hoëm, 1978, s. 3). Den påfølgende perioden fram til det nye bibliotekbygget stod ferdig i 2005 var i stor grad preget av tilbakegang og stagnasjon med unntak av 1950-årene. Tromsø bibliotek har gått fra å være et av de dårligste bibliotekene i landet til å komme opp på et nasjonalt nivå igjen. I kåringen til Dagbladet og tidsskriftet Prosa av Norges beste bibliotek i 2009 gikk Tromsø Bibliotek og byarkiv av med seieren. I denne forbindelse uttalte biblioteksjef Paul Henrik Kielland:

«Det er veldig gledelig! Denne kåringen er viktig politisk ... Vi i Tromsø bibliotek har nok fått uttelling for beliggenhet og nye, flotte lokaler, og det gir sterke signaler til landets politikere om at disse faktorene er viktige for et folkebibliotek. Men det viktigste er at kåringen og bibliotekserien har skapt oppmerksomhet om bruken av bibliotekene, og synliggjort hva de betyr for et lokalmiljø. Det er helheten i tilbudet som teller ... » (NRK Nordnytt, 2009).

Historisk sett kan folkebibliotekene betraktes som en institusjon som er frambragt av det politiske sentrum (Vestheim, 1992, s. 15). Utviklingen av demokratiet i Vest-Europas industriland gikk blant annet ut på å gjøre kunnskap mer tilgjengelig for landenes innbyggere. Dette bidrog til å gjøre bibliotekenes rolle mer betydningsfull fra andre halvdel av 1800-tallet. I 1876 begynte folkeboksamlingene i Norge å få statsstøtte. Kulturspørsmål hadde stor betydning på 1800-tallet, men ble ikke arbeidet med som et eget politikkområde før etter andre verdenskrig. I stedet ble kulturspørsmål behandlet i

et allmennpolitisk perspektiv. Vestheim hevder dette kan være et uttrykk for at differensieringen og spesialiseringen i samfunnet fortsatt ikke var modnet (Vestheim, 1995, s. 22, 24). Vestheim har trukket frem at kulturpolitikk dreier seg om «den rolla statlige, regionale og lokale styresmakter spelar når det gjeld å støtta produksjon og distribusjon av kunst og kultur» (Vestheim, 1995, s. 39). Offentlighetens interesse for biblioteksektoren på 1900-tallet kan spores i lovendringer og offentlige redegjørelser. I tillegg synliggjøres offentlighetens interesse gjennom opprettelsen av institusjoner og organisasjoner. Etableringen av de ulike bibliotekorganisasjonene, lovgivningen og de offentlige utredningene vi skal se nærmere på vitner ikke bare om offentlighetens interesse, men viser også at bibliotekene har vært tett knyttet til det politiske systemet i Norge. I løpet av dette tidsstrekket fra århundreskiftet og fram til 1980-tallet ble bibliotekvesenet integrert trinnvis i den offentlige forvaltninga, både sentralt og lokalt. På tross av bibliotekenes posisjon i det politiske systemet har de i flere sammenhenger blitt glemt av politikerne (Vestheim, 1992, s. 88).

Siden reformasjonen har de nordiske landene vært protestantiske. Dette har hatt en dyptliggende betydning for mental struktur og kultur for landenes innbyggere. Landene har også hatt en langvarig felles tradisjon for politisk og økonomisk historie. Lovgivning, personlig frihet og allmenne rettigheter er karakteristisk for de nordiske landene. Den protestantiske tradisjonen har vektlagt lesekunnskaper helt siden starten av 1500-tallet (Mäkinen, 2012a, s. 5–6). I løpet av 1900-tallet har folkebibliotekene i Norden utviklet en sterk og særegen tradisjon. Tradisjonen kan kjennes igjen gjennom det tette samspillet mellom offentlige opplysningsbevegelser og folkebibliotek, og samtidig gjennom et politisk engasjement og ansvar på et lokalt og nasjonalt plan i folkebibliotekene. Folkebibliotek i Norden har utviklet seg til å bli blant de mest brukte i verden i andre halvdel av 1900-tallet. I tillegg preges bygninger, samlinger og tjenester av høy kvalitet, budsjettene er høye og bibliotekarprofesjonen er godt etablert (Larsen, 2010, s. 7). Den sterke integreringen av populæroppllysning og folkeoppllysning kan bidra til å forklare den sterke posisjonen folkebibliotekene har fått i Nord-Europa (Mäkinen, 2009, s. 10). På 1950-tallet begynte folkebibliotek i Norden å få stor internasjonal oppmerksomhet, og dette gjaldt spesielt for Danmark og Sverige. Lionel McColvin hevdet i 1956 at folkebibliotekene i disse to landene var de beste i hele verden (Torstensson, 1996, s. 73). Finlands folkebibliotek har hatt en unik utvikling i løpet av 1900-tallet.

Utviklingen har ikke gått parallelt med USA eller de andre nordiske landene, men har i stedet dratt helt i fra (Mäkinen, 2001a, s. 5). Da er det viktig å stille spørsmål til hvorfor det er det Finland som har kommet lengst i bibliotekutviklingen på tross av at Norge ledet utviklingen i begynnelsen av det 20. århundret i Norden.

1.1 Tema og problemstilling

Per i dag har norske bibliotek i etterkrigstida sakket akterut sett ut i fra situasjonen i andre nordiske land. Hvordan kan dette forklares? Jeg vil ta for meg bibliotekutviklingen i en norsk kommune, Tromsø kommune, og sammenligne med den nasjonale og nordiske bibliotekutviklingen. Ved å bruke et lokalt eksempel får vi også fram eventuelle lokale drivkrefter i bibliotekutviklingsprosesser som kan være et grunnlag for komparative studier mellom kommuner og ytterligere videre bidrag til teoriutviklingsprosessen. Har bibliotekutviklingen i Tromsø vært preget av den nasjonale bibliotekpolitikken, eller har den vært mer påvirket av lokalpolitiske forhold? Her er det også interessant å sammenligne med forholdene i resten av Norden og se hvordan det kaster lys over hva som har foregått både lokalt og nasjonalt. Jeg vil ta for meg tidsrommet fra midten av 1800-tallet og fram til i dag.

1.2 Forskningsstatus

1.2.1 Norge

Det er skrevet en del om norsk bibliotekhistorie. Disse framstillingene er i stor grad knyttet til en bestemt institusjon innenfor feltet, gjerne i forbindelse med et jubileum. Eksempelvis er *Bok over land* (Annaniassen, Vestheim, & Bratland, 1999) et verk som tar for seg statens bibliotektilsyns historie. *By, bok og borger* (Ringdal, 1985) tar for seg Det Deichmanske Biblioteks historie, og *Norsk Bibliotekforenings 90 års jubileum* (Norsk bibliotekforening, Salvesen, Flaten, & Tangen, 2003) gir en oversikt over bibliotekforeningens historie. Selv om disse framstillingene tar utgangspunktet i en bestemt institusjon, gir de også til en viss grad en generell oversikt over norsk bibliotekhistorie. Geir Vestheims doktorgradsavhandling *Fornuft, kultur og velferd* (Vestheim, 1997) gir et omfangsrikt innblikk norsk folkebibliotekpolitikk fra begynnelsen av 1900-tallet og fram til midten av 1990-tallet, og var, da den ble utgitt i

1997, den første større historiske fremstillingen av norsk folkebibliotekpolitikk på 1900-tallet (Vestheim, 1997, s. 36). Utover dette har Lis Byberg har skrevet en kort framstilling av norsk bibliotekhistorie som er utgitt av HIBOLIRE i boka *Library Spirit in the Nordic and Baltic Countries* (Dyrbye, 2009a).

1.2.2 Norden

Redaktøren for *Library Research* påpekte i 1969 behovet for forskning på folkebibliotekhistorie i Sverige, siden den fram til da hadde vært svært mangelfull. Situasjonen hadde ikke endret seg stort fram til 1990-tallet. I 1987 ble det satt press på forskningen fra Senter for biblioteksforskning (Torstensson, 1990). Det finnes omfattende litteratur om utviklingen til de finske folkebibliotekene. Ilkka Mäkinen står for mye av dette, og han har blant annet vært redaktør for *Finnish Public Libraries in the 20th Century* (Mäkinen, 2001a) og skrevet en rekke forskningsartikler om emnet. Totalt sett preges nordisk folkebibliotekforskning av dynamikk og vekst, noe som synliggjøres tydelig av boken *Folkebibliotek under forandring. Modernitet, felt og diskurs* (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006). Boken tar utgangspunkt i forfatterne Casper Hvenegaard Rasmussen og Henrik Jochumsens doktorgradsarbeid ved Universitetet i Tromsø og analyserer bibliotekdebatt med utgangspunkt i 1964, da det kom ny biblioteklov, og utviklingen fram til i dag. Boken gir også et omfangsrikt bilde av dansk folkebibliotekhistorie fra dens start og fram til i dag (Audunson, 2008).

Lis Byberg har pekt på at forskningsfeltet for en historiker er nesten ubegrenset dersom en ønsker å ta for seg et biblioteks aktiviteter. Tendensen er at tilnærmingen gjerne er nasjonal, begrenset til en region eller kun til et bibliotek. Det eksisterer også komparativ historieskrivning innenfor forskningsfeltet, men her der det mer som kan gjøres (Byberg, 1999). Det vil derfor være interessant å ikke bare se på Tromsø Bibliotek som enkeltcase med også i en nasjonal og nordisk sammenheng.

1.3 Institusjonell teori

Institusjon er et sentralt begrep innenfor institusjonell teori, og begrepet brukes ofte om offentlige organisasjoner. Ut i fra hva Ronald Jepperson, en amerikansk institusjonsteoretiker, har vektlagt, er det viktig å se på hvordan institusjoner

reproduseres, og det er denne reproduksjonen som er selve institusjonaliseringen. Institusjonaliseringsprosessen opptrer som en rutine fordi den bygger på samfunnsmessige konstruksjoner som demokrati eller ekteskap. Dette er begreper som muliggjør og fastsetter handlinger. Institusjonaliseringen skjer ikke bevisst, men gjennom rutine. Teorien vektlegger altså hva det vil si at bestemte handlingsmønstre trer frem som en struktur som får en egenverdi (Andersen, Jochumsen, & Hvenegaard Rasmussen, 2008, s. 140–141). Etableringen av institusjoner spenner over et stort tidsrom. Det kan være snakk om tiår før institusjoner har klart definert form og innhold. Institusjoner representerer kontinuitet og stabilitet, og står som staute fjell når de først er etablert, og begrenser samtidig frihetsgradene i forhold til endring (Vestheim, 1992, s. 11). Det kan oppstå press mot kulturinstitusjonens opprettholdelse av kontinuitet og stabilitet dersom samfunnet de er en del av gjennomgår kraftige endringer. Selv om dette kan medføre forvirring og usikkerhet, kan også en slik presset situasjon gi rom for fornying på et individuelt, institusjonelt og organisatorisk plan (Vestheim, 1992, s. 11–12).

Innenfor samfunnsvitenskapene finner vi minst tre forskjellige former for institusjonell analyse; rasjonelt valg institusjonalismen, sosiologisk institusjonalisme og historisk institusjonalisme. Rasjonelt valg institusjonalismen tar utgangspunkt i at mennesker er rasjonelle individer. Institusjoner blir sett på som betydningsfulle fordi de setter rammene for individets strategiske oppførsel. Mennesker betraktes som strategiske spillere som vil utnytte sitt individuelle utbytte fullt ut. Innenfor sosiologiske institusjonalisme blir mennesker oppfattet som sosiale vesener. Viktige institusjonelle regler fungerer som sosiale normer som styrer hverdagslivet og sosial interaksjon. I mellom disse to perspektivene finner vi historisk institusjonalisme der mennesker er på jakt etter valg som fremmer deres interesser i tillegg til å være bundet av normer. Menneskets adferd i institusjonen er avhengig av tre faktorer: Regler, kontekst og individ. Dette medfører at det ikke eksisterer en forhåndsbestemt måte å finne hvilke omstendigheter som må studeres for å forklare et politisk utfall, siden vi opererer med tre ulike variabler. Historiske institusjonalister ønsker å forklare hvorfor et bestemt valg ble gjort eller hvorfor et bestemt utfall inntraff (Steinmo, 2008, s. 125–126). Historisk institusjonalisme forklares best som en tilnærming til studier av politikk og endringer i samfunnet, og defineres ikke som en enkeltstående teori eller metode (Steinmo, 2008, s.

118).

1.3.1 Timing

Det er flere grunner til at fortiden har betydning for det vi studerer, og innenfor institusjonell teori er timing en viktig faktor. Når en hendelse inntreffer har tidspunktet betydning for hvordan hendelsen utspiller seg. Eksempelvis vil industrialiseringen i et land som industrialiseres tidlig være helt forskjellig fra et som industrialiseres sent. Land som industrialiseres sent går ikke gjennom samme prøve-og-feile-metode som sine forgjengere (Steinmo, 2008, s. 127). Det vil altså så si at når to spesielle hendelser utspiller seg på det samme tidspunktet, vil utfallet være annerledes enn hvis de hadde utspilt seg på forskjellige tidspunkt. Fokuset vil da ligge på den gjensidige påvirkningen mellom de to hendelsene som inntreffer samtidig, og hvordan de er avhengige av hverandre. Som eksempel kan man ta utgangspunkt i at en mann gjennomfører den samme spaserturen hver dag. En dag løsner en del av bordkledningen til et hus han passerer. Utfallet av denne hendelsen vil være avhengig av timingen for hvor mannen er i forhold til den løsnede bordbekledningen. Hvis hendelsene sammentreffer vil utfallet være katastrofalt (Pierson, 2004, s. 55, 57).

1.3.2 Endring

Endring i en institusjon er sammensatt for det første fordi dersom et sett med regler endres medfører det som oftest at flere sett med regler må endres, og av den grunn motsetter en institusjon seg ofte endring. For det andre har mennesker forventninger til hvordan reglene i en institusjon skal være og motsetter seg også endring selv om de eksisterende reglene ikke nødvendigvis er optimale. For det tredje kan det oppstå uro dersom regler, som man har brukt lang tid på å sette seg inn i, forsøkes endret, og for det fjerde foretrekker mennesker gjerne en institusjon som de er vant til. Ut i fra disse fire faktorene har man forklart endring ved å si at institusjoner stort sett holder seg stabile (Steinmo, 2008, s. 129), men at dersom det oppstår en krisesituasjon i en institusjon eller organisasjon der de tradisjonelle problemløsningene feiler kapitalt, kan det oppstå et behov for å betrakte situasjonen i et nytt perspektiv. Ved å analysere situasjonen i et nytt perspektiv er det mulig å oppnå en ny forståelse som kan bidra til en løsning av problemet (Vestheim, 1992, s. 105). Ut i fra at institusjoner motsetter seg endring etter

at de er etablert, kan man deretter betrakte den påfølgende utviklingen som stivnet eller fastfrosset (Pierson, 2004, s. 153).

1.3.3 Institusjonelle entreprenører

Institusjonell endring blir ofte forklart gjennom rollen til institusjonelle entreprenører, som vil si fagkyndige aktører. Som vi ser av forrige avsnitt oppstår det ofte problemer når institusjonelle reformer skal iverksettes. Kreative aktører har gjerne en essensiell rolle i slike iverksettingsprosesser. En slik aktør har ofte et stort sosialt nettverk, og endringstrykk og handlekraft fra aktørens side krever god evne til å konstruere allianser og utarbeide innovative løsninger (Pierson, 2004, s. 136–137). En institusjonell entreprenør fungerer som et bindeledd mellom ulike strømninger i samfunnet, og ofrer sin energi, rykte og ikke minst tid for å sikre den institusjonelle endringen, ofte inngår også entreprenørens formue i innsatsen. Det er mulig å dele en entreprenørs egenskaper inn i tre hovedkategorier. Først og fremst er det viktig å kunne bli hørt i mengden. Denne egenskapen krever igjen at man er en god taler i ulike sammenhenger. For det andre må man ha politiske forbindelser og evne til å forhandle. For det tredje er man nødt til å være hardnakket og seig, og det er kanskje den viktigste egenskapen, å ikke gi seg. Man må være villig til å bruke mye tid på møter og forberedelser. Entreprenørene presser dermed på for å få gjennomført endringer og kan også betraktes som en brekkstang. En krise vil for entreprenør være en utfordring som åpner for en bestemt løsning som hun står for og bærer fram (Kingdon, 1995, s. 179–182).

Grunnlaget for politiske beslutninger og i større eller mindre grad uavhengige politiske strømninger kan smelte sammen i et policy window og skaper på denne måten politikk. «Policy-vinduer kan åpne seg i forskjellige typer situasjoner, alt fra rutinemessige beslutningssituasjoner som budsjettbehandling til krisesituasjoner som krever øyeblikkelig handling» (Vårheim, 1998, s. 38). Det vil si at situasjonen kan være både forutsigbar og uforutsigbar. Ved åpningen av et policy-vindu spiller institusjonelle entreprenører en viktig rolle ved å knytte sammen problemer, gjøre nytte av den fordelaktige politiske situasjonen som har oppstått og gjennomgå sine politiske forslag på nytt for å overvinne begrensningene de har gitt tidligere, tilpasse dem til det aktuelle vinduet. Kort sagt åpner policy-vinduer seg fordi politiske strømninger endres. Et policy-

vindu er kun åpent innenfor et kort tidsrom av gangen og gir muligheten for å iverksette initiativ og handling, og det gjelder derfor å trå til når man har sjansen. Det er et viktig poeng at forslag må komme på riktig tidspunkt. Forslaget må være utarbeidet på forhånd slik at det kan legges frem og iverksettes når vinduet er åpent. Med andre ord vil det si at timing er en viktig faktor i forbindelse med policy-vinduer (Kingdon, 1995, s. 165–166, 168, 172). Et eksempel er da kulturkomitéen i Stortinget endret forslaget om opprettelsen av ABM-utvikling slik at også Riksbibliotekstjenesten (fag- og forskningsbibliotekene) i tillegg til Statens bibliotektilsyn (folkebibliotekene) ble en del av det nye direktoratet (Røgler, 2008, s. 61–63). Norsk Bibliotekforening ved sin leder Frode Bakken bibliotekdirektør Helge Salvesen trakk fram dette gamle forslaget, som hadde blitt holdt varmt gjennom Bakken selv og Trond Minken (tidligere leder i NBF), og dels overbeviste komitémedlemmene, og dels utnyttet sine nettverk.

1.3.4 Ekvilibrium-modellen og den historisk dynamiske modellen

Som vi har vært inne på kan endringer i offentlig politikk oppstå gjennom krisesituasjoner og historiske skifter. Endringene kan forklares ved å ta to spesielle forhold i betraktning: Er endringene: « ... løsrevet fra den historisk- institusjonelle konteksten» (Vårheim, 2001, s. 77) eller bygger de på tidligere politikk? Man stiller altså spørsmål til om endringen henger sammen med institusjonens historie eller ikke (Vårheim, 2001, s. 77, 80). Ekvilibrium-modellen brukes til å forklare møtet mellom institusjonelle strukturer og endringer i omgivelsene og fokuserer på ytre forklaringsfaktorer. Innenfor denne forklaringsmodellen vil en endring oppstå plutselig og det regelsettet, som allerede foreligger, utfordres av en krisesituasjon og medfører en punktering av den institusjonelle likevekten. Resultatet blir da at en institusjonell endring skjer og det opprettes en ny likevekt med utgangspunkt i andre forutsetninger enn tidligere. Den historisk dynamiske modellen tar utgangspunkt i omgivelsesdrevne endringer og vektlegger i motsetning til ekvilibrium-modellen de institusjonsspesifikke faktorene for å redegjøre for politisk endring. Det vil si at det er spesielle institusjonelle vilkår som ligger grunn for endring som foregår i samspill med omgivelsene. Resultatet blir ikke en plutselig kriseforståelse og institusjonen mister ikke status som uavhengig variabel (Vårheim, 2001).

Begge disse modellene kan muligens brukes til å forklare hvorfor de nordiske landene er

ledende innenfor bibliotekpolitikken og hvorfor Norge ikke er ledende lenger, slik som i starten av århundret. I tillegg kan den brukes til å forklare endringene i bibliotekutviklingen i Tromsø. Ut i fra punkteringsmodellen kan man se for seg at Norge gikk gjennom store endringer etter revolusjonen rundt århundreskiftet, men stivnet etter å ha ledet utviklingen. De andre nordiske landene kunne lære av Norge, for å så komme raskt opp på det samme nivået, for og deretter bli ledende. Folkebibliotekene i Finland har utviklet seg i et høyt tempo i løpet av andre halvdel av 1900-tallet. De finske folkebibliotekene befant seg nå til forskjell fra tidligere på samme nivå som de andre nordiske landene, og betraktes fortsatt som de mest driftige i verden. Bare i løpet av tiåret fra 1956 til 1960-tallet hadde de finske folkebibliotekene utviklet seg sterkt i en positiv retning, med utgangspunkt i bibliotekloven av 1961. Den teknologiske utviklingen med framveksten av nye digitale medier, særlig i fra 1990-tallet av, var i Finland med på å styrke utviklingen av folkebibliotekene, og dette til tross for depresjonsårene på starten av 1990-tallet (Mäkinen, 2001b, s. 118). Med tanke på at Finland var vanskeligere stilt både før og etter andre verdenskrig, så er dette relativt oppsiktsvekkende. I lys av den historisk dynamiske modellen tar er det de institusjonsspesifikke faktorene som brukes til å politisk endring. Det vil si at endringene som utspiller seg skjer gradvis og ikke i form av en plutselig institusjonell endring. En ny biblioteklov for eksempel vil være fundert i tidligere lovgivning. Utviklingen vil dermed få et preg av kontinuitet.

1.4 Metode og empirisk materiale

Denne studien er en komparativ casestudie. Det er mulig å dele de ulike framgangsmåtene for komparative casestudier inn i to hovedtyper. Hensikten med den første hovedtypen er å øke forståelsen av et hovedcase. Dette kan gjøres ved å sammenlikne «et empirisk case med ett eller flere liknende case for å trekke lærdommer og utvikle forståelsen av eget case» (Andersen, 2013, s. 93). Det er mulig å overføre erfaring ut i fra likheter i utfordringer og rammebetingelser fra et case til et annet. Den andre hovedtypen brukes til å belyse forskjeller mellom case ved å fastslå de variabler som er tilstede (Andersen, 2013, s. 94–96), og brukes for å «oppnå variasjon i variabler som kan bidra til å forklare sammenhenger og utfall på tvers av case» (Andersen, 2013, p. 94). Det er mulig å vektlegge forskjellene i utfallet av et case. Dette kan forklares ved å

redegjøre for hvordan de forskjellige årsaksfaktorene kan få ulike virkninger. I tillegg er det mulig å vektlegge likhetene i utfallet av en case. Prosessene som har medført likhetene kan være forskjellige (Andersen, 2013, s. 94).

I denne oppgaven vil jeg ta i bruk den første hovedtypen for sammenlikninger der jeg tar utgangspunkt i Tromsø biblioteks historie som hovedcase. For å utvide forståelsen om hovedcasen vil jeg lagvis sammenlikne med norsk og nordisk bibliotekpolitikk. Jeg vil se på om Tromsø biblioteks utvikling skiller seg fra eller sammenfaller med den nasjonale og nordiske utviklingen. Dette for å forklare tilfellet Tromsø. Den studien bidrar til å forankre kunnskapen om norsk bibliotekutvikling på grunnplanet og lokalt. Det er særdeles viktig for å så forstå den lokale bibliotekpolitikken. Hvilke effekter har den på lokalplanet og dermed for folk flest. Studien er både et bidrag til bibliotekforskning og historisk institusjonell teori.

Jeg vil bruke dokumentanalyse som metodisk teknikk på grunn av det kildematerialet som er tilgjengelig. Kildematerialet er sekundært og består hovedsaklig av bibliotekhistoriske framstillinger i form av doktorgrader, jubileumsverk og forskningsartikler. Jeg har supplert med noen primærkilder til casestudien av Tromsø. Jeg har intervjuet enkelte sentrale ansatte ved biblioteket som har vært der lenge og kjenner beslutningsprosessene rundt nytt bibliotekbygg og de generelle kommunale bibliotekpolitiske prosessene.

1.5 Struktur

I denne oppgaven vil jeg gi først gi en oversikt over bibliotekutvikling i Sverige, Danmark og Finland fra omtrent midten av av 1800-tallet og fram til i dag. Deretter følger en oversikt over bibliotekutviklingen i Norge etterfulgt av de spesifikke forholdene som har vært gjeldende for Tromsø bibliotek for den samme tidsperioden. Videre har jeg lagd en oppsummering av utviklingstrekkene for de ulike landene og Tromsø. Jeg har delt inn oppsummeringen i fire faser for å framheve det forskjellige tempoet de forskjellige landene og Tromsø har utviklet seg i. Analysen av utviklingen vil jeg gjøre ved bruk av ekvilibriumsmodellen og den historisk dynamiske modellen for hvert tilfelle. Til slutt

følger presentasjon av hovedfunn og en oppsummering.

2. Bibliotekutvikling i Norden

2.1 Sverige

2.1.1 Bakgrunn

Svenske bibliotek har hatt en sterk utdanningstradisjon, med utgangspunkt i et særlig fokus på bibellesning. I 1842 ble det etablert et system for bibliotek tilknyttet bispedømmer, men da århundret nærmet seg slutten begynte disse bibliotekene å bli utdatert og ny type bibliotek skulle komme på banen, nemlig folkebibliotek (Helling, 2012, s. 78). Bibliotek var viktige for arbeiderbevegelsen som begynte å bli mer framtrødende på 1880-tallet. Sognebibliotekene manglet ofte bøkene arbeiderne trengte og ønsket seg (Torstensson, 2009, s. 84). Før 1893 fantes det begrenset kjennskap til folkebibliotekkonseptet i Sverige, men på grunn av betydningsfulle initiativtagere ble dette året opptakten til en videre spredning av konseptet. En av initiativtagerne var arkitekten Ferdinand Boberg som hadde gjort undersøkelser av folkebibliotekbygninger i USA, og hadde til dette fått midler fra kommerskollegiumet. I tre artikler, som ble publisert i Teknisk Tidsskrift i 1896, beskrev Boberg amerikanske folkebiblioteksbygninger, og dette satte fart på folkebiblioteksdebatten. Artiklene som Hans Tambs Lyche i Kristiania fikk trykt i Kringsjaa i tidsrommet 1893-98 fikk også betydning i Sverige. I tillegg hadde også Håkon Nyhuus' omorganisering av Deichmanske bibliotek i Kristiania betydning for utviklingen i Sverige.

Den danske folkebibliotekpioneren Andreas Schach Steenberg var også med på å influere utviklingen av folkebibliotekene i Sverige. I 1896 presenterte Steenberg moderne folkebiblioteksidéer på et nordisk skolemøte på Askov højskole. Senere det samme året ble presentasjonene trykt i tidsskriftet Verdandi. Videre formidlet Steenberg idéene både på et annet nordisk møte utenfor Göteborg, men også på folkeopplysningsmøtet i Uppsala i 1901. Året før hadde han gitt ut boken Folkebogsamlinger – deres Historie og Indretning, som også ble utgitt på svensk forlag i 1902 (Torstensson, 1996, s. 20–21).

En annen viktig begivenhet i 1902 var etableringen av den første folkeopplysningsorganisasjonen i Sverige. Deretter ble det etablert en rekke andre

sammenslutninger, der i blant Arbeidernes opplysningsforbund. Det ble i tillegg opprettet flere arbeiderbibliotek (Ottervik & Möhlenbrock, 1973, s. 50), og dette hang blant annet sammen med at tilbudet i sognebibliotekene ikke hadde tilfredsstillt arbeiderne (Torstensson, 2009, s. 84). I 1903 trakk Stockholm arbeiderbiblioteks leder fram at Kristiania var overlegent framfor Sverige i bibliotekutviklingen og at det Deichmanske bibliotek var det mest utviklede i Norden. Av bibliotekinteresserte i de skandinaviske landene var det visstnok særlig svenskene som reiste til Kristiania for å observere (Annaniassen mfl., 1999, s. 38). Allerede fra århundreskiftet engasjerte arbeiderbevegelsen i Sverige seg i opplysningsarbeid og etablering av egne bibliotek. Arbeiderne satset på økt kunnskap for å igjen kunne øke sin innflytelse i samfunnet (Torstensson, 1996, s. 39–40).

2.1.2 Gjennombruddet

I 1909 ble Valfrid Palmgrens reiseskildring fra USA utgitt i Sverige, og den fikk stor oppmerksomhet. Bibliotekutviklingen i Sverige fikk fart på seg på grunn av arbeidet til Palmgren. Reisens formål hadde vært å studere folkebibliotek i USA, og etter utgivelsen av reiseskildringen fikk hun i oppgave fra staten å gjøre rede for forholdet mellom folkebibliotek og stat. Reiseskildringen fikk ikke bare stor oppmerksomhet i Sverige. Den ble også oversatt til flere andre språk der i blant dansk og finsk. Palmgren selv hevdet boken kom på et egnet tidspunkt. Oppgaven Palmgren fikk angående forholdet mellom folkebibliotek og stat tyder på at staten hadde en voksende interesse for folkebibliotek på dette tidspunktet. Etter flere avslag fra staten om økonomisk støtte til folkebibliotekene kom det første bidraget fra staten i 1905. Bidraget økte i 1912 med utgangspunkt i utredningen som Palmgren hadde foretatt seg, og det ble også opprettet en statlig folkebiblioteksmyndighet (Torstensson, 1996, s. 21–22, 41). Bidraget gjaldt spesielt for skolebibliotek, mens i 1905 hadde det ikke blitt gjort forskjell i bevilgningene til ulike bibliotek. Bidraget kom delvis på grunn av at bibliotekene ble drevet av de som brukte dem og ikke var noen form for veldedighetsbibliotek. Samtidig hadde ikke de lokale kreftene nok midler til å bidra i stor nok grad (Torstensson, 1990, s. 13, 22).

Fra 1890-1915 var folkebibliotekspørsmålet av stor betydning i Sveriges større byer. Lesestuer var viktig blant initiativtakerne rundt århundreskiftet. Dette var et tiltak for

mer lesning og et tiltak mot alkoholisme. Norge med Deichmanske, England og ikke minst USA var viktige eksterne inspirasjonskilder bak dette initiativet. Göteborg hadde hatt aktive leserom siden 1882 og var trolig inspirasjonskilden av størst betydning (Torstensson, 1996, s. 21–22, 26). Sveriges Allmänna Biblioteksförening ble etablert i 1915 og tidsskriftet Biblioteksbladet ble utgitt fra 1916. Henhold til en undersøkelse som ble utført i det følgende året eksisterte det minimum 54 arbeiderbibliotek i Sverige (Torstensson, 2009, s. 79). Sverige fikk innført allmenn stemmerett i 1918 (Torstensson, 1993, s. 65). I 1920 ble det utført en statlig utredning som omhandlet bibliotekvesenets framtidige organisasjon og formål. Denne utredningen skulle medføre en kraftig ekspansjon i bibliotekvesenet på 1930- og 40-tallet. Statsbidraget ble forhøyet, og i tillegg ble det innført åpne hyller (Ottervik & Möhlenbrock, 1973, s. 51). I 1926 fikk Sverige bibliotekskole, noe som hadde avgjørende betydning for å holde folkebiblioteksbibliotekarene oppe på en profesjonelt nivå (Torstensson, 1996, s. 26).

Den moderne bibliotekstjenesten hadde spesielt begynt å utvikle seg i store byer som Göteborg, Gävle, Malmö og Norrköping siden starten av 1900-tallet. I Stockholm derimot var det delte oppfatninger om folkebibliotek, noe som medførte at den første moderne bibliotekstjenesten ikke ble etablert i byen før i 1928. To år senere fikk Sverige en biblioteklov som forbedret den direkte statsstøtten (Torstensson, 1990, s. 18–19). Hver kommune kunne nå få maksimalt 10 000 kr, og loven hadde flere likhetstrekk med den danske loven fra 1920 (Torstensson, 2001, s. 151). Bibliotekloven av 1930 sørget for et høyere statsbidrag. Det ble nå også mulig for flere byer å opprette folkebibliotek med åpne hyller og profesjonelle bibliotekarer (Torstensson, 2009, s. 86). I denne perioden vi har tatt for oss til nå fra 1890-1930 var utviklingen i Sverige generelt preget av rask industrialisering og økonomisk vekst unntatt på starten av 1920-tallet. Utviklingen medførte at folk flyttet på seg, byene ekspanderte, det oppstod sosiale problemer og allmenn stemmerett ble en viktig kampsak (Torstensson, 2001, s. 151, 154).

Folkebibliotekenes ressurser ble presset på grunn av kriseårene på 1930-tallet, og det statlige bidraget ble redusert. Samtidig ble bibliotekene mer brukt. Veksten på 1930-tallet kom delvis av en økt forståelse fra kommunens side når det gjaldt hva som inngikk i at bibliotekene var en kommunal institusjon (Ottervik & Möhlenbrock, 1973, s. 51).

2.1.3 Avskaffelsen av bibliotekloven

På 1940- og 50-tallet fortsatte de svenske folkebibliotekene å spille en viktig rolle. Det var likevel ikke før på 1970-tallet at den neste store oppgangen skulle finne sted, da den nye kulturpolitikken tok form (Thorhauge, 2002, s. 59). I tidsrommet 1905-1965 ble det gitt direkte statsstøtte til folkebibliotekene ut i fra hvor store utgifter de hadde. Staten har støttet folkebibliotekene etter 1965 også, men bidraget har vært svært begrenset og i hovedsak vært tilknyttet spesielle tilfeller. Dette har for eksempel vært tilfelle for bibliotek i distriktene som trengte et løft (Torstensson, 1990, s. 17). Riksdagen vedtok åtte mål for kulturpolitikken i 1974, der det ene handlet om at kultur måtte være tilgjengelig for alle og ikke bli begrenset av geografiske eller sosiale hindringer. Bibliotek ble i denne sammenhengen sett på som et viktig redskap for å kunne oppnå målene (Torstensson, 1990, s. 23), og staten begynte å bruke mer ressurser på å nå ut til den svenske befolkningen (Torstensson, 1996, s. 75). Folkebibliotekene i Sverige fikk altså et kraftig oppsving etter 1950-tallet og fram til slutten av 1970-tallet. Både bibliotekenes samlinger og ansatte økte. Utviklingen ble bremsset ned på 1980-tallet på grunn av økonomiske begrensninger. Den påfølgende utviklingen holdt fram i et lavere tempo, men det skjedde fortsatt positive endringer. Bibliotekene ble fremdeles mye brukt til tross for at utlånet gikk ned, men dette kan henge sammen med reduksjonen av antallet bibliotek etter 1970-tallet (Thomas, 2010, s. 114).

Folkebibliotekene i Sverige gikk en urolig tid i møte på 1990-tallet. Det var en konsekvens av den økonomiske krisen og informasjonsteknologiens inntog i bibliotekene. I tillegg var det høy arbeidsledighet. Folkebibliotekene ble rammet av økonomiske nedskjæringer. Det kom også en reaksjon mot oppfatningen av låneren som en kunde, som hadde vært gjeldende på 1980-tallet. Demokrati ble satt tilbake på dagsordenen for å redusere politisk styring av virksomheten. Etter avskaffelsen av bibliotekloven i 1965, skulle det ikke skje noe på dette området før i 1997, da det kom en ny biblioteklov. Loven av 1997 ble vedtatt i en tid da de tradisjonelle verdiene i folkebiblioteket ble sett på som truet. Dette kom blant annet av nedskjæringene i den økonomiske støtten til folkebibliotekene og at utlånet gikk ned på begynnelsen av 1990-tallet. Loven spesifiserte ingen krav til bibliotektenestenes kvaliteter (Torstensson, 2009, s. 90–91). Den slo fast at alle kommuner måtte opprette et biblioteksystem som skulle ta hensyn til stor geografisk spredning og et høyt antall bibliotek (Helling, 2012, s.

82). Å fremme lesing var fortsatt en viktig grunnstein i svensk bibliotekpolitikk, og dette ble presisert i bibliotekloven av 1997 (Torstensson, 2009, s. 91).

Den svenske regjeringen publiserte en rapport i 2009 som fokuserte på en mer sentralisert forvaltning og styring av folkebibliotekene. Dette ble begrunnet med at sentralisering ville forsikre en balansert utvikling som også omfattet digital ressursbruk (Larsen, 2010, s. 9). Det fantes ingen egen nasjonal bibliotekplan for svenske bibliotek i 2012, men bibliotekene fikk likevel mye oppmerksomhet. Sammenlignet med andre offentlige institusjoner har bibliotekene blitt sett på som mer pålitelige (Helling, 2012, s. 83, 85). Sveriges nye biblioteklov trådte i kraft 1.januar 2014. Bakgrunn for den nye loven var å tilpasse bibliotekene til samfunnsendringene som har pågått siden 1996 (Sandengen, 2014).

2.2 Danmark

2.2.1 Bakgrunn

Overgangen fra allmuebibliotek til folkeboksamlinger markerte starten på etableringen av bibliotekfeltet i Danmark (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 95). Da den første bølgen med industrialisering slo over Danmark skjedde det en radikal endring. Fra 1867 til 1882 donerte en privat stiftelse en god slump penger for å heve nivået på boksamlingene i landet. Formålet med donasjonene ble oppfylt, noe som gjorde at staten kunne ta over rollen som økonomisk støttespiller. Saken splittet folketinget i to, men det ble likevel besluttet å støtte de offentlige boksamlingene fra 1882/83 (Dyrbye, 2009b, s. 50), da det første statstilskuddet ble bevilget. I 1896/97 ble beløpet forhøyet med 10 000 kr (Dahl, 1957, s. 341).

2.2.2 Pionerer og ekstern påvirkning

Bibliotekpioneren Andreas Schack Steenberg tok initiativ til å planlegge en framtid for offentlig boksamlinger med vekt på organisering og forvaltning. Han kontaktet bibliotek utenfor Danmarks grenser for inspirasjon og veiledning. Det var særlig de anglo-amerikanske bibliotekene som var utgangspunktet for Steenbergs videre arbeid. I 1900 publiserte han boken Folkebogsamlinger – Deres historie og indretning som handlet om

de praktiske arbeidsoppgavene tilknyttet bibliotekaryrket. Danmarks bibliotekforening ble etablert i 1905. I USA og Storbritannia eksisterte det lignende sammenslutninger som var en del av de anglo-amerikanske impulsene som hadde nådd Danmark. Statens Bogsamlingskomité ble viktig på veien videre i etableringen av flere boksamlinger. Boksamlingene reflekterte overgangen fra jordbruk- til industrisamfunn, der fokuset var satt på forbedring av demokratiske rettigheter og utdanning. På dette tidspunktet eksisterte det ikke noen form for profesjonell ramme rundt arbeidet med boksamlingene. I stedet var det en sterk forbindelse mellom lærere, utdanning og boksamlingene (Dyrbye, 2009, s. 50). I 1905 tok lærere og Jens Bjerre, lederen av Lemvig bogsamling, initiativ til å opprette Danmarks Folkebogsamlinger (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 83).

I 1909 holdt H.O. Lange en tale i forbindelse med bibliotekmøtet i Århus med tittelen «Bibliotekssagen utenfor København». Talen bidro til å framskynde det offentlige engasjement i forhold til bibliotekene (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 80). I likhet med Steenberg var Lange veldig inspirert av anglosaksiske idèer om gratis folkebibliotek. Steenberg fikk opprettet Statens Komité til Understøttelse av Folkebogsamlinger i 1910, som han selv var en del av (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 80). Videre i det samme året holdt han også et kurs i grunnleggende kunnskaper om bibliotekaryrket. Dette var et ledd i en profesjonaliseringsprosess som Steenberg startet etter utnevnelsen som leder for Statens Bogsamlingskomité. I utgangspunktet var det utbredt skepsis til profesjonaliseringen på grunn av de økonomiske følgene, og bibliotekpionerene ville holde fast på det lokale initiativet. Dette ble vanskeliggjort av behovet for en form for opplæring av bibliotekarene, og staten ville nå bidra med en høyere standard i boksamlingene etter innføringen av bibliotekarkurs (Dyrbye, 2009b, s. 51). Danskene var de første i Norden til å innføre gratisprinsippet i 1912 i tråd med den amerikanske modellen (Annaniassen mfl., 1999, s. 87). De første sentralbibliotekene ble opprettet i Holbæk og Velje i 1914 (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 80). Videre ble bibliotekskolen opprettet i 1918 (Dahl, 1957, s. 345).

2.2.3 Den første bibliotekloven i Norden

Danmark fikk sin første biblioteklov i 1920, som hadde full støtte fra alle de politiske

partiene (Dyrbye, 2009b, s. 52), og dette gav et viktig grunnlaget for veien videre. Bibliotekenes hovedformål, som skulle være å promotere kunnskap og informasjon, ble definert i loven. Det samme året ble Statens bibliotektilsyn opprettet (Thorhauge, 2002, s. 14), som erstattet Statens Bogsamlingskomité. Erstatningen kom som en følge av den nye bibliotekloven (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 82). Staten dekket på dette tidspunktet omtrent halvparten av utgiftene, og det ble også presentert et profesjonelt utdanningsprogram for bibliotekarer. Med andre ord gjorde staten et systematisk forsøk på å sikre utviklingene av bibliotekene. I tillegg til den statelige drivkraften, var også Danmarks bibliotekforening en aktiv markedsfører av bibliotekene (Thorhauge, 2002, s. 14). Folkebiblioteksektoren ble konstituert som et selvstendig felt etter loven av 1920. Det ble etablert et felles standardsystem for bibliotekene og loven knyttet også profesjonen tett til feltet (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 82).

Årsmøtet i Danmarks bibliotekforening i 1928 var arena for en kamp om hvilke grunnleggende verdier folkebibliotekenes virksomhet skulle bygge på. Oppgjøret stod mellom den moderne og den tradisjonelle fløyen. Sist nevnte tok utgangspunkt i sivilsamfunnet, bibliotekets brukere og folkeopplysning. De ønsket ikke at staten skulle bestemme hvilke bøker som skulle leses. Utgangspunktet for den moderne fløyen var staten og bibliotekets samlinger, og de hadde en sentralistisk tankegang. Den moderne fløyen gikk av med seieren, og dette fikk betydning for flere områder. Feltets selvstyre og vektleggingen av sentralisering ble styrket, som igjen la føring for den videre utviklingen av bibliotekarutdannelsen (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 95–96).

2.2.4 Interne stridigheter

Høyere lønn og levestandard stod øverst på dagsordenen for bibliotekarene i mellomkrigstida (Dyrbye, 2009b, s. 53). Økt byråkratisering preget utviklingen på 1940-tallet, noe som medførte diskusjon av organiseringen av arbeidet innenfor bibliotekfeltet. På den ene siden ønsket man at bibliotekaren skulle delta mest mulig aktiv i alle arbeidsoppgavene tilknyttet biblioteket. På den andre siden mente man at fokuset skulle ligge på rasjonalisering og spesialisering, og dermed skulle skranken og utlånet. Fokuset på rasjonalisering og spesialisering medførte at bibliotekene måtte ha

en viss størrelse dersom dette skillet skulle ha noen effekt. Men slik var det ikke og derfor ble sentralisering et viktig tema også på 1950-tallet. Da 1960-tallet kom kunne bibliotekfeltet betraktes som nokså homogent siden det var kun et medium, boken, og en funksjon, opplysning, som var gjeldende (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 93–94).

2.2.5 Ny biblioteklov 1964

I 1964 skjedde det en omfattende revisjon av bibliotekloven. Dette var en nødvendig tilpasning fordi samfunnet gjennomgikk store endringer. Det pågikk en utdanningseksplasjon samtidig som bibliotekene nå måtte sette fokuset over på multimedia for å henge med i utviklingen. Loven definerte et nytt formål som handlet om kulturell aktivitet i bibliotekene (Thorhauge, 2002, s. 14–15). Kommunene var pliktige til å drive folkebibliotek og folkebibliotekene fikk en ny formålparagraf:

«Folkebibliotekernes formål er at fremme opplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger og andet egnet materiale vederlagsfrit til rådighed» (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 99). Dermed ble det åpnet opp for å ta inn nye medier på bibliotekene og det ble også mulig for alle danske lånere å bruke hvilket som helst folkebibliotek i landet. I tillegg var bibliotekene nå betraktet som offentlige institusjoner som skulle støttes av det offentlige i stedet for at statstilskuddet skulle fremstå som en slags belønning ut i fra hva som var mulig å skrape sammen til bibliotekaktiviteter i kommunal og privat sektor. Loven støttet en sterk vekst i bibliotekene. 1960-tallet i Danmark var preget av vekst i byene og industrialisering, og dette bidrog til å sette rammen for framgangen i bibliotekene. Ytterligere var det også essensielt for bibliotekutviklingen at kulturfeltet hadde fått en ny posisjon i samfunnet som en følge av opprettelsen av eget kulturdepartement i 1961.

En gruppe med yngre bibliotekarer begynte å gjøre seg gjeldende på 1960-tallet. De stilte seg kritisk til utvidelsen av bibliotekets oppgaver og dette kom stekt til uttrykk gjennom tidsskriftet Biblioteksdebat som ble gitt ut av foreningen Yngre Bibliotekarer. De hevdet at opplysningsfunksjonen til bibliotekene ble satt tilside på grunn av de økende ansvarsområdene. Vektleggingen av nye medier og kulturelle gjøremål kunne medføre en undergraving av samfunnsoppdraget til bibliotekene. Det fulgte altså en intern strid

rundt hvordan konsolideringen av bibliotekfeltet skulle gjøres i praksis. Stridighetene kunne deles inn i tre diskurser: kulturformidlerdiskursen, revitaliseringen av opplysningsdiskursen og mangfoldighetsdiskursen (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 99–101, 119–123, 128).

2.2.6 Kulturelt oppbrudd og politisk legitimering

Det var mulig å merke større åpenhet fra politikernes side når det kom til mangfoldigheten i den statlige kulturpolitikken etter at kulturministeren Kresten Helveg Pedersen radikalt nok åpnet opp for en utvidet bruk av kulturbegrepet i 1969. Det kulturelle oppbruddet i bibliotekene ble virkelig radikalisert gjennom mangfoldighetsdiskursen på starten av 1970-tallet. Det var flere forhold som lå til grunn for at mangfoldighetsdiskursen fikk større plass innenfor bibliotekfeltet. Diskursen ble sett på som et alternativ for de yngre bibliotekarene etter det kulturelle oppbruddet og revitaliseringen av opplysningsdiskursen. I tillegg lå demokratiseringen av dannelseskulturen og en mer positiv holdning til populærkultur til grunn for utvidelsen (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 130–132). Videre ble små enheter fusjonert til større enheter i 1970, som et ledd i en profesjonalisering og effektivisering av bibliotekene (Thorhauge, 2002, s. 14–15). Høykonjunkturen som karakteriserte 1960-tallet ble avbrutt av den økonomiske krisen på 1970-tallet. Dette medførte en svekket økonomi for bibliotekene og i tillegg mindre politisk enighet på grunn av kritikk fra høyresiden. I andre halvdel av 1970-tallet var ideologisk polarisering et karakteristisk trekk ved politikken. Dette hang sammen med inntreden av Centrumsdemokratene og Fremskridtspartiet på Folketinget i 1973. Fremskridtspartiet ønsket at folkebibliotekene måtte reduseres til bare det absolutt nødvendige. De la frem forslag til ny biblioteklov i 1976 som blant annet dreide seg om å gjøre diverse innsparinger i tillegg til å gå bort fra gratisprinsippet (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 135, 138–139).

Folkebibliotekene ble ytterligere satt i forsvarsposisjonen på 1980-tallet. Bibliotekene var fortsatt under press på grunn av den økonomiske krisen og nye politiske krav om modernisering fra velferdsstaten. I tillegg begynte også informasjonssamfunnet for alvor å sette press på bibliotekene. I 1983 la den borgerlige regjeringen fram et

moderniseringsprogram for offentlig sektor. For bibliotekene medførte dette krav om desentralisering, markedsstyring og økning av produktiviteten. Det statlige tilskuddet ble skiftet ut med et eget boktilskudd etter bibliotekloven av 1983. Den statlige støtten ble forflyttet over til et kommunalt nivå. På denne måten ble bibliotekene konkurrenter med andre kommunale tilbud fordi kommunene ikke var pålagt å bruke penger på bibliotekene. Mange bibliotekarere ble arbeidsledige og flere begynte å arbeide med ulike former for formidling av informasjon utenfor biblioteksektoren. Til tross for den vanskelige situasjonen bibliotekene hadde havnet i, gikk utviklingen i en positiv retning. Det ble rom for nye aktiviteter og mer velvilje (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 159, 165, 167, 171). I løpet av 1980-tallet ble bibliotekene automatisert, og det oppstod et stort marked for systemleverandører. Noen år senere slo Biblioteksstyrelsen og Riksbibliotekembedet seg sammen og fikk det nye navnet Styrelsen for Bibliotek og Medier (Thorhauge, 2002, s. 14–15).

Både stor politisk og faglig interesse preget slutten av 1980-tallet. Staten støttet flere prøveprosjekter for å fremme bibliotekutviklingen. Dette hang sammen med at bibliotekenes rolle i framtiden ble et viktig tema i denne perioden og dette fortsatte i det følgende tiåret. I 1990 ble Bibliotektilsynet lagt ned, og dette gjorde at bibliotekpolitikken ble enda mer desentralisert. Bibliotektilsynets funksjon hadde hovedsaklig vært rådgivende og nedleggelsen var av større symbolsk betydning. Kommunene fikk nå det fulle og hele ansvaret for bibliotekene. Selvstyret til bibliotekene ble redusert på grunn av mangelen på en statlig instans som kunne legge press på kommunene, og dermed ble bibliotekene lettere påvirket av ytre faktorer. Dette kunne for eksempel gjelde for den litterære kvaliteten i biblioteket. På begynnelsen av 1980-tallet hadde informasjonsteknologi virkelig vært i søkelyset, men fra 1990 til 1994 var fokuset på informasjonsteknologi nesten ikke til å spore (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 171–174, 182–183).

2.2.7 Paradigmeskiftet

De danske folkebibliotekenes utviklingen fra andre halvdel av 1990-tallet til og med årtusenskiftet har blitt betraktet som et paradigmeskifte. Styrelsen for bibliotek og medier har vært en viktig bidragsyter i denne utviklingen og har vært spesielt aktiv når

det gjelder teknologisk utvikling i alle bibliotek (Thorhauge, 2002, s. 17). De danske servicetjenestene har blitt mer og mer sentraliserte etter innføringen av den kommunale reformen i 1970. Flere bibliotekfilialer har blitt nedlagt som en følge av færre fysiske servicetjenester. Likevel sørget kommunereformen i 2007 for at sentraliseringen økte i omfang (Larsen, 2010, s. 56). Interessen fra politikernes side har vært omfattende på grunn av bibliotekenes informasjonsteknologiske utvikling. I 1995 opprettet kulturministeren en egen komitè som skulle kartlegge bibliotekenes arbeidsoppgaver i framtiden og samtidig ta hensyn til den økende veksten av elektronisk spredning av litteratur. Dette var en oppfølging av rapporten Info-samfundet år 2000 fra 1994 som skulle bli avgjørende for den danske regjeringens gjennomføring av strategier innenfor informasjonsteknologi (Thorhauge, 2002, s. 16–17). Denne rapporten viste at fokuset på informasjonsteknologi hadde snudd. Bibliotekene ble nå betraktet som en av veiene inn i IT-alderen for Danmark. Informasjonsteknologi ble betraktet for å være et godt utgangspunkt for økonomisk vekst og et bedre livsgrunnlag. Dette var noen av begrunnelsene for satsningen på informasjonsteknologi fra politikerne. Rapporten fikk en positiv mottakelse fra bibliotekfeltet fordi det kom stor interesse for bibliotek utenfra. I Teknologirådets rapport til prosjektet Fremtidens bibliotek – Ballerup og Cyberspace trakk de fram at bibliotekene burde ha den samme rollen i etableringen av informasjonssamfunnet som i etableringen av velferdssamfunnet (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 182).

Danmark møtte 2000-tallet med ny biblioteklov, vedtatt 17.mai 2000, og lovvedtaket ble kun møtt av motstand fra Dansk Folkeparti. Loven kan regnes som en utvidelse av loven fra 1964, dersom man ser det i et historisk perspektiv. Gratisprinsippet var fortsatt gjeldende og bibliotekene var forpliktet til å ta inn andre medier enn bøker. Etter den nye loven var det ikke lenger nødvendig at biblioteksjefene måtte bibliotekfaglig utdanning, men en relevant faglig bakgrunn. I praksis resulterte ikke dette i vesentlige forandringer. Loven bidrog til å understreke bibliotekets behov for synlighet innenfor lokalpolitikken (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 191–193, 213).

I dag må alle kommuner i Danmark ha et folkebibliotek. Det er statlige bidrag som står for finansieringen av de kommunale bibliotekene, men det er kommunene selv som bestemmer hvordan bidraget skal brukes. Bibliotekloven gjør det obligatorisk for

folkebibliotekene å gå til anskaffelse av nye bøker, andre dokumenter og tilgang til Internett. Samtidig skal materialet på bibliotekene være likestilt, som gjør bibliotekene til nøytrale aktører. I tillegg gir bibliotekloven rammebetingelsene for samarbeidet med fag- og forskningsbibliotekene. Bibliotek tjenester i Danmark er som nevnt gratis, og dette er godt etablert prinsipp i velferdssamfunnet. Likevel er det mulig for bibliotekene å ta betalt for kurs eller andre aktiviteter som inkluderer læring. Fylkesbibliotekene i Danmark er under rask utvikling, og er i realiteten store kommunale bibliotek som mottar ytterligere statlig støtte for deres ekstra tjenester. Disse tjenestene omfatter rådgivning, kompetanseutvikling og prosjektledere, og er tilgjengelig for de andre bibliotekene (Thorhauge, 2002, s. 15–16).

2.3 Finland

2.3.1 Bakgrunn

I dag oppfattes folkebibliotekene i Finland som en tilgjengeliggjører av informasjon, ferdigheter og fornøyelse til innbyggerne. Denne oppfatningen etablerte seg på 1890-tallet, som også var tiden da det moderne Finland hadde sin opprinnelse. En god økonomisk vekst gav grobunn for flere økonomiske og sosiale aktiviteter. Samfunnet, som var i endring, hadde behov for en ny type bibliotek. Biblioteket ble sett på som et redskap som kunne heve utdanningsnivået, og den nye biblioteksformen ble en del av en liberal og demokratisk prosess i nasjonsbyggingen. Den amerikanske modellen var utgangspunktet for den nye biblioteksformen. Grunnelementene til den amerikanske bibliotekbevegelsen var allerede kjent i Finland på denne tiden på grunn av innflytelse fra andre land i Europa. Den største forskjellen var nå at hele befolkningen hadde tilgang på et felles bibliotek uansett hvilken sosial klasse de tilhørte (Vatanen, 2001, s. 24–25). Finland hadde viktige forbindelser til Norge og deretter både Danmark og England, og den amerikanske innflytelsen var først og fremst indirekte. Sverige influerte også utviklingen i Finland, men påvirkningen gjaldt i større grad praktiske eksempler. Amerikansk innflytelse ble særlig gjeldene ved århundreskiftet (Vatanen, 2001, s. 66), og på dette tidspunktet var det rundt 2000 små bibliotek i Finland (Vatanen, 2001, s. 28).

Pådriverne bak utbredelsen av folkebibliotekbevegelsen var lærere og formidlere av bibliotekideologien (Vatanen, 2001, s. 64). En av disse pådriverne var bibliotekpioneren

Kaarle Werkko, som blant annet publiserte en bok i 1879. Her presenterte han idéer om kommunale biblioteknettverk. For å styrke posisjonen til bibliotekarprofesjonen prøvde Werkko å opprette en egen bibliotekforening i 1892 (Vatanen, 2001, s. 29, 36).

Gjennombruddet for bibliotekbevegelsen startet med forsøket på å opprette bibliotekforeningen, og det var på dette tidspunktet at den første bølgen av amerikansk innflytelse begynte å slå innover landet. Det skjedde et vendepunkt omkring 1910 som en følge av opprettelsen av Sällskapet för folkeopplysning i 1905 og folkebibliotekkomitéen året etter. Et eget tidsskrift innenfor fagfeltet ble opprettet i samme tidsrom, og utviklingen gikk mot en etablering av et uavhengig biblioteksystem. I finsk sammenheng er det A.A. Granfelt som betraktes som en nøkkelperson i utviklingen av bibliotek og bibliotekarer. Granfelt var blant annet sekretær i Sällskapet for folkeopplysning, der han brukte mye tid på å introdusere folkebibliotek i distriktene. Det var vanskelig å fremme bibliotekenes nye funksjonalitet i tillegg til å endre allerede etablerte holdninger på bygdene i Finland på grunn av knappe ressurser, og utviklingen gikk derfor langsomt. Bibliotekutviklingen i Finland var i hovedsak tilknyttet byene (Vatanen, 2001, s. 23, 64–66). Granfelt ble kritisert nettopp på grunn av mangelen på ressurser på å innføre et biblioteksystem i samsvar med den amerikanske ideologien. Men Granfelt var idealist og så muligheten for å få innført det nye systemet (Vatanen, 2001, s. 28).

Det var flere opplysningsinteresserte finlendere som reiste til USA for å lære mer om de moderne folkebibliotekene i starten av århundret. I 1906 nedsatte regjeringen et utvalg som la fram forslag om statstilskudd til bibliotekene. Dette ble i første omgang ikke iverksatt, men liggende i tenkeboksen inn til videre. Det ble også foreslått å opprette et sentralbibliotek med tilknytning til bibliotektilsynet (Dahl, 1957, s. 352–353). Den andre bølgen av amerikansk innflytelse skjedde etter vendepunktet omkring 1910. De sentrale aktørene var da profesjonelle innenfor bibliotekfeltet (Vatanen, 2001, s. 65). Finlands Bibliotekforening ble opprettet i 1910 og markerte tydelig striden mellom bibliotekfeltet og Folkeopplysningsselskapet ved at etableringen viste bibliotekfeltets selvstendighet. Innenfor bibliotekfeltet var de amerikanske impulsene og systemet for sentralbibliotek av stor betydning. I tillegg ville de også fremme folkeopplysning. Folkeopplysningsselskapet betraktet biblioteket bare som et redskap for å fremme folkeopplysning, og mente det ikke hadde en egenverdi i seg selv. Sekretæren i

Folkeopplysningssselskapet, Niilo Liakka, helte mot en oppfatning av folkebiblioteket som tok utgangspunkt i den tyske folkebibliotekstradisjoen. Desentralisering og lokal aktivitet går inn under den tyske tradisjonen, noe som mottsetter seg bibliotekfeltets fokus på sentralbibliotek (Mäkinen, 2001b, s. 127–128). I 1912 ble bybiblioteket i Turku reorganisert og ble dermed det første folkebiblioteket i Finland basert på de nye prinsippene om åpne hyller (Mäkinen, 2012b).

2.3.2 Ekstern innflytelse

Profesjonelle aktører innenfor den finske bibliotekutviklingen begynte å søke etter impulser utenfra ved inngangen til 1910-tallet. Einar Holmberg og J.A. Kemiläinen, begge tilknyttet utdanningsorganisasjoner, var pionerer innenfor dette området. Begge reiste til Amerika til tross for språkproblemer. Det ble også gjort studieturer til andre steder enn Amerika for å få et innblikk i den amerikanske bibliotekmodellen. Helle Cannelin reiste rundt i Skandinavia i 1920 samtidig som hun forberedte seg til å lede den planlagte bibliotekskolen tilknyttet Kordelinstitfelsen. På turen ble hun kjent med norske kolleger, som allerede var i ferd med å miste sin ledende posisjon i bibliotekutviklingen. Danmark ble sett på som en framtidig modell for bibliotekutviklingen på dette tidspunktet, hvor hun tok turen etter å ha vært i Norge. Til tross for Norges begynnende akterutseiling beskrev Cannelin bibliotekutviklingen i Norge som svært positiv og hevdet landet var nærmest den amerikanske modellen blant de nordiske landene (Vatanen, 2001, s. 45, 47).

2.3.3 Selvstendighet og mulighet for raskere utvikling?

I 1917 ble det bevilget statlige midler til bibliotekene, og Riksdagen hadde godkjent planen for et sentralbibliotek. På grunn av de urolige politiske omstendighetene med verdenskrigen, revolusjonen i Russland og påfølgende finsk selvstendighet ble ikke beslutningen fullbyrdet. E. Allerslev Jensen har pekt på at Finlands utvikling ble holdt tilbake på grunn flere år med fremmedherredømme. Selvstendigheten gav muligheter for å utvikle folkebibliotekene (Dahl, 1957, s. 351). Videre hadde den grusomme borgerkrigen våren og vinteren 1918, med påfølgende konsentrasjonsleirer og fiendskap i befolkningen, en negativ påvirkning på bibliotekespansjonen. Flere bibliotek ble ødelagt, og det var heller ikke mye penger igjen til de bibliotekene som stod igjen (Dahl,

1957, s. 353). I tillegg hadde de sosiale og politiske spenningene økt, og delt landet i to politisk sett, noe som var av stor betydning for bibliotekene. Riksdagen ville ikke støtte bibliotek som var tilknyttet arbeiderbevegelsen, men dette var vanskelig å få lovfestet. Likevel endte alle bibliotek som ikke var kommunale opp en i en ugunstig situasjon samtidig som det heller ikke var tillat med private bibliotek etter borgerkrigen (Mäkinen, 2012a, s. 9).

Den finske bibliotekforeningen var til tross for en vanskelig tid forventningsfulle til det kommende tiåret. Det var nå mulig for finnene å bestemme selv i biblioteksakene. Tidligere hadde parlamentet stilt seg positiv til biblioteksaker. Bibliotekforeningen ønsket å holde seg til handlingsplanen som hadde blitt utarbeidet av sentralbibliotekkomitéen og hadde fått gjennomslag på bibliotekmøtet i 1919. Niiolo Liakka presenterte en alternativ plan som integrerte bibliotekene med andre former for utdanning. De grunnleggende prinsippene for begge sakene var de samme, men planen til Liakka var ikke hensiktsmessig med tanke på den praktiske utviklingen av bibliotekene. Man ble til slutt enig om et kompromiss i 1920 som var sterkt farget av Liakkas synspunkter. Sentralbiblioteket ble utelatt. For biblioteksektoren var det bra med et større engasjement fra statens side, men de var likevel ikke tilfreds med et kompromiss (Vatanen, 2001, s. 61).

Bibliotekenes tilstand gikk en lysere tid i møte på 1920-tallet. I 1921 fikk bibliotekene bevilget 450.000 finske mark. Statens bibliotekskommisjon og Statens bibliotekbyrå ble opprettet det samme året og skulle fungere som rådgivende og administrativ instans (Dahl, 1957, s. 352–353), og dette medførte den første fordelingen av statlige pengestøtte til bibliotekene (Mäkinen, 2012b). Statens bibliotekskommisjon fikk ansvaret for opplæring av bibliotekarer som en følge av kompromisset i 1920 (Vatanen, 2001, s. 61). Statsbidraget medførte forbedringer på flere områder, deriblant innkjøp av nye bøker. I tillegg gjennomførte flere bibliotekarer kurs for å utvide sin bibliotekkompetanse. Bibliotekarene var entusiastiske til framtiden til tross for at det ikke var mulig å motta økonomisk støtte i form av store summer. Den første bibliotekloven kom i 1928 og definerte hvilke kvalifikasjoner personalet på et bibliotek skulle ha. Det eksisterte ingen veletablert bibliotekutdanning i Finland på denne tiden,

bare midlertidige kurs. Dette medførte at Statens bibliotekskommissjon i flere tilfeller måtte gi fritak fra kompetanskekravet (Eskola, 2001, s. 73, 78). Loven bidro til å spre bibliotek tjenester utenfor byene. Men loven strakk ikke til når det gjaldt den øvre grensen for statstilskudd, for etter flere år med inflasjon ble maksimumsbeløpet for statsstøtte alt for lavt (Mäkinen, 2008, s. 3).

Realiseringen av landsdekkende biblioteknettverk og en halvveis spredning av bibliotekideologi, kom som en følge av kompromisset i 1920 og bibliotekloven av 1928. Bibliotekarene hadde ikke sterk nok gjennomslagskraft i politikken. Etter borgerkrigen fikk støtten fra sosialistene til biblioteksaken negativ innflytelse. Liakka har blitt betraktet i et dårlig lys av bibliotekarprofesjonen i senere tid, men det er ikke tvil om at han promoterte bibliotekenes sak. For bibliotekenes tilhengere var kompromisset et nederlag. Lovvedtaket fra 1928 ble tilsidesatt både under depresjonsårene på 1930-tallet og under andre verdenskrig (Vatanen, 2001, s. 66).

I 1950 publiserte folkebibliotekenes statskomité en rapport med en bibliotekplan som ikke ble satt ut i praksis før ti år senere (Mäkinen, 2012b). Planen drøftet ny biblioteklovgivning og bibliotekfinansiering med utgangspunkt i forholdene i andre nordiske land, men også i Storbritannia. 1950-tallet var preget av jevn økonomisk vekst, men et svakt styresett med liten vilje og evne til å støtte bibliotekene. Finland var fortsatt et fattig land sammenlignet med sine nordiske naboer. 1950-tallet har blitt betraktet som en stagnasjonsperiode, men bruken av biblioteket steg kraftig. Økningen kom blant annet av at 1940-tallet var preget av stor nedgang på grunn av krigen. I tillegg bidro økningen av grunnskoleelver til økt bibliotekbruk på 1950-tallet og videre inn på 1960-tallet (Mäkinen, 2008, s. 4, 6, 12).

[2.3.4 Loven av 1961](#)

Finland fikk ny folkebiblioteklov i 1961 som medførte en betraktelig stor økning i støtten fra staten (Mäkinen, 2012b). Loven var utgangspunktet for en revolusjonerende utvikling og ble samtidig grunnlaget for det biblioteknettverket som eksisterer i dag. Det var på dette tidspunktet flere politiske partier som gikk inn for å støtte bibliotekene.

Tidligere hadde Senterpartiet ønsket å bare bruke statlig og kommunal støtte til de mest grunnleggende behovene i samfunnet. Nå kom fordelene for bøndene og bygdefolket klart fram i loven og dermed var partiet villig til å støtte den. Både innenfor utdannings- og sosialpolitikken fulgte det flere viktige reformer etter 1961. Bibliotekloven kan betraktes som et av startskuddene for den finske velferdsstaten (Mäkinen, 2008, s. 3, 5–6). Politikerne hadde i lang tid sviktet bibliotekene, noe som kanskje kan forklare rausheten på 1960-tallet, da var det på tide å betale gjelda til bibliotekene. Bibliotekene ble også betraktet som en viktig del av den kulturelle rekonstruksjonen som skulle ha blitt iverksatt etter andre verdenskrig, men fortsatt ikke var i gang før femten år senere (Mäkinen, 2012a, s. 12). Loven av 1961 forstås best dersom man ser den i sammenheng med etableringen av den finske velferdsstaten, som fulgte den nordiske modellen. Det var store forskjeller mellom levestandarden i Sverige og Finland, og Finland var fortsatt ikke på det samme industrielle nivået som Sverige. Det var også store forskjeller i levestandard mellom de ulike samfunnsgruppene i Finland, og det var fremdeles store deler av befolkningen som bodde på landsbygda. Denne strukturen skulle endre seg radikalt de kommende årene. Etableringen av den finske velferdsstaten var et samspill mellom industrialiseringen i finske byer og utviklingen på bygdene i Finland. Framgangen foregikk med andre ord også i distriktene og ikke bare i byene. Gjennom en aktiv regionalpolitikk forsøkte politikerne å holde hele landet befolket, noe som medførte desentralisering av blant annet utdanningsinstitusjoner og arbeidsplasser (Mäkinen, 2008, s. 3, 6, 15).

2.3.5 Bibliotekinspektørene

Selv om staten hadde åpnet opp for bevilgninger til folkebibliotekene, var det ikke slik at dette skulle foregå uten kontroll og retningslinjer. Bibliotekinspektørene fikk derfor en veldig viktig rolle. Den gamle loven hadde også inkludert bibliotekinspektører, men gjennom den nye loven økte arbeidsomfanget og de fikk også mer makt. Inspektørene kunne nå utføre arbeidet sitt med friere tøyler, og det ble gjort i samsvar med amerikansk- og finskinspirert bibliotekideologi. Særlig i det første tiåret etter den nye loven hadde inspektørene en sentral rolle på landsbygda og gjennomførte kurs for de som ønsket å bli deltidsbibliotekarere. Dette ble opprettholdt fram til profesjonen var fullstendig etablert (Mäkinen, 2008, s. 18, 22), og på 1960- og 70-tallet ble også bibliotekarene på bygdene i Finland profesjonalisert etter en tredje bølge av amerikansk

innflytelse (Vatanen, 2001, s. 67). Bruken av bibliotekene økte kraftig på grunn av etablering av ungdomskole og videregående skole på 1970-tallet, og fra da og fram til 1980-tallet var den travleste perioden i etableringen av bibliotek (Mäkinen, 2008, s. 13, 16). Bibliotekinspektørene hadde til ut på 1960-tallet vært under Bibliotekbyrået, men deretter ble systemet forandret og byrået ble lagt til Skolstyrelsen og utdanningsdepartementet. Fram til dette tidspunktet hadde bibliotekene vært en egen institusjon som ikke hadde hatt kontakt med med verken kultur- eller utdanningsinstitusjoner. Bibliotekene var nå en del av av det som var mer vanlig for en velferdsstat, og strukturelt knyttet til utdanningspolitikken. Dette medførte en større plass for bibliotekene i det politiske systemet fordi de i større grad ble inkludert i kommunal politikk (Mäkinen, 2008, s. 22–23).

2.3.6 Lavkonjunktur og «Indian Summer»

I 1986 kom det ny biblioteklov etter en planleggingsperiode på over ti år. Endringene var ikke gjennomgripende, men tok hensyn til konstitueringen av kommunenes lokale selvstyre (Mäkinen, 2001b, s. 136). I løpet av perioden etter 1960 og fram til 1990 har forskjellen mellom samfunnsgruppene i Finland blitt mindre, og det har samtidig vært en sterk vekst i middelklassen, spesielt i det laveste sjiktet. Dette henger i stor grad sammen med fremveksten av offentlig sektor (Mäkinen, 2008). Finland ble utsatt for en voldsom lavkonjunktur på 1990-tallet, delvis knyttet til Sovjetunionenes fall og stans i den store bilaterale handelen, og det ble gjennomført store kutt i statlige og kommunale utgifter. Dette rammet bibliotekene (Mäkinen, 2012a, s. 14). De øremerkede tilskuddene fra staten tok slutt for kommunale bibliotek på 1990-tallet, kommunene stod dermed alene med ansvaret for bibliotekene (Mäkinen, 2012b). Den finske lesekulturen i tidsrommet 1990-2010 har fått tilnavnet «Indian Summer», fordi lesekonsumet holdt seg oppe til tross for lavkonjunktoren (Mäkinen, 2012a, s. 14). Det kom enda en ny biblioteklov i 1998 (Mäkinen, 2012b). Loven var en oppdatering og formaliserte kommunens rolle når det gjaldt administrering av bibliotek tjenester, og stadfestet i tillegg at bibliotek skulle være gratis (Helling, 2012, s. 69). Fordi bibliotekene hadde blitt et så betydningsfullt bindeledd i det finske samholdet, bestemte politikerne å ikke utføre noe som kunne skade bibliotekene ved årtusenskiftet (Mäkinen, 2001b, s. 140).

3. Bibliotekutvikling i Norge

3.1 Bakgrunn

Slutten av 1700-tallet var den mest betydningsfulle tiden for private boksamlinger i Norden. I Norge fantes det rundt hundre boksamlinger som i gjennomsnittet bestod av tusen bind. Distribusjon og produksjon av bøker var kostbart, noe som medførte at samlingene var svært verdifulle. Boksamlingene ble donert bort, og mange av de var svært omfangsrike. Blant eiere av store boksamlinger uten arvinger var det spesielt vanlig å donere samlingene til offentligheten. På denne måten kunne allmennheten nyttiggjøre seg av samlingen, og dette var en del opplysningstiden idealtanker, som skulle få stor betydning i Norge. Offentligheten hadde overtatt en stor del av de private boksamlingene ved inngangen til 1800-tallet. Kristiania ble testamentert en sum penger og 6000 bind fra et medlem av Videnskabselskabet, Carl Deichman, for å opprette et offentlig bibliotek. I 1785 åpnet samlingen med Deichmans navn, og ble biblioteket i landet av størst betydning på 1790-tallet. Til tross for at samlingen ikke var landets største så inneholdt den alle historiens aspekter, ikke bare krig og politikk, men også oldtid, nåtid og kirke og næringsliv.

Den største boksamlingen derimot, tilhørte historikeren Peter Frederik Suhm og konen hans, Karen Angell. De åpnet samlingen sin til offentlig bruk etter å ha flyttet til København. Åpningen av Det Deichmanske Bibliothek fikk også stor symbolsk betydning for Kristiania, ettersom dette var byens første offentlige kulturinstitusjon, bidrog den til å opprettholde byens ambisjoner om å fungere som provinshovedstad. Gjennom Deichmans testamentering av penger, boksamling, forslag til lokaler og antydning av bibliotekets funksjoner bidro han i utviklingen av organiseringen av biblioteket som institusjon (Ringdal, 1985, s. 13–16, 19, 22, 25). Statlig kulturpolitikk kan for første gang observeres på 1800-tallet gjennom opprettelsen av kulturinstitusjoner. Verdifull kultur ble stadfestet av institusjonalisering av bestemte kulturytringer. Kunnskapsforvaltningen i Norge foregikk i embetsstanden, og det var de som definerte kultur ut i fra sine egne kulturinteresser (Vestheim, 1995, s. 87).

Tidlig på 1800-tallet influerte embetsstanden meningene til det norske folk gjennom utdanningsinstitusjoner, kirken, stortinget, regjeringen og statsforvaltning. Dette endret seg på 1830-tallet blant gjennom formannskapslovene av 1837 som gav mer makt til det lokale selvstyret (Vestheim, 1995, s. 87). Videre utover 1800-tallet stagnerte utviklingen av biblioteket og det fikk dermed mindre betydning enn tidligere. Dette hang sannsynligvis med to hendelser. For det første ble biblioteket ble flyttet over i Departementsgården, som var en gård i Katedralskolens disposisjon, og medførte en sammenslåing av Katedralskolens boksamlinger og Deichmans bibliotek. For det andre fortsatte Jacob Rosted som bibliotekar, men var i 1803 også blitt utnevnt til rektor for Katedralskolen. Flyttingen av biblioteket kan ha vært en konsekvens av Rosteds nye stilling. Stillingen som rektor medførte også en rekke andre oppgaver som stjal tid fra boksamlingene. Til tross for sammenslåingen fungerte samlingene som to separate enheter med blant annet to forskjellige budsjetter for overskudd og lønn til bibliotekaren.

Etter 1814 måtte Katedralskolen flytte hvert tredje år for å gi plass til Stortinget. Utlånstallene forteller at flyttingen sannsynligvis påvirket bruken av biblioteket. Fra 1790 til 1820 var antall brukere redusert fra 100 til 60 og utlånet gikk ned fra 700-800 til 200 i året. I tillegg påførte flyttingen trolig både slitasje av bøkene og tap i samlingene. Samtidig hadde innbyggertallet i Kristiania blitt fordoblet, noe som tyder på at bibliotekets gjennomslagskraft ikke var like sterk som tidligere. Stagneringen i utviklingen har blitt forklart av sammenslåingen med Katedralskolen og Rosteds alder. Befolkningens leselyst og -evne kan også hatt betydning for utviklingen. Ytterligere hadde leiebibliotekene i Kristiania et mer underholdningsrettet tilbud enn Deichmanske bibliotek, og det forekom konkurranse mellom dem. Alt tatt i betraktning så ser det ikke ut til at leiebibliotekene hadde fått en essensiell betydning for borgerne i Kristiania. Det var en annen offentlig institusjon som bød på sterk konkurranse. I løpet av 1810-tallet hadde Universitetsbiblioteket blomstret og oppnådd et stort omfang. Det var ingen tvil om nedgangen til Deichmanske bibliotek i 1820 som en følge av både etablering av Universitetsbiblioteket og leiebibilotekene og interne årsaker. Jacob Rosted var fremdeles bibliotekar i 1820 og var nå rukket å bli 70 år, og utlånstidene ble redusert etter hvert som Rosted ble eldre. Brukerne av katedralskolen preget bruken av biblioteket og det samme gjorde en stor andel av den fremstående befolkningen i

Kristiania fra de akademiske kretsene. Miljøet på Deichmanske bibliotek kan derfor ha utviklet seg til å bli nokså internt (Ringdal, 1985, s. 36–39, 42–45).

Rosted sluttet som rektor i 1832, og bibliotekets framtid var usikker.

Kirkedepartementet foreslo at biblioteket kunne overtaes av Universitetet, men forslaget fikk ikke gjennomslag fordi stiftsdireksjonen mente det ville stride i mot Carl Deichmans ønsker. Biblioteket ble midlertidig styrt av Rosted fram til mai 1833. I det følgende året ble det lovpålagt at Katedralskolens rektor skulle betjene biblioteket uten ytterligere betaling. Rektorposten ble tildelt en ung mann ved navn Søren Bruun Bugge, som allerede var svært opptatt i sin professorstilling i latin ved Universitetet, og biblioteket ble derfor nedprioritert. Dette skjedde hovedsakelig gjennom innskrenkning av utlånstidene. Bugge kunne se at bibliotek katalogen var mangelfull på grunn av erfaringene han hadde fått fra Universitetsbiblioteket, og følte et sterkt behov for å oppdatere katalogen fordi systemet for innføring av tilvekst ikke var konsekvent (Ringdal, 1985, s. 48–49).

3.2 Mot en revolusjon

Det skjedde en betydelig vekst i bruken av folkeboksamlingene på 1880-tallet. Dette hadde sammenheng med virkningene av skoleloven fra 1860 som slo fast innføringen av folkeskolen på den norske landsbygda. Loven hadde en betydningsfull opplysningshistorisk funksjon. Den offentlige debatten forut lovvedtaket omfattet blant annet argumenter for et samarbeid mellom om skole og bibliotek for å klargjøre offentlig folkeopplysningspolitikk. Ved å bli knyttet til folkeopplysningspolitikk fikk bibliotekene en mer sentral posisjon. Den økende interessen skyldtes også en generell utvikling i samfunnet både sosialt og politisk. Økningen hadde delvis rot i at flere arbeidere og håndverkere begynte å ta i bruk det Deichmanske bibliotek på 1850-tallet, og det ble etterhvert flere fra disse yrkesgruppene som benyttet seg av biblioteket. Arbeiderklassens bruk av biblioteket var en viktig årsak til at det ble stilt høyere krav til samlingene, og dette medførte også en reorganisering rundt århundreskiftet.

En annen faktor av betydning for reorganiseringen var Hans Tambs Lyches tilbakekomst fra USA i 1892 etter flere års opphold (Annaniassen mfl., 1999, s. 34–36). Lyche var journalist og utdannet ingeniør og i det påfølgende året etablerte han tidsskriftet

Kringsjaa (Torstensson, 2009, s. 79). Opplysningsmannen Lyche stod bak det mest energiske engasjementet når det gjaldt omformingen av det norske biblioteksystemet etter den amerikanske modellen. Dette skjedde blant annet gjennom utgivelsen av Kringsjaa som vektla formidling av kunnskap fra utlandet. Biblioteket skulle være en demokratisk institusjon som formidlet kunnskap ut i fra Lyches perspektiv (Vestheim, 1997, s. 168). I utredningene Lyche gjorde angående bibliotek pekte han på bibliotekarens rolle. Han hevdet at det ikke var tilstrekkelig at bibliotekaren kunne organisere boksamlinger, men måtte være kjent med miljøet og menneskene rundt seg og sette dette i sammenheng med sine kunnskaper om boksamlingene (Torstensson, 2009, s. 79). Med sin inspirasjon fra USA, var han en pådriver for kommunalt sentralbibliotek sammen med universitetsbibliotekar Jens Brage Halvorsen og Karl Fischer. Reorganiseringen av Deichmanske bibliotek fikk konsekvenser i Kristiania, men også for resten av landet (Annaniassen mfl., 1999, s. 34–36).

3.3 Håkon Nyhuus

Bibliotekar og bohem Håkon Nyhus, som var nytilsatt som biblioteksjef i 1898, gjorde store endringer i det Deichmanske bibliotek (Byberg & Frisvold, 2001, s. 74). I likhet med Lyche hadde Nyhuus tilbrakt tid i USA, der han hadde fått innsikt i det nyeste innenfor amerikansk bibliotekutvikling (Vestheim, 1997, s. 169–170). Lokalene ble ryddet og gjenåpnet, med større boksamling enn før, og utlånstallene tidoblet seg raskt. Framvisningen, men også utvalget av bøker, var en av de store endringene som særlig var merkbar for brukerne. Litteraturen i biblioteket var nyttig og aktuell for brukerne, som nå var førsteprioritet, mens lagring for ettertiden kom i andre rekke. Det ble satt opp åpne hyller der de mest populære bøkene fikk plass. I tillegg ble bøkene enda mer tilgjengelige fordi det ble opprettet filialer der hvor folk bodde (Byberg & Frisvold, 2001, s. 74). Folkebibliotekvesenet opplevde en faglig revolusjon under den 15 år lange perioden som Nyhuus var leder for Deichmanske (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 16).

3.4 Bibliotekreformen av 1902

Nyhuus opparbeidet også kontakt med fagmiljøene i andre nordiske land. En sentral idé hos Nyhuus var å utvikle et systematisk organisert biblioteksamarbeid på landsbasis.

Dette resulterte i en henvendelse til statsråd Wexelsen og Kirkedepartementet i 1901 for å få utredet saken. Det ble deretter opprettet en egen komité for å ta hånd om saken med fokus på å finne ut hva som ville fremme norsk bibliotekutvikling. Komitéen utarbeidet innstillingen Folkebogsamlinger i Norge, deres historie, nuværende tilstand samt forslag til nyordning med vekt på en «rasjonell og planmessig ledelse av biblioteksektoren» (Annaniassen mfl., 1999, s. 40, 43) og sentralisering ble dermed et viktig begrep i planleggingen av videre bibliotekutvikling. Gjennom sin proposisjon for terminen 1901-02 gav Kirkedepartementet støtte til komitéens innstilling. I tillegg fikk komitéen støtte fra Stortingets kirkekomité. Forslaget fra komitéen ble enstemmig vedtatt i Stortinget i 1902.

Kirkedepartementet opprettet en bibliotekkonsulentstilling for å sikre mer fagkyndig kunnskap om bibliotekene i departementet, der Nyhuus ble ansatt. Tidligere hadde fokuset vært sentrert rundt å opprette flest mulig folkeboksamlinger, men fokuset ble nå forflyttet til bibliotekenes kvalitet. Dette resulterte i mer effektivitet og bedre daglig drift, i tillegg til mer tilfredsstillende bøker i samlingen, noe som bidrog til større bruk og utlån i biblioteket. En av reformene fra 1902 av størst betydning, var etableringen av sentralbokbinderiet og sentralekspedisjonen, som gjorde det mulig med en masseinnbinding og stordrift i biblioteket. Bibliotekarens arbeidet ble lettet fordi bøkene var allerede klargjort da de ankom biblioteket. Folkeboksamlingens Ekspedisjon, som var et samarbeid mellom ekspedisjonen av folkeboksamlingens bøker og Johan Martin Stenersens bokbinderi, fikk rabatterte priser hos forlagene på bøkene de kjøpte inn, og bibliotekene oppnådde derfor en god prisreduksjon (Annaniassen mfl., 1999, s. 43–47).

Flere politikere hadde tidligere hevdet at bibliotekforvaltning skulle foregå på det lokale plan uten for mye innblanding fra staten sin side, men dette endret seg med reformen av 1902 (Byberg & Frisvold, 2001, s. 76). Følgelig tok staten i stor grad del i etableringen av bibliotekene i Norge ved å bevilge ressurser til et landsdekkende sentralisert og standardisert biblioteksystem. Bibliotekene skulle fremme den nasjonale kulturen og demokratiet og samtidig være en institusjon tilgjengelig for alle, uhindret av politiske grenselinjer (Byberg, 2009, s. 45). «I norsk bibliotekhistorie representerer bibliotekreforma av 1902 gjennomslaget for moderne bibliotekpolitikk og

bibliotekteknikk etter amerikansk mønster, og alle seinare reformer kom til å bygge vidare på ideane frå denne reforma» (Vestheim, 1997, s. 182). I 1906 fikk Karl Fischer overta Nyhuus' stilling som bibliotekkonsulent, og beholdt den helt fram til 1933. Han gikk inn for å opprette et forum for bibliotekpolitiske og bibliotektekniske spørsmål. I de påfølgende årene fikk biblioteksektoren opprettet et eget tidsskrift, For Folke- og Barneboksamlinger, som ble gitt ut departementet, og det ble avholdt årlig bibliotekmøte fra 1908. Dette var av stor betydning for utbyggingen av et nasjonalt biblioteknettverk (Vestheim, 1997, s. 182). I 1910 fikk Bergen ny biblioteksjef, en ung mann ved navn Arne Kildal, som hadde tatt bachelor i bibliotekvitenskap i New York tre år tidligere (Stephensen, 2013, s. 7). Bergen Offentlige Bibliotek hadde tidligere holdt til på loftet i byens kjøttthall. Kildal fikk bygd et moderne bibliotekbygg, som fremdeles er i bruk, og han fikk også reorganisert biblioteket i tråd med den amerikanske modellen (Frisvold, 2013, s. 11).

3.5 Opprettelsen av Norsk Bibliotekforening i 1913

Arne Kildal og Håkon Nyhuus var initiativtakere til opprettelsen av Norsk Bibliotekforening (NBF) 1913. De tok utgangspunkt i "The American Library Association" og ønsket å opprette en forening som ville fungere som pådriver i bibliotekfaglig utvikling og som inkluderte alle bibliotek kategorier. NBF har helt siden sin etablering i 1913 ønsket å "fremme biblioteksaken", men eksakt hva som inngår i dette utsagnet har endret seg med tiden. Ledelsen i NBF ønsket å opprette en tett forbindelse med de resterende nordiske landene helt i fra starten (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 5, 15, 31). Foreningens startfase ble preget av medlemsrekruttering og etablering av en økonomisk sikkerhet til tross for at den var ambisiøs. Samtidig var utviklingen av bibliotekvesenet en kjernesak, og dette medførte en vektlegging av bibliotekfaglig opplæring og utdanning (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 23). Håkon Nyhuus' idé om å opprette en bibliotekskole fikk særlig mye fokus (Byberg, 2009, s. 46). I tillegg støttet foreningen det statlige bibliotekkontoret.

I 1917 fremmet styret i foreningen en rekke saker som måtte utredes, noe det trengtes en egen komité til. Kirke departementet nedsatte «Bibliotekkomitèen» av 1919, som skulle ta hånd om utredningen. NBFs samarbeid med Bibliotekkomitèen av 1919 var

med på å danne linjene som norsk bibliotekpolitikk har utviklet seg etter fra rundt 1960-tallet til år 2000 (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 23). Kirkedepartementet og bibliotekforeningen arbeidet i fellesskap helt i fra starten, og dette ble tydeliggjort gjennom en komitéinstilling som dreide seg om de vanskelige sakene bibliotekene sto ovenfor. Stortinget vedtok å øke bibliotekstøtten i 1920, og toppunktet kom i budsjettåret 1922/23, men så sa det stopp (Annaniassen mfl., 1999, s. 53, 61).

3.6 Den økonomiske situasjonen i Norge fra 1920-1933

Høgkonjunktoren som fulgte første verdenskrig ble kortvarig og etterfulgt av en etterkrigskrise høsten 1920. Det ble vanskelig å omsette varer, prisen falt og i 1921 kollapset eksporten helt (Furre, 2000, s. 28). Norges to største banker gikk konkurs i 1923 (NOU 1996: 23). Situasjonen ble heller ikke forbedret av den norske paripolitikken som ble intensivert i 1926. Kronespekuleringen gjorde at kronkursen steg raskt. Eksporten gikk ned fordi norske varer hadde for høye priser for verdensmarkedet. Børskraket i Wall Street nådde ikke Norge før i 1931, men da slo det til for fullt. Fra 1933 ble det gradvis bedre. Verdenshandelen var oppe og gikk og etterspørselen tok seg opp (Furre, 2000, s. 28–29, 43).

Det økonomiske tilbakeslaget fra 1920-21 skjedde i de fleste land. Det startet en internasjonal oppgang i 1922 som førte til vekst i verdenshandelen. Situasjonen i Sverige utspilte seg annerledes enn i Norge. Bestemmelsen om å lede krona tilbake tilbake til pari gjennomgikk en omfattende utredning i Riksdagen. Det ble slått fast at nedgang i prisene ville være avhengig av en nedgang i lønnsnivået. Svenskene presterte å heve krona til pari i løpet av to år med dette som utgangspunkt. I Norge bestemte den regjeringsoppnevnte voldgiftskommisjonen at lønningene i industrien skulle opp med 24 % samtidig som prisene skulle ned. Tilsynelatende var det mangel på koordinering i den norske økonomipolitikken (NOU 1996: 23).

3.7 Kriseårene: 1924-1933

Fram til 1920-tallet kan bibliotekutviklingen i Norge betraktes som positiv, men stoppet da opp på grunn av den vanskelige økonomiske situasjonen som landet befant seg i (Byberg, 2009, s. 45). Fra 1923-24 ble statstilskuddet kuttet ned med 154 000 kr, og

bevilgningen holdt seg på det samme nivået fram til 1935 (Dahl, 1957, s. 334). Bevilgningene fra staten var altså begrenset til det ytterste, og biblioteksektoren var et offer for de ivrigste sparepolitikkerne som ikke ønsket å bevilge sektoren penger i det hele tatt (Annaniassen mfl., 1999, s. 61). I krisetida for biblioteksektoren var det Karl Fischer som var bibliotekksulent, og han har beskrevet situasjonen slik «Den økonomiske krisa la en død hånd over alle reformplaner, og det var først i den følgende oppgangsperiode at man kunde ta dem frem med håp om å få dem gjennomført» (Vestheim, 1997, s. 183). Både i 1923 og 1927 ble det foreslått å oppløse bibliotekkontoret i Kirkedepartementet, i tillegg til å avskaffe bibliotekksulentstillingen. Dette ble ikke gjennomført fordi departementet motsatte seg forslaget. I 1929 ble det foreslått å gjennomføre en «kulturpause» på grunn av de vanskelige økonomiske situasjonen landet befant seg i. Flere tilbud tilknyttet kultur og opplysning ble rammet av nedskjæringer (Vestheim, 1997, s. 130).

I 1933 gikk Arne Kildal inn i stillingen som bibliotekksulent ved bibliotekkontoret i Kirkedepartementet etter Karl Fischer. Han videreførte holdningene som hadde vært gjeldene innenfor bibliotek- og kulturpolitikk. I likhet med Fischer og Nyhuus ønsket han å vektlegge folkeopplysning, og han fikk ansvar for departementets generelle arbeid med folkeopplysning. Med dette utgangspunktet var Kildal initiativtaker til opprettelsen av en folkeopplysningsnemnd som skulle utføre en felles organisering av arbeidet med folkeopplysningen og de frivillige organisasjonene (Annaniassen mfl., 1999, s. 64, 67). «I 1930-åra representerte det økende samarbeidet mellom staten og de store organisasjonene, blant andre de som hadde sine representanter i Folkeopplysningsnemnda, en ny og dyptgående politisk tendens» (Annaniassen mfl., 1999, s. 72), noe som opprettelsen av Norsk Bibliotekforening har vært et eksempel på (Annaniassen mfl., 1999, s. 72). Til forskjell fra tidligere stod kulturpolitisk helhetstenkning sentralt hos folkeopplysningsnemnda på 1930-tallet. Gjennomslagskraften politisk sett ble større på grunn av forbindelsen til Kirkedepartementet (bibliotekkontoret). Fram til 1930-tallet hadde det ikke skjedd at Stortinget tok et kulturpolitisk dokument i betraktning som omfattet det totale kulturfeltet og ikke bare en sak innenfor et begrenset område (Vestheim, 1997, s. 17).

3.8 Bibliotekloven av 1935

På 1930-tallet ble det fra flere hold ytret ønske om en lov som kunne garantere for en økonomisk sikring for folkebibliotekene i fremtiden. Saken hadde vært framme i lengre tid, og var særlig blitt frontet av bibliotekforeningen, men fikk større trykk på 1930-tallet (Dahl & Helseth, 2006, s. 161–162). Bibliotekforeningen gav bibliotekar Thor M. Andersen og bibliotekkonsulent Fischer i oppgave å utarbeide et første utkast til biblioteklov i 1928 (Annaniassen mfl., 1999, s. 73–76). Bibliotekkonsulent i Kirkedepartementet, Arne Kildal, var i ferd med å fullføre arbeidet med denne loven, men måtte samtidig bruke tid på ledervervet han hadde fått i Folkeopplysningsnevnden opprettet av Kirkedepartementet i 1934. Arbeidet i nevnden dreide seg om koordinere opplysningsarbeid i offentlig og frivillig sektor. Siden folkeopplysning på denne tiden stod som en hjørnestein i kulturpolitikken fikk arbeidet med bibliotekloven stor betydning (Dahl & Helseth, 2006, s. 161–162).

Lovspørsmålet hadde vært en viktig sak for bibliotekforeningen i flere år, men særlig fra 1924 da den økonomiske krisa slo inn. Det var særlig to sentrale behov som lå til grunn for nødvendigheten av en biblioteklov. Det økonomiske bidraget var for ustabilt og det samme gjaldt fornyelse og vedlikehold, og dette ble behandlet i lovproposisjonen som kom 25.januar 1935. Proposisjonen tok utgangspunkt i Bibliotekkomitéens forslag fra 1919, Stortingets vedtak fra 1920 om regler for statsbidrag til folke- og skoleboksamlinger og hovedinnholdet fra biblioteklovene i Danmark, Finland og Sverige, noe som tydeliggjorde en nordisk modell. Departementet hadde en målsetning om å opprettholde et internasjonalt nivå. Loven ble godkjent 16.mai samme år.

Allerede i august slo Arne Kildal fast at loven bare var et understell som måtte utvides. Likevel var det nå etablert en ramme som muliggjorde tettere samarbeid og mer effektiv rasjonalisering. Loven slo fast at folkeboksamlingenes formål var å øke folkeopplysningen gjennom utlån av bøker, og dette gjaldt fram til 1971. Kommunene ble ikke påbudt å ha folkebibliotek og vedtaket fikk dermed ikke konsekvenser for budsjettene, men folkebibliotekene gikk likevel under kommunens ansvarsområde (Annaniassen mfl., 1999, s. 73–76, 82–84). Loven fastsatte også gratisprinsippet for utlån av bøker og introduserte sentralbibliotek (Byberg, 2009, s. 46). Sentralbibliotek

kunne få opptil kr 5000 i ekstra støtte fra staten. Idéen var ikke ny, og danskene hadde vært først ute i 1912. Annaniassen og Vestheim hevder at bibliotekloven ikke førte til framgang for landets folkebibliotek, blant annet fordi det fortsatt så sent som på midten av 1930-tallet ikke var opprettet et fullverdig sentralbibliotek (Annaniassen mfl., 1999, s. 86–87).

3.9 Endring i kulturpolitikken

Arbeiderbevegelsen jobbet metodisk for å innlemmes i allerede etablerte offentlige politiske institusjoner, og for å ta del i den offentlige forvaltningen. I tillegg bedrev de kulturell virksomhet i opparbeidingen en arbeideroffentlighet med utgangspunkt i politiske analyser. Utviklingen av en arbeideroffentlighet skulle fungere som en sosialistisk motkultur, men denne politiske linjen var kun gjeldende på 1930-tallet (Vestheim, 1995, s. 101). Annaniassen og Vestheim har stilt spørsmål til om Arbeiderpartiet hadde et bestemt syn på folkebibliotekpolitikken. I et bibliotekpolitisk perspektiv fikk ikke regjeringsskiftet i 1935 noen følger fordi det hadde vært enighet mellom Venstre og Arbeiderpartiet når det gjaldt lovens grunnlag i forkant. På 1930-tallet stod Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen i spissen for nye institusjonelle løsninger, noe som er interessant i forbindelse med Arbeiderpartiets folkebibliotekpolitikk. Tidligere leder av Norsk Bibliotekforening og Arbeiderpartimannen, Henrik H. Hjartøy, hadde et skriftlig bidrag til folkebibliotekpolitikken. Boken het *Vår bibliotekpolitikk* og ble utgitt av Arbeidernes Opplysningsforbund på det Norske Arbeiderpartis Forlag. Boka skulle brukes til praktisk politikk, men den ble ikke gjenstand for debatt eller organisatorisk behandling. Det er dermed lite som taler for at partiet klarte å følge opp arbeidet i bibliotekutvalget, og dette var tilsynelatende et resultat av prioriteringer. Bibliotekutvalget hadde ingen utskiftning i perioden fra 1936-38, og medlemmene markerte seg ikke partiet (Annaniassen mfl., 1999, s. 76–78, 81–82). Dermed klarte aldri Arbeiderpartiet « ... å utforme en samlet og enhetlig kultur- og opplysningspolitikk på sosialistisk grunnlag» (Annaniassen mfl., 1999, s. 82).

I delen om folkebibliotek fra Arbeiderpartiets partiprogram i 1933 sto det:
«Folkebibliotekene støttes. På de større steder innordnes disse som et aktivt ledd i

opplysningsarbeidet ved støtte av studiecirkler, utgivelse av bokoversikter, forelesninger m.v» (Vestheim, 1995, s. 112). Formuleringen ble deretter gjentatt i både 1936 og 1939. Vestheim beskriver formuleringen som rund, ukontroversiell, lite forpliktende og uten ideologisk tilknytning. Tilsynelatende var ikke interessen for bibliotekpolitikk stor i Arbeiderpartiets maktorgan, og det samme gjaldt for folkeopplysning unntatt i sammenheng med skolen. Samtidig ble det frontet et sosialistisk kultursyn i skrifter, som ble utgitt av Arbeidernes Opplysningsforbund og Det Norske Arbeiderpartis Forlag, og som i 1933 byttet navn til Tiden Norsk Forlag (Vestheim, 1995, s. 112–113, 119).

3.10 Etablering av norsk bibliotekarutdanning og situasjonen under andre verdenskrig

Etableringen av utdanningen hadde vært en Nyhuus' kjernesaker, og var den siste av de store reformene fra 1919 som ble satt ut i livet (Annaniassen mfl., 1999, s. 91). Når det gjaldt ansvaret for bibliotekskolen så skulle den være: « ... en statsskole og sortere under Kirke- og Undervisningsdepartementet. Chefen for dettes bibliotekkontor bør være skolens leder.» Og slik ble det» (Annaniassen mfl., 1999, s. 90). Bibliotekskolen ble åpnet i januar 1940 med 26 studenter (Byberg, 2009, s. 46). Dessverre satte krigen kjepper i hjulene for skolens virksomhet de første årene (Annaniassen mfl., 1999, s. 91), og aktiviteten fortsatte høsten 1945 (Byberg, 2009, s. 46). Rundt 50 folkebibliotek ble ødelagt under andre verdenskrig i Norge i tillegg til rundt 150 skolebibliotek. Nord-Norge ble hardest rammet etter den tyske evakueringen i 1944, og samtlige bibliotek i Nord-Troms og Finnmark ble fullstendig rasert. Bruken av folkebibliotek økte under krigen samtidig som bevilgningene ikke strakk til, noe som gjorde situasjonen svært vanskelig. Tyskerne overtok Arne Kildahls rolle på konsulentkontoret fordi han nektet å samarbeide (Dahl, 1957, s. 339).

3.11 Etter andre verdenskrig: Revisjon av biblioteklov og opprettelsen av Statens bibliotektilsyn

«Geir Vestheim har påpekt at etter krigen ble folkebibliotekene for første gang en del av en offentlig statlig kulturpolitikk» (Annaniassen mfl., 1999, s. 103). Staten gikk aktivt inn for å etablere den norske velferdsstaten. Innenfor de fleste samfunnsområdene ble det lagt langsiktige planer som skulle gi folk like muligheter, men det ble lagt ekstra fokus på

utdanning. Dette gjaldt ikke for biblioteksektoren, men det gikk likevel framover (Byberg, 2009, s. 46). Nasjonalbudsjettet for 1947 kan beskrives som kulturvennlig, noe som var helt nytt. Dette understreker de kulturpolitiske overtonene i etterkrigstida som trådte fram. I tillegg pågikk det en voksende bibliotekaktivitet i tråd med å styrke demokratiet. Dette var ikke bare tilfelle i Norge, men også i hele Norden (Annaniassen mfl., 1999, s. 105–106).

12. desember 1947 ble det vedtatt en ny lov om folke- og skoleboksamlinger. Loven tydeliggjorde grunnlaget for utbyggingen av folke- og skolebibliotekene. Alle kommuner var nå pålagt å ha folkebibliotek. I tillegg spesifiserte loven også et minimumskrav til pengebruk på folke- og skoleboksamlingene. Videre økte omfanget av statens tilsyn med og kontroll av boksamlinger, og departementet hadde nå ansvar for alle folkeboksamlingene i hele landet. Loven spesifiserte at fem prosent av statsbevilgningene, som gikk til innkjøp av nye bøker, skulle i stedet gå til et avgiftsfond for norske forfattere. På denne måten skulle forfatterne få et vederlag for utlånet av bøkene deres i bibliotekene. Danmark og Sverige ble på denne tiden betraktet som forbilder (Annaniassen mfl., 1999, s. 108–113).

I 1949 ble det opprettet en egen kulturavdeling i Kirke- og undervisningsdepartementet. Kulturavdelingen omfattet fire underavdelinger, deriblant Statens bibliotektilsyn (Vestheim, 1997, s. 257–258). Departementet ønsket å utvide og styrke administrasjon for å oppnå en virkningsfull bruk av den nye økonomiske støtten til bibliotekene. Det var derfor hensiktsmessig å opprette et eget statlig bibliotektilsyn, noe som ikke var mulig å gå utenom lenger på grunn av den nye bibliotekloven og reorganiseringen av Folkeboksamlingens Ekspedisjon. Særlig Kildal betraktet på dette tidspunktet framtiden med stor optimisme og forestilte seg at norske boksamlinger på kort tid ville være på lik linje med samlingene til de nærmeste nabolandene. Bibliotekkomiteen av 1919 hadde allerede fra begynnelsen ytret ønsket om institusjonell selvstendighet. Arne Kildals engasjement i forbedringen og revisjon av bibliotekloven var en av de pådrivende faktorene for at dette ønsket 30 år senere skulle gå i oppfyllelse (Annaniassen mfl., 1999, s. 108–113, 133).

Rammevilkårene for den statlige forvaltningen av folkebibliotekene var blitt betraktelig bedre etter revisjonene av bibliotekloven i 1947. Statens bibliotektilsyn tok utgangspunkt i årsmeldingen fra 1948/49 og formulerte sju punkter som i første omgang skulle vektlegges. Fire av punktene dreide seg om forbedringer på forskjellige hold: Økonomiske forbedringer for bibliotek og bibliotekarer, utvidelse av lokaler, utdanningen av personalet og distribuering av bøker på landsbygda. Utviding av åpningstidene var også en prioritert oppgave. Samtidig ønsket man et tettere samarbeid mellom de ulike typene bibliotek og en strammere organisering av den internasjonale samarbeidet. I tillegg var det ønskelig å finne en løsning på problemene med innbinding og bokutvalget (Annaniassen mfl., 1999, s. 114–115). Staten og kommunene hadde stått for finansieringen i det norske bibliotekvesenet, men etter krigen begynte også fylkene å få betydning på dette området. Støtten fra fylkene gjaldt i første omgang bibliotekinspeksjon og sentralbibliotek. Til tross for at statlige midler til bibliotekvesenet kom fylkene til gode var deres innsats tilbakeholden på starten av 1950-tallet, og fylkene ble presset til å øke støtten. Kommunene ble invitert av Kirke- og undervisningsdepartementet til å kjøpe aksjer i et selskap som skulle overta Folkeboksamlingens Ekspedisjons funksjon. Dette var et tiltak for å spare penger gjennom en rasjonalisering av innbindings- og innkjøpspolitikken. Invitasjonen møtte motstand, men det var også noen kommuner som var positivt innstilt. Til slutt var det motstanderne som måtte gi seg og komitèflertallets innstilling ble vedtatt i Stortinget (Annaniassen mfl., 1999, s. 121–122).

Bibliotekloven av 1947 kan uten tvil betraktes som et steg framover for norsk bibliotekvesenet. Samtidig fungerte ikke alle bestemmelsene like godt i praksis. Dette skjedde fordi folkebibliotekene økte i omfang og aktivitetsnivå samtidig som kroneverdien sank og prisene steg. Det dukket med andre ord raskt opp nye behov og loven ble derfor utilstrekkelig siden den ikke holdt tritt med samfunnsutviklingen. Fra Statens bibliotektilsyns side og fra bibliotekhold ble det hevdet at bibliotekvesenet ville stagnere hvis bibliotekloven ikke ble revidert i løpet av kort tid. Dette gjaldt spesielt lovens økonomiske aspekter. Reaksjonen fra biblioteksektoren ble besvart kort tid senere, med en lovproposisjon til Stortinget, og deretter ble loven vedtatt 13. mai 1955. Folkeboksamlingene fikk sikret økt tilskudd gjennom den nye loven. I 1955 overtok Anders Andreassen for Arne Kildals stilling som bibliotekdirektør, men dette resulterte

ikke i en radikal endring verken bibliotekpolitisk eller forvaltningsmessig (Annaniassen mfl., 1999, s. 124–127).

3.12 1963: Etterlysning av ny biblioteklov

Det ble vedtatt en resolusjon til Kirke- og Undervisningsdepartementet på bibliotekmøtet i Stavanger i 1963. Norsk Bibliotekforening etterlyste en ny biblioteklov som skulle gi folkebibliotekene et bedre økonomisk grunnlag. I tillegg til Norsk Bibliotekforening var også Norsk Bibliotekarlag, Statens bibliotektilsyn og enkelte bibliotekarer pådrivere for å iverksette arbeidet med en ny biblioteklov. I 1964 ble Norsk Kulturråd og Norsk Kulturfond opprettet, noe som gav uttrykk for et sterkere engasjement fra statens side innenfor kulturpolitikken. Bibliotekene begynte nå å bli oppfattet som et eget politikkområde framfor for å være en del av den allmenne kulturpolitikken. Prinsippene som ble slått fast av bibliotekloven av 1935 ble konsolidert av biblioteklovene i 1947 og 1955. Arbeidet med den nye bibliotekloven signaliserte nye politiske perspektiv til forskjell fra de tidligere biblioteklovene. Det ble opprettet et eget departementetsinternt utvalg som i juni 1967 la fram «Innstilling om ny biblioteklov» for statsråd Kjell Bondevik. Innstillingen tok for seg norske folke- og skolebiblioteks historiske utvikling og satte Norge inn i en nordisk bibliotekpolitisk sammenheng ved å sammenligne Norge med Danmark, Sverige og Finland. Lovfremlegget var tydelig influert av dansk lovgivning, og ble sendt ut på høring påfølgende høst. Responsen kom hurtig, men lovfremlegget nådde likevel ikke Stortinget umiddelbart.

Ventetiden skulle bli lang, og saken var fortsatt ikke løst da bibliotekmøtet trådte sammen i 1969. Den lange ventetiden skyldtes hovedsakelig de omfattende statlige utgiftene gjennomføringen av en ny biblioteklov ville medføre. Engasjement til regjeringen og Stortinget var i høy grad rettet mot skole- og utdanningspolitikken. Ved å knytte sammen bibliotekpolitikk med skole- og utdanningspolitikk ville oddsene for gjennomslagskraft bli betraktelig høyere (Vestheim, 1997, s. 320–324). Folkebibliotekvesenet i Sverige og Finland var under sterk utvikling og oppdatert lovgivning var på plass i Finland og Danmark, mens Norge hang etter (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 43).

3.13 Endring i kulturpolitikken

Kulturpolitikken tok på 1970-tallet en kommunal vending. Kulturmeldingene fra 1973-74 trakk fram forslag til endring i måten kulturlivet i kommuner og fylkeskommuner ble organisert på. Tiltakene omhandlet nye kulturadministrasjoner, kulturstyrer og støtteordninger. Etter andre verdenskrig overtok kommune stadig flere velferdsoppgaver fra staten. Arbeidsoppgavene ble flere i tillegg til at det ble flere ansatte, og dermed økte også andelen i det offentlige budsjettet. Det har vært stor variasjon i kulturtilbudet mellom kommunene. Tradisjonelt har biblioteket vært en av de offentlige kulturinstitusjonene av størst betydning. Kommunene har fungert som forvaltningsorgan i en del av den offentlige forvaltningen, men også som en politisk institusjon som skulle være en representant for folkeviljen i et bestemt distrikt. Kommunene skulle også være med på å iverksette nasjonal politikk i sin posisjon som offentlig forvaltningsorgan. Den statlige politikken ovenfor kommunene har gått fra å være preget av sterk direkte kontroll til indirekte styringstiltak. I stedet for styring gjennom lov og administrativ kontroll har utviklingen gått mot indirekte styringsformer som økonomiske støtteordninger og organisatoriske tiltak.

Tilbake på 1950- og 1960-tallet dominerte øremerkede støtteordninger til kommunene, og hadde økonomisk omfordeling som formål. Dette medførte at små kommuner fattig på ressurser fikk mer enn store kommuner med flere ressurser. På denne måten skulle lokalt kulturarbeid få høyere prioritet i kommunene. Støtteordningene ble etterhvert så utbredt at hele systemet ble uoversiktlig og den lokale styringen ble svekket. Sist nevnte hang sammen med at kommunene begynte å tilpasse prosjektene sine etter hvor det var penger å hente. Problemene gjorde det nødvendig med økt offentlig reform- og utredningsarbeid i de to påfølgende tiårene som i hovedsak resulterte med ansvarsprinsippet. Ansvarsfordelingen mellom de tre forvaltningsnivåene stat, fylkeskommune og kommune ble tydeliggjort. Ansvarsområdet til staten omfattet kulturlivet til hele landet, og nasjonale kulturtiltak. Kulturtiltak som var regionale og/eller omfattet fylket gikk under fylkeskommunens ansvar (Mangset, 1992, s. 159). Lokale kulturorganisasjoner og lignende tiltak skulle gå under kommunen sitt ansvarsområde. Noe av hensikten var å opparbeide et sterkere selvstyre i kommunene og fylkeskommunene (Mangset, 1992, s. 153–160).

3.14 Bibliotekloven av 1971

Loven av 1971 gav uttrykk for et brudd med den dominerende innflytelsen til bibliotekarprofesjonen. Dette kom av at loven var ikke utarbeidet av biblioteksektoren i like stor grad som tidligere fordi argumentasjonen for loven kom delvis fra andre felt (Vestheim, 1997, s. 326). Loven gjorde det mulig å forbedre bibliotekene blant annet gjennom muligheten til å stille med nye media og tjenester. Bibliotekene var fortsatt et kommunalt ansvarsområde samtidig som den statlige innvirkningen var strekt gjeldene (Byberg, 2009, s. 46). Folkebibliotekenes forsinkede utvikling når det gjaldt økonomisk tilskudd og organisering ble innhentet gjennom loven av 1971:

«Et viktig poeng med loven gikk ut på at statlige normer og minimumskrav for virksomheten ble knyttet til statstilskuddene. På denne måten fikk kommunene press på seg til å ta et krafttak med tilstandene ute i bibliotekene, de måtte praktisk talt gjøre seg «fortjent» til å oppnå statstilskudd» (Annaniassen mfl., 1999, s. 183).

Likevel pådrog Statens bibliotektilsyn seg en stor arbeidsmengde på begynnelsen av 1970-tallet fordi de måtte få vedtatt nye organisasjonsplaner for kommuner på ulike steder i landet. Samtidig som loven føyet seg inn i den sentralistiske tradisjonen var den også i noen gradet uttrykk for en desentraliserende og ny tendens (Annaniassen mfl., 1999, s. 183). Staten fulgte nå en offensiv linje ved å operere mer sentralistisk. Dette gjorde at folke- og skolebibliotekene kunne få fastlagt en minstestandard som var uavhengig variasjonene mellom kommunen både geografisk og sosialt. Vestheim har trukket fram at det er mulig å omtale loven av 1971 som en: « ... bibliotekpolitisk tilpasning til utdanningsreformene i 1960-åra» (Vestheim, 1997, s. 332). Kulturpolitisk var loven på parti med framtiden og tilpasset den nye kulturpolitikken som kom på 1970-tallet (Vestheim, 1997, s. 332–333). Bibliotekloven av 1971 medførte en merkbar utvikling for bibliotekene, men det neste tiåret skulle vise seg å bli urolig (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 51).

3.15 Slutten på øremerkede tilskudd

Det oppstod nye spørsmål rundt folkebibliotekenes posisjon innenfor kultursektoren på 1980-tallet. En ren Høyre-regjering, ledet av statsminister Kåre Willoch, overtok etter stortingsvalget i 1981. Regjeringen ble utvidet to år senere med Kristelig Folkeparti og

Senterpartiet. Etter regjeringsskiftet i 1981 fokuserte regjeringen og Stortinget i stor grad på det nye inntektssystemet for fylkeskommunene og kommunene. Denne saken ville få følger for bibliotekene, og i tillegg ble det stilt spørsmål til gratisprinsippet, som politikerne hadde delte meninger om (Annaniassen mfl., 1999, s. 202, 235).

Bibliotekloven ble i 1985 endret for å:

«tilpassast dei nye forvaltningsreformene i staten og kommunane, og det viktigaste her var at staten frå 1. juni 1986 innførte eit nytt system for inntektsoverføringar til kommunane og fylkeskommunane. Den gamle ordninga med øremerkte tilskott til særskilde formål falt bort, og i staden kom det nye prinsippet med rammetilskott» (Vestheim, 1997, s. 392).

Den nye inntektsordninga medførte at staten ikke hadde den samme muligheten til å kontrollere kommunale virksomheter, og det politiske ansvaret ble dermed desentralisert. Bibliotekfeltet baserte seg på en sentralistisk modell, og den nye inntektsordninga førte med seg konsekvenser. Statens rolle hadde endret seg med loven av 1971, og hadde ikke en like kontrollerende og initierende rolle. Likevel var bibliotekfeltet fortsatt statsregulert fordi loven fastsatte et minstetilskudd til folkebibliotekene med tilsvarende statsrefusjon til kommunene. Slik kunne staten hindre at bevilgningene til folkebibliotekene gikk under et visst minstemål. Dette gav staten muligheten til å utøve direkte press på kommunene (Vestheim, 1997, s. 392). Debatten rundt gratisprinsippet tonet ned på slutten av 1980-tallet. Prinsippet stod urørt som en følge av loven av 1985. Likevel var det ønske om å gjøre en samlet vurdering av hele biblioteksektoren (Vestheim, 1997, s. 398). Dette ble løst ved at Kulturdepartementet opprettet et eget utvalg i 1988, kalt Skrede-utvalget etter lederen Kari Skrede, til å utrede bibliotekvesenets rolle innenfor formidling av kultur, kunnskap og informasjon (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 54).

3.16 Fokusendring

Den omfattende bibliotekutredning i 1991 fra Skrede-utvalget vektla bibliotekenes rolle i henhold til kompetansebygging, utdanning og instrumentelle verdier. Men Stortinget ville ikke følge opp utredningen som ble lagt fram gjennom kulturmeldingen året etter. Den viktigste oppgaven hos folkebibliotekene nå var kulturformidling, hevdet departementet, og denne oppfatningen var ble stående etter at den ble gjennomgått av Stortinget (Byberg & Frisvold, 2001, s. 63). Utvalget ble blant annet kritisert av Statens bibliotektilsyn for å ikke vektlegge kulturaspektet og primæroppgavene til

folkebibliotekene. Den politiske og institusjonelle tilknytningen bibliotekene hadde fra før ble tonet ned i utredningen, mens fokuset ble satt over på bibliotekfaglig effektivitetstenkning. Stortingsmelding nr. 61, Kultur i tiden, resulterte i skuffelse med tanke på hvilken vektlegging utvalget hadde hatt på folkebibliotek og den statlige bibliotekforvaltningen. Bibliotekutredning var hadde en helt forskjellig tilnærming til bibliotekene enn det utredningen hadde hatt. Forvaltningsfunksjonen til Statens bibliotektilsyn endret seg også i dette tidsrommet og ble markert av direktørskiftet fra Else Granheim til Asbjørn Langeland. Granheim hadde hatt sin posisjon i et kontrollerende og styrende organ, men Langelands posisjon skulle i stedet befinne seg i et rådgivende organ (Annaniassen mfl., 1999, s. 250, 257, 264).

Da Norsk Bibliotekforening rundet 90 år i 2003, var det Frode Bakken som var leder. I et intervju som ble gjort i forbindelse med jubileet fortalte han om noe av det viktige arbeidet som NBF gjør. Bakken trakk blant annet fram forskjellen på bibliotekkunnskapene til kulturministrene i de nordiske landene. Kulturministrene i Sverige og Finland har betraktet bibliotek som en viktig politisk sak, og det samme gjelder i Danmark der interessen er spesielt stor også blant andre politikerne. I Norge har Bakken hevdet at: " ... et gjennomgående utsagn fra skiftende ministre og statssekretærer i deres startfase i departementet er at dette er meget interessant, men at de er under opplæring" (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 82). Interessen for bibliotekspørsmålet blant norske politikere etter midten av 1980-tallet har med andre ord ikke vært stor nok i følge Bakken (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 82). Hovedfokuset i dag fra politikernes side er rettet mot å utvikle bibliotekets funksjon som møteplass gjennom kulturelle aktiviteter, men også gjennom å styrke bibliotekenes nettverk og kompetanse. I tillegg til vekt på digitalisering av kulturarven (Larsen, 2010, s. 9). Bibliotekloven ble oppdatert i 2013. Gjennom den nye bibliotekloven er også bibliotekenes funksjon som debattarenaer trukket fram og gitt en sterk forankring til loven. Dette er spesifisert i lovens første paragraf om folkebibliotekenes målsetning («Lov om folkebibliotek», 2013).

4. Tromsø biblioteks utvikling

4.1 Bakgrunn

Leseselskapet Enigheten ble etablert i 1805, og var den første litterære foreningen i Tromsø. Det skulle bare gå to år før Enigheten ble oppløst, og deretter gikk det over ti år før den nye litterære foreningen Læseselskapet ble etablert. Initiativtakeren til denne nye etableringen var kanselliråd Aas, og i starten bestod Læseselskapet av en begrenset liten gruppe, men som ble godt utvidet med tiden. I 1837 hadde foreningen en samling på omtrent 1100 bind. I tillegg til litterære foreninger eksisterte det skolebibliotek, allmuebibliotek og leiebibliotek. Det er usikkert når disse bibliotekene startet sin virksomhet, men i 1854 ble leiebiblioteket lagt ut for salg. Videre ut på 1860-tallet ble det opprettet et eget bibliotek for medlemmene i Arbeiderforeningen (Hansen, 2001, s. 10).

Den generelle interessen for kultur fikk en oppsving i 1860-70-årene (Hoëm, 1978, s. 2). Leseforeningen, som ble opprettet i 1860, ønsket å gjøre sin medlemmer mer opplyste gjennom aviser og tidsskrifter, men også gjennom litteratur med mer faglig tyngde. I likhet med Enigheten gikk det bare to år før Leseforeningen ikke fungerte, men de fusjonerte med Tromsø Læseselskab i stedet for å oppløses. I 1868 ble virksomheten avsluttet siden foreningen ikke hadde fungert bra etter fusjonen heller. Det som stod igjen ved avslutningen var boksamlingene og en gjeld som måtte betales. Adjunkt Karl Pettersen kontaktet Tromsø Sparebank for å få en løsning på gjeldsproblemet, og oppnådde et vellykket resultat. Pettersen kontaktet også formannskapet i Tromsø og fikk arrangert et møte med dem. På møtet var Pettersen selv, tidligere leder i Læseselskapet J. Killgren, tidligere bibliotekar P. Hansen senior og fogd Dreyer. Formannskapet ble enig om å bidra med 50 spesidaler på betingelse av at biblioteket ble lagt under kommunalt tilsyn, noe som resulterte i opprettelsen av Tromsø kommunale bibliotek (Hansen, 2001, s. 10). De gamle lokalene til Læseselskapet ble åpnet for utlån 7.oktober 1871 i Sjøgaten 16 (Dahl, 2013, s. 1).

4.1.1 Startfasen

Adjunkt Pettersen utvidet sitt bibliotekengasjement gjennom å være medlem av styret sammen med J. Killengren og konsul Conrad Holmboe. 12. mai 1871 avholdt styret et møte og vedtok blant annet at skolelærer Fosse skulle ansettes som bibliotekar med en årslønn på 40 spesidaler. Pettersen ble utnevnt som biblioteksjef i løpet av året, Killengren fikk stillingen som tilsynsmann og Holmboe fikk stillingen som kasserer. Ytterligere ble det fastsatt at biblioteket skulle overta Tromsø Leseselskab sine lokaler. P. Hansen, H.D. Clodius, Knop og Coucheron var noen av de som overrakte det som til sammen ble mange hundre bind i gave til biblioteket. Boksamlingen ble dermed utvidet, men baserte seg i utgangspunktet på bøkene fra Læseselskabet og Almuebiblioteket. I det påfølgende året ble samlingen utvidet med 1500 bind, etter overføringen av Fogd Dreyers kostbare boksamling. Det geografiske selskapet i St. Petersburg bidrog også til samlingen gjennom overleveringen av et sine praktverker. Biblioteket hadde på dette tidspunktet et godt utgangspunkt og bibliotekstyret la allerede i denne årsrapporten til formannskapet vekt på nødvendigheten av nye lokaler (Hansen, 2001, s. 11–12).

Biblioteket fortsatte med å motta gaver i årene framover. I 1874 startet Killengren og Koth arbeidet med opprettelsen av en ny katalog basert på biblioteket sine egne forutsetninger. Adjunkt Winther bistod til det tidkrevende katalogiseringsarbeidet. Utvidelsen av samlingen medførte et økende behov for systematisering for å rasjonalisere gjenfinningen og gjøre samlingen mer oversiktlig. I årsrapporten for 1876 skrev bibliotekstyret at budsjettet ikke strakk til, og dette hadde medført en lavere økning i samlingen sammenlignet med tidligere år. Dette medførte også et biblioteket måtte vike fra prinsippet om å anskaffe alt som ble trykt og forfattet i Norge. Samtidig ønsket biblioteket å holde fast på samme plan som før, så langt det var mulig. 19. mai 1891 ble det trykt en annonse i "Tromsø Stiftstidende" som kunne opplyse om at biblioteket nå hadde 8500 bind og ny katalog i omløp. Katalogen var på 141 sider og kostet bare 50 øre fordi biblioteket ønsket at så mange som mulig skulle kunne kjøpe den og se hvilke bøker som kunne lånes. Annonsen la ikke skjul på at dette var for å gi folket utvidede kunnskaper og økt leselyst. Det skjedde en stor utvidelse av samlingen fra 1891-1908, og den bestod i 1908 av omtrent 13 500 bind. I en artikkel i Tromsø Stiftstidende fra 1910 ble Tromsø biblioteks boksamling beskrevet som sjelden god, og bibliotekets vektlegging av faglitteratur ble positivt bemerket (Hansen, 2001, s. 12–15).

Oppføringen av Tromsø Sparebanks nybygg var i 1912 kommet så langt at det var mulig for biblioteket å flytte inn i 2.etasje for en periode på omtrent 60 år (Dahl, 2013, s. 2).

4.1.2 Åpningstidene

Biblioteket lå på 122 åpningstimer i året og hadde et utlån på 8540 bind som i en nasjonal sammenheng var ganske gjennomsnittlig. I etableringsåret hadde biblioteket åpent en time to dager i uken, og fra 1.juli – 15.august var det stengt. Åpningstidene ble i 1876 utvidet med en dag ekstra i uken i vinterhalvåret. Vedtaket ble gjort som en følge av bibliotekarens oppfordring etter tilstrømningen av nye lånere. Åpningstidene ble flyttet til senere på dagen i 1880 trolig for å ta hensyn til arbeiderklassens lange arbeidsdager, og dette var en samfunnsgruppe som i økende grad ble brukere av biblioteket. Formannskapet ytret sitt ønske om å utvide åpningstidene både når det gjaldt flere dager i uken og flere timer pr. dag i et brev til styret i 1908. Tilsynelatende ble ikke gjort noe med saken umiddelbart. Utlånsdagene forble de samme og økte ikke i antall fram til 1914, men det kunne se ut som det skjedde en økning i antall timer (Hansen, 2001, s. 18–19).

4.1.3 Lokaler

«Læseselskabet» hadde i sin aktive periode holdt til i Figenschou-gården, som ved oppløsningen ble overtatt av biblioteket. Etter bare et års tid var det ikke tilstrekkelig med plass i lokalet på grunn av utvidelsen av samlingen (Hansen, 2001, s. 19).

Plassproblemene ble for alvor gjeldende etter overføringen av fogd Dreyers boksamlingen i 1872, og dette ble tatt opp i årsrapporten til formannskapet. I det påfølgende året tok bibliotekstyret opp saken på nytt trolig på grunn av manglende tilbakemelding fra kommunen. Styret la fram en grundig beskrivelse av situasjonen:

«trangt lokale, leie på oppsigelsestid, større boksamling, utgifter ved flytting, bøker stuvet vekk i skuffer og skap, liten plass foran skranken. De bad formannskapet om en avklaring av situasjonen og om det ikke lot seg gjøre å gi dem en av kommunens egne bygninger» (Hansen, 2001, s. 20).

Bibliotekstyrelsen poengterte også betydningen av lav husleie på grunn av den begrensede økonomien til biblioteket (Hansen, 2001, s. 20).

4.2 En vanskelig tid

Ved starten av 1920-tallet hadde biblioteket to store rom til disposisjon som inkluderte leserom med 27 sitteplasser. Leserommet var åpent i 4 timer hver dag. Det var gratis med hjemlån i tre uker mot kausjon, og biblioteket var åpent for utlån tre dager i uken. En bibliotekar og en assistent betjente biblioteket. Videre inn i tiåret fikk biblioteket kjenne på de økonomiske nedgangstider, og situasjonen fortsatte i det kommende tiåret. Biblioteket hadde et budsjett på kr 10 200 i budsjettåret 1021/22. 5000 kroner skulle brukes til kjøp av bøker og innbinding (Hoëm, 1978, s. 3). Den økonomiske situasjonen ble forverret i 1925 fordi biblioteket mistet bidraget fra banken (Dahl, 2013, s. 2). Dette medførte blant annet at i perioden fra 1920-35 ble det kjøpt inn svært få nye bøker. Biblioteksjef N.A. Ytreberg fikk i 1933 publisert en artikkel i Nordlys med overskriften: «Tromsø kommunale bibliotek er i nød». Nøden kom hovedsaklig av utilstrekkelighet på den økonomiske fronten. Biblioteket hadde ikke lenger bevilgninger til en assistent, og det ble kun kjøpt inn 73 bøker i 1932. Fra 1878 til 1932 hadde biblioteket gått fra å ha 1000kr til 900kr fordelt til innkjøp og innbinding av bøker og tidsskrift.

I 1935 hadde biblioteket fortsatt åpent tre ganger i uka. Samlingen bestod nå av omtrent 20000 bind, for det meste gaver eller så hadde de kommet i bibliotekets eie som et resultat av tiggings. Samlingen inneholdt biografier, historie og skjønnlitteratur. Bibliotekar og klokker Essendrop Ottesen hadde vært alene igjen om ansvaret da bevilgningene til assistentstillingen ble kuttet. Etter hans død tok Thorstein Berg Larsen over som vikar og ble ansatt som bibliotekar i 1935. 1937-38 gjennomførte Berg Larsen bibliotekarutdanning i København, og ble lenge værende den eneste utdannede bibliotekaren i landsdelen. Deretter fikk han iverksatt en omorganisering som gjorde at biblioteket tilfredsstilte kravene som ble stilt til sentralbibliotek i den nye bibliotekloven av 1935. Biblioteket ble sentralbibliotek i 1939. Anvarsområdet var nå utvidet, og gikk fra Grense-Jakobselv i nordøst til Helgeands-Flesa i sør (Hoëm, 1978, s. 3-4).

4.3 Evakueringen og påfølgende utvikling

For biblioteket medførte andre verdenskrig behov for flytting fra lokalene for å gi plass til den tyske Wehrmacht, og bøkene måtte evakueres til en viss grad. Til tross for omstendighetene opprettholdt biblioteket et moderat utlån ved bruk av rom i det gamle

Tromsø Museum. Kort tid etter krigen var store deler av samlingen på plass i Sparebankens gamle lokaler, og tiden som fulgte var svært tilfredsstillende. Et av høydepunktene var ervervelsen av Oluf Kolsruds boksamling i 1949, som bestod av 23 000 bind og var svært kostbar. Utlånstallene økte og Tromsø holdt seg på et sammenlignbart nivå med andre norske byer med et velutviklet bibliotektilbud. Det gjennomgående plassproblemet skulle vise seg å bli prekært utover 1950-tallet. Lokalene var helt overfylt og var med på å få utviklingen til å stoppe opp. Det ble umulig å unngå flytting av over halve samlingen til andre deler av byen. I tillegg hadde biblioteket fortsatt ingen barneavdeling (Hoëm, 1978, s. 4–5).

4.4 Beslutninger etterfulgt av manglende iverksetting

Tromsø kommune ble utvidet i 1964 og ble deretter Norges største bykommune regnet etter areal. For biblioteket innebar dette et nytt og større ansvarsområde enn tidligere i og med inkorporeringen av folkeboksamlingene i Tromsøysund, Hillesøy og Ullsfjord (Hoëm, 1978, s. 6). I 1965 vedtok formannskapet et forslag om å anlegge et nytt bibliotekbygg. Det var flere institusjoner i Tromsø kommune som trengte nye lokaler. Tomte- og plankomiteén for bibliotekbygg, som ble nedsatt i 1965, hadde muligheten til å samlokalisere institusjonene. En samlokalisering med Statsarkivet ville medføre at staten ville dekke noe av byggekostnadene. Det ble videre nedsatt en komité for å klargjøre villkårene for nytt bibliotekbygg og spørsmålet tilknyttet tomt. I 1966 ble det fattet en bevilgning på 6000 kr til arkitektbistand til bibliotekbygg av Tromsø formannskap og det ble utlyst en arkitektkonkurranse. Økonomi var en viktig faktor i komitéens arbeid fra første stund. Det var blant annet foreslått å samlokalisere biblioteket og kunstforeningen, men av økonomiske hensyn ble prosjektet skrinlagt (Bertelsen, 2001, s. 1–2, 36).

På samme tid som formannskapet vedtok å anlegge nytt bibliotekbygg var det en ny biblioteklov i emning, noe som skapte problemer for byggeplanene fordi loven ville bety en betydelig endring i bibliotekenes arbeidsoppgaver. Bibliotekene skulle ha en vesentlig plass i skole- og utdanningspolitikken, i tillegg til folkeopplysning og kulturpolitikk, og det ville innebære nye krav til utstyr i bibliotekene. Dette førte til at hvilke medier som skulle inngå i bibliotekene ble uklart. I tillegg var det usikkerhet rundt hvilke

konsekvenser opprettelsen av et universitet i Tromsø ville få for folkebiblioteket i byen, og i 1968 besluttet Stortinget å opprette Universitetet i Tromsø. Bibliotekpolitikken endret seg på 1960-tallet. Dette hang i stor grad sammen med henstillingen fra det 50. norske bibliotekmøte til Kirke- og undervisningsdepartementet om å tilrettelegge for en bibliotekutvikling som kunne henge med i tiden. Tromsø bibliotek tok de nye kravene fra nasjonalt hold til en sterkere forbindelse med utdanningssektoren på alvor (Bertelsen, 2001, s. 36–37, 40).

4.5 Arkitektkonkurranse og etablering av universitet

Ved utgangen av 1970 ble det utlyst et oppdrag til arkitekter og konsulenter om planlegge arbeidstegninger for et nytt bibliotekbygg. I desember i det påfølgende året ble kostnadsoverslag og finansieringsplan lagt fram for formannskapet. Finansutvalget gjennomførte i første omgang et enstemmig vedtak om bygging, som formannskapsmøtet deretter sluttet seg til. 800 000 kr ble merket som tilskudd til lokalene i statsbudsjettet for 1972. Men kort tid etter vedtaket var fattet ble det vedtatt å utsette byggingen av det nye folkebiblioteket (Bertelsen, 2001, s. 42–44). Utsettelsen ble begrunnet ut i fra: « ... kommunens økonomiske situasjon og de mange kapitalkrevende oppgaver en står overfor, blant annet i forbindelsen med etableringen av Tromsø Universitet og byens alminnelige vekst ... » (Bertelsen, 2001, s. 68). I 1972 fikk biblioteket et nytt tilholdssted i Storgatebakken 116, leid ut av Odd Fellowlosjen. Bygget var ikke spesielt godt egnet til bibliotekbruk, og omtrent 80 % av skjønnlitteraturen var ikke tilgjengelig for brukerne (Bertelsen, 2001, s. 1). Gulvflaten økte fra 360 m² til 640 m². Likevel var det ikke tilsvarende økning i plassvolumet siden gulvkonstruksjonen ikke tålte belastningen av samlingen (Hoëm, 1978, s. 5). Dette ble bibliotekets tilholdssted helt fram til 2005.

Budsjettforslaget for 1973 omfattet både kommunale utgifter i forbindelse med utbygging av flyplassen og bygging av universitet, og finansrådmannen hevdet derfor at arbeidet med det nye bibliotekbygget ikke burde iverksettes allerede da.

Administrasjonen og politikerne trakk fram opprettelsen av det nye universitetet og byens alminnelige vekst som argumenter for å utsette byggingen av nytt bibliotekbygg. Staten anbefalte at kommunene skulle opprette kulturstyrer som skulle styre over

bibliotekstyrene. Sommeren 1975 vedtok Tromsø kommunestyre å si seg enig i de statlige kulturmeldingene og opprettet et eget kulturstyre (Bertelsen, 2001, s. 41–44). I kulturplanen for 1987 trakk Tromsø kommune fram at det har vært: « ... helt åpenbart at kulturmeldingene har hatt en avgjørende betydning for utformingen av den offentlige kulturpolitikk på lokalt hold» (Bertelsen, 2001, s. 42).

Til tross for at planene om nytt bibliotekbygg ikke ble iverksatt, så ble det plass til en barneavdeling på hele 85 m² i lokalene i Storgatebakken, og ble åpnet rett før jul i 1973. Prosjektet var svært vellykket og køene var lange for å få lånt bøker. Fem år senere ble avdelingen utvidet med 125 m² etter ha blitt omplassert til kjelleren. Etter at fylkesbiblioteket fikk egne lokaler, også i Odd Fellow-huset, fikk voksenavdelinga disponere mer plass. Biblioteket kunne nå operere med bare med to magasin, som var en forbedring fra situasjonen tidligere. Magasinene befant seg i kjelleren av bibliotekets lokale og i Fokus Kinos underetasje. I 1976 fikk også Tromsdalen filial nye lokaler og utvidet åpningstid til 24 timer ukentlig. Det ble åpnet filial i Kroken 1978 etter at vedtaket hadde blitt fattet høsten 1971. Sommeren 1978 vedtok også bibliotekstyret å gi kommunen en bokbuss. Våren 1978 skulle dessverre bli den siste for Berg Larsen. I løpet av sin tid ved biblioteket hadde han vært en enorm ressurs og pådriver. Blant annet fikk han opprettet en egen unik samling som inneholdt historie, slektsbøker topografi fra Nord-Norge (Hoëm, 1978, s. 6–7).

4.6 Rammetilskudd og nedleggelse

Overgangen fra øremerkede tilskudd til rammetilskudd satte sitt preg på 1980-tallet. Tromsø kommune iverksatte en ny politisk organisasjonsstruktur i 1984 med adskilt hovedstyre for kirke og kultur. Dette medførte en overføring av en rekke oppgaver fra sentraladministrasjonen til avdelingene. I året som fulgte kom bibliotekloven av 1985 (Bertelsen, 2001, s. 48). Bakgrunnen for endringen av loven var behovet for å innrette seg etter de nye forvaltningsreformene. Biblioteksjef Birgitte Andersen uttalte til avisa Tromsø i desember 1987 at Tromsø bibliotek forlot sin posisjon som å være et av landets beste bibliotek etter å ha mislyktes i å oppdatere samlingen, som et resultat av for lave bevilgninger. Biblioteket ble foreslått nedlagt i budsjettet for 1984 av finansrådmann Kåre Nordgård. Det kom reaksjoner fra flere hold. Leder av Troms Biblioteklag trakk

fram forpliktelsene Tromsø kommune hadde etter bibliotekloven og samarbeidet med Troms fylkesbibliotek. Kari Torp, leder av Norsk Bibliotekforening, vektla Tromsø biblioteks rolle som kulturinstitusjon og hvilke muligheter det gav byens befolkning i et brev til ordfører Rian (Bertelsen, 2001, s. 48–50).

Irene Valstad, som var kommunaldirektør for kultur- og kirkeavdelingen, foreslo i 1988 at hovedbiblioteket måtte få et sentraltliggende og formålstjenelig lokale innen året var omme. Dette hang sammen med forslaget om muligheten for en samlokalisering av nytt rådhus og bibliotekbygg. Et programutvalg presenterte en oversikt over byggeprogram, finansiering og organisering for hovedbibliotek og nytt rådhus for kommunestyret. Prosjektet ble først utsatt for å deretter bli skrinlagt i 1989 av økonomiske grunner (Bertelsen, 2001, s. 51–53).

4.6.1 Nedskjæringer

Kommunene fikk større frihet etter endringene i kommuneloven på begynnelsen av 1990-tallet. Tromsø kommune gikk bort i fra hovedutvalgmodellen høsten 1995 og gikk i stedet inn for komitémodellen som styringsstruktur. Skillelinjene mellom politikk og administrasjon skulle bli tydeligere gjennom den nye styringsmodellen (Bertelsen, 2001, s. 54). Gjennom komitémodellen hadde kommunestyret vedtaksmyndighet i stedet for hovedutvalget, og på denne måten fikk kommunestyret forbedret sin styringsposisjon (Ot. prp. nr. 96, 2005). Økonomiske begrensninger medførte nedleggelse av en av bibliotekets filialer i 1997 (Bertelsen, 2001, s. 54). Utover 1990-tallet var biblioteket nødt til å ha stengt på lørdager fordi budsjettposten for ekstravakter ble tatt bort. Siden 1992 hadde biblioteket hatt en økning i budsjettet på 1,5% i året. Dette var ikke tilstrekkelig siden utlånet i perioden 1992-1996 steg fra 185 800 til 270 000 (Bertelsen, 2001, s. 76).

4.7 Nytt lokale

I 1996 kom planene om et flerkinoanlegg. Planene kom også etterhvert til å inkludere byggingen av nytt rådhus. Rådhuset var i en dårlig forfatning, og det beste ville være å reise et nytt bygg på grunn av den dårlige betongen, hevdet arkitekt Kjell Beite i

arkitektfirmaet HRTB. Det ville koste omtrent like mye å bygge nytt som å renovere det gamle bygget. Dette utviklet seg til å bli et stort prosjekt som skulle omfatte arkiv, bibliotek, kino og servicetorg. Prosjektet ville medføre en utbygging av rådhuskvartalet, og Fokus Kino skulle bli det nye tilholdsstedet til biblioteket. Det utvendige skallet til kinoen skulle bevares og brukes videre til det nye bibliotekbygget, mens det ellers skulle settes opp mye glassvegger for å få et opplyst lokale (Tromsø Kommune, 2001).

I 1999 ble Herman Kristoffersen, tidligere representant for RV og AKp, ny ordfører i Tromsø kommune, og representerte da Arbeiderpartiet. Kristoffersen gikk aktivt inn for å få opprettet lokaler til flere kulturinstitusjoner i Tromsø, der i blant Perspektivet Museum. Kristoffersen holdt en tale i forbindelse åpningen av museet i 2004. Der poengterte han at pengene som var brukt til å åpne museet var hentet fra eldreomsorgen, men at åpningen av museet var god eldreomsorgspolitik. I løpet av sin tid som ordfører gikk Kristoffersen aktivt inn for å få opprettet nytt bibliotekbygg (Dahl, 2014).

Våren 2002 skulle byggingen av kinoanlegget, med inkludert bibliotek, starte. Bygget skulle stå ferdig i 2004. Prosjektkostnaden var på 386 millioner kroner og skulle være selvfinansierende. Forslaget skulle behandles juni 2001, men ble forskjøvet til oktober. Det ble tilføyd alternative løsninger og endringer av planene i løpet av høsten (Bertelsen, 2001, s. 54–55). 11. desember 2002 redegjorde rådmann Stein Rudaa for de største utfordringene i budsjettforlaget i kommunestyret. Budsjettforslaget var stramt og gav lite handlingsrom. Økonomiplanen hadde et eget kapittel som omhandlet byggeplanene for rådhuskvartalet. I løpet av det første halvåret av 2006 skulle biblioteket taes i bruk, mens kinoen skulle allerede være klar i desember 2004 (Tromsø Kommune, 2002).

Det nye bygget åpnet 3. august 2005, og dette har først og fremst medført at satsningen fra kommunes side har blitt større. Biblioteket har blitt en tjeneste som både er attraktiv og betydningsfull (Bibliotekplan 2013-2016, 2013). På åpningsdagen var det mer en 2000 besøkende innom biblioteket (Tromsø Kommune, 2005a). Ordfører Herman Kristoffersen kunne stolt innvie det nye bygget, og var veldig fornøyd. Han trakk fram at det gamle biblioteket hadde blitt mye brukt, men at det hadde vært i en dårlig forfatning

(iTromsø, 2005). Selve Fokuskvartalet ble åpnet 15. august av H.M. Dronning Sonja (Tromsø kommune, 2005).

I dag brukes biblioteket flittig fra morgen til kveld av de besøkende. Biblioteket arrangerer leksehjelp tre ganger i uka sammen med Røde Kors. Tromsøs fremmedkulturelle befolkning er aktive brukere av biblioteket. I tillegg kjører biblioteket et innholdsrikt program hele året både for barn og voksne. Med andre ord er biblioteket i i dag et aktivt møtested for Tromsøs befolkning (Tromsø bibliotek og byarkiv, 2012).

5. Analyse

I dette kapitlet behandles bibliotekutviklingen i de ulike landene og Tromsø innenfor ekvilibrium-modellen og den historisk dynamiske modellen. Først følger en oppsummering av bibliotekutviklingen inndelt i fire faser for å belyse de mest sentrale forholdene. Periodiseringen framhever hvilket stadium de forskjellige landene og Tromsø har vært på til ulike tidspunkt i forhold til hverandre og hvordan den ledende posisjonen har endret seg, og dette er formålet med faseinndelingen.

5.1 Første fase: 1850-1913

5.1.1 Tromsø

I Tromsø hadde arbeiderforeningen fått opprettet eget bibliotek i 1854 og hang dermed med i den nasjonale utviklingen. Etter at Leseforeningen og Tromsø Læseselskap avsluttet sin virksomhet i 1868 etterlot de en boksamling og en gjeld som måtte betales. Gjeldsproblemet ble løst gjennom å kontakte Tromsø Sparebank. Adjunkt Karl Pettersen stod i spissen for dette og arrangerte videre et møte med formannskapet i Tromsø. På møtet ble det vedtatt å opprette Tromsø kommunale bibliotek i 1871, og formanskapet skulle bidra med 50 spesidaler (Hansen, 2001, s. 10). I løpet av kort tid etter opprettelsen fikk biblioteket plassproblemer fordi samlingen ble utvidet. Da biblioteket overtok Fogd Dreyers boksamling i 1872, ble mangelen på oppbevaringsplass virkelig et problem. Dette ble rapportert til formannskapet (Hansen, 2001, s. 20). I dette tidsrommet bar byen preg av en kulturell oppsving (Hoëm, 1978, s. 2), og var gjennomsnittlig i nasjonal sammenheng når det gjaldt utlån. Videre økte arbeiderklassens bruk av biblioteket på 1880-tallet. Den positive utviklingen nasjonalt sett etter århundreskiftet sammenfalt ikke helt med forholdene i Tromsø siden formannskapet ønske om å utvide åpningstidene i 1908 ikke ble hørt. I tillegg var Tromsø sen med å få både lesesalsplass og åpne hyller (Hansen, 2001, s. 10).

5.1.2 Norge

Utover 1880-tallet ble folkeboksamlingene mer brukt. Samarbeidet mellom bibliotek og skole ble tettere knyttet sammen som en følge av skoleloven fra 1860. Bibliotekene fikk dermed styrket sin posisjon fordi de ble en del av folkeopplysningspolitikken. Samfunnet

utviklet seg samtidig både sosialt og politisk. Det ble videre stil høyere krav til hva boksamlingene inneholdt på grunn av den økte bruken fra arbeiderklassens side. Hans Tamb Lyche begynte å utgi tidsskriftet *Kringsjaa* etter sin hjemkomst fra USA i 1892. Bibliotekutviklingen skjøt deretter fart og ved århundreskiftet stod Håkon Nyhuus i spissen for reorganiseringen av Deichmanske bibliotek. Reorganiseringen fikk konsekvenser utenfor både Kristiania og Norges grenser (Annaniassen mfl., 1999, s. 34–36). Folkebibliotekvesenet ble revolusjonert som en følge av reorganiseringen og bibliotekreformen av 1902 (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 16).

Bibliotekpolitikken ble mer sentralisert (Annaniassen mfl., 1999, s. 43) og staten fikk en viktig plass i bibliotekforvaltningen (Byberg & Frisvold, 2001, s. 76). Gjennomslaget for moderne bibliotekpolitikk og -teknikk skjedde gjennom bibliotekreformen av 1902 (Vestheim, 1997, s. 182). Videre bar bibliotekutviklingen preg av framgang gjennom arbeidet til bibliotekkomitéen og følgene av reformen av 1902 helt fram til opprettelsen av Norsk Bibliotekforening i 1913. Initiativtakerne til opprettelsen av bibliotekforeningen var Håkon Nyhuus og Arne Kildal (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 5). Det er tydelig at statens interesse for bibliotek vokste i denne perioden.

5.1.3 Sverige:

Når det gjelder bibliotekutviklingen i Sverige har vi sett at den ikke skjøt fart helt samtidig som i Norge. På 1880-tallet begynte arbeiderbevegelsen i Sverige å komme mer på banen og interessen for bibliotek var stor (Torstensson, 2009, s. 89). Ferdinand Boberg var en av initiativtakerne til å spre idéer om folkebibliotek før århundreskiftet. I tillegg kom det i dette tidsrommet ekstern innflytelse fra Norge og Danmark (Torstensson, 1996, s. 20–21). I 1902 ble den første opplysningsorganisasjonen etablert i Sverige. Det ble etterhvert opprettet flere arbeiderbibliotek (Ottervik & Möhlenbrock, 1973, s. 50), og arbeiderbevegelsen i Sverige engasjerte seg i opplysningsarbeid. Det første statsbidraget til folkebibliotekene kom i 1905. Gjennombruddet for utviklingen kom ikke før ut på 1900-tallet, og var i gang for fullt da Valfrid Palmgren fikk utgitt sin reiseskildring fra USA i 1909. Deretter utredet hun forholdet mellom bibliotek og stat etter oppdrag fra staten. Statens interesse for folkebibliotek vokste og statsbidraget ble økt i 1912 i kjølvannet av flere avslag etter 1905. Bibliotekutviklingen i Sverige skjøt fart

etter dette (Torstensson, 1996, s. 20–21). Hele denne perioden var preget av rask industrialisering (Torstensson, 2001, s. 151). Ut av de nordiske landene var det Sverige som var ivrigst etter å lære av utviklingen i Norge.

5.1.4 Danmark

Tiltross for at boksamlinger hadde vært en viktig del av overgangen fra jordbruk til industrisamfunn på slutten av 1800-tallet, var heller ikke Danmark kommet like langt i utviklingen som Norge på begynnelsen av 1900-tallet når det gjaldt organisering i tråd med den amerikanske bibliotekideologien. Det første statstilskuddet til de offentlige boksamlingene ble gitt i 1882/83, noe som er tidlig i en nordisk sammenheng. Bibliotekpioneren Steenberg var spesielt aktiv fra århundreskiftet etter å ha publisert Folkebogsamlinger – Deres historie og indretning. Steenberg tok også initiativ til å legge planer for framtiden til offentlige boksamlinger, med fokus på organisering og forvaltning. I tillegg holdt han kurs i grunnleggende kunnskaper for bibliotekarer (Dyrbye, 2009b, s. 50–51). Danmark var først ute med å få etablert bibliotekforening, og dette fant sted i 1905. Fra 1910 ønsket staten å heve utdanningsnivået, og gikk deretter inn for å sikre kvaliteten i boksamlingene. Videre var Danmark først ute med å innføre gratisprinsippet i tråd med den amerikanske ideologien i 1912 og fulgte opp med å opprette det første sentralbiblioteket to år senere (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 80).

5.1.5 Finland

I likhet med Sverige hadde også Finland behov for en ny type bibliotek på 1890-tallet. Utviklingen av bibliotekene var knyttet til ønsket om å heve utdanningsnivået i landet (Vatanen, 2001, s. 24), og kunne tilsynelatende virke ganske lik utviklingen i Sverige og Danmark. Det er spesielt for Finland at utviklingen i større grad skjedde i byene. På dette tidspunktet bodde flertallet av den finske befolkningen på landsbygda, med andre ord ikke der utviklingen fant sted. Kaarle Werkko var en viktig pådriver i den finske bibliotekutviklingen på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Opprettelsen av Sällskapet for folkeopplysning og folkebibliotekkomitéen førte til et vendepunkt i 1910 da Finlands Bibliotekforening ble opprettet. A.A. Granfelt var i en periode sekretær i Sällskapet for folkeopplysning, og var i likhet med Werkko en viktig

pådriver i bibliotekutviklingen (Vatanen, 2001, s. 64). Opprettelsen av bibliotekforeningen markerte striden som pågikk mellom bibliotekfeltet og Folkeopplysningsselskapet (Mäkinen, 2001b, s. 127). Samtidig var Finland underlagt Russland, slik at lokale finske myndigheter ikke hadde mulighet til å innta en ledende posisjon i utviklingen, slik som i de andre nordiske landene (Dahl, 1957, s. 351).

5.2 Andre fase: 1914-1945

5.2.1 Tromsø

Tromsø bibliotek ble i likhet med utviklingen i resten av landet rammet av de økonomiske konjunktursvingningene på 1920-tallet. Den økonomiske situasjonen gjorde at utviklingen stagnerte (Hoëm, 1978, s. 3). Forholdene forverret seg da biblioteket mistet bidraget fra banken i 1925 (Dahl, 2013, s. 2), og hadde omtrent ikke mulighet til å gjøre noen innkjøp før i 1935. I tillegg ble det etterhvert umulig å beholde assistentstillingen. Ansvaret for biblioteket falt da alene på Essendrop Ottesen. Thorstein Berg Larsen overtok ansvaret da Essendrop Ottesen døde i 1935, og gjennomførte deretter bibliotekarutdanning i København og en reorganisering av biblioteket. Med andre ord medførte tilsettelsen av Berg Larsen en oppsving for biblioteket. Biblioteket fikk status som sentralbibliotek i 1939. Under krigen klarte biblioteket å opprettholde en moderat aktivitet. Deler av samlingen måtte evakueres, men lokaler i Tromsø Museum ble brukt for å holde utlånet i gang (Hoëm, 1978, s. 3–4).

5.2.2 Norge:

I 1917 la styret i NBF fram flere saker som krevde større utredning, som resulterte i at Kirkedepartementet nedsatte Bibliotekkomitéen av 1919 for å utrede den kommende bibliotekpolitikken. Komitéen la et viktig grunnlag for framgangen i norsk bibliotekpolitikk (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 23). Høgkonjunktoren i etterkant av første verdenskrig sørget for et positivt bidrag til folkebibliotekene fra statens side. Men oppgangstiden tok slutt høsten 1920. Dette stoppet planene til Bibliotekkomitéen, og alle reformplaner fikk lagt en død hånd over seg. 1920-tallet skulle bli en vanskelig tid for bibliotekene. Arne Kildal iverksatte tiltak for å få opprettet en folkeopplysningsnemnd etter tiltredelsen som bibliotekkonsulent i 1933. Initiativet til Kildal hadde grunnlag i

den økonomiske krisa og kulturpausen i forkant (Vestheim, 1997, s. 129, 133–134). 1930-tallet skulle bli et tiår der samarbeidet mellom bibliotekorganisasjoner og staten økte (Annaniassen mfl., 1999, s. 72) og bibliotekene fikk større gjennomslagskraft i politikken (Vestheim, 1997, s. 17)

Arbeidet for å få opprettet en lov som kunne gi økonomisk sikkerhet for bibliotekene ble intensivert på 1930-tallet (Dahl & Helseth, 2006, s. 161–162). Loven kom omsider i 1935 og skapte et grunnlag for videre rasjonalisering og folkeopplysning i bibliotekpolitikken. I tillegg introduserte loven sentralbibliotek (Annaniassen mfl., 1999, s. 73–76). Fem år senere skulle også Norge få bibliotekutdanning, en plan som var påbegynt tilbake i 1919. Andre verdenskrig medførte et opphold i framgangen for bibliotekene (Annaniassen mfl., 1999, s. 91).

5.2.3 Sverige

Sverige fikk etablert bibliotekforening i 1915 og bibliotektidsskrift året etter (Torstensson, 2009, s. 79). Rask industrialisering og økonomisk vekst preget fortsatt utviklingen i Sverige fram til starten av 1920-tallet (Torstensson, 2001, s. 151). Staten gjennomførte en utredning av bibliotekvesenets framtidige organisasjon og formål i 1920. Utredningen bidrog til den kraftige ekspansjonen på 1930- og 1940-tallet i bibliotekvesenet (Ottervik & Möhlenbrock, 1973, s. 51). Sverige fikk etablert egen bibliotekskole i 1926 (Torstensson, 1996, s. 26). Vi kan se at Sverige fortsatte å følge Danmarks mønster og fikk biblioteklov i 1930, som sikret den direkte statsstøtten (Torstensson, 2001, s. 154). Omsider ble det innført åpne hyller også i Sverige. Verdenskrisen rammet Sverige på 1930-tallet og statsbidraget ble redusert. Kriseårene medførte et kraftig press på bibliotekenes ressurser. Bibliotekene ble likevel mer brukt (Ottervik & Möhlenbrock, 1973, s. 51), og opprettholdt sin viktige posisjon på 1940-tallet (Thorhauge, 2002, s. 59).

5.2.4 Danmark

Danmark var først ute blant de nordiske landene med å få etablert bibliotekarutdanning i 1918. To år senere var de igjen først ute med å få vedtatt biblioteklov. Alle de politiske

partiene støttet den nye loven (Dyrbye, 2009b, s. 52). Statens Bogsamlingskomité ble erstattet av Statens Bibliotektilsyn i 1920. Staten utførte med andre ord en aktiv bibliotekpolitikk. Dermed hadde den danske bibliotekutviklingen allerede på begynnelsen av 1920-tallet nådd flere milepæler som var viktig for videre utvikling. Etter bibliotekforeningens årsmøte i 1928 ble bibliotekets selvstyre styrket og man fikk mer fokus på sentralisering. Dette var et resultat av den moderne fløyens seier i oppgjøret med den tradisjonelle fløyen. Utviklingen bar i større grad preg av diskusjoner innenfor bibliotekfeltet, mens man i de andre nordiske landene lette etter en plassering av bibliotekfeltet i den statlige politikken (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 82). Det oppstod diskusjon rundt hvordan bibliotekarbeidet skulle organiseres på 1940-tallet. Dette var en følge av økt byråkratisering. Det ble stilt spørsmål til hva som var viktigst av spesialisering og rasjonalisering på den ene siden mot en mest mulig aktiv bibliotekar i alle bibliotekoppgavene på den andre siden. Spesialisering og rasjonalisering medførte behov for en viss størrelse på bibliotekene, men bibliotekene var små og dette fikk derfor betydning for utviklingen videre inn på 1950-tallet (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 93–94).

5.2.5 Finland

Selv om Finland ble selvstendig i 1917 var bibliotekene inne i en vanskelig situasjon på grunn av store politiske og sosiale spenninger. Beslutningen Riksdagen hadde gjort i forbindelse med sentralbibliotek og statlige midler ble ikke fullbyrdet på grunn av disse omstendighetene. I 1921 ble Statens bibliotekkomisjon og Statens bibliotekbyrå opprettet, og bibliotekene fikk den første fordelingen av statlig støtte (Dahl, 1957, s. 352–353). Bibliotekarene møtte 1920-tallet med optimisme. Det ble gjennomført kurs i bibliotekkompetanse og det ble gjort innkjøp av nye bøker til bibliotekene (Eskola, 2001, s. 73). Samtidig hadde ikke bibliotekarene sterk nok gjennomslagskraft i politikken, blant annet på grunn av at støtten fra sosialistene ble oppfattet som negativ i etterkant av borgerkrigen. Videre fikk Finland vedtatt sin første biblioteklov i 1928, men den var for ambisiøs, og man klarte ikke å innfri den i praksis. Bibliotekene gikk deretter inn i en nedgangstid på 1930-tallet og fram til 1945. Under andre verdenskrig ble tilskuddene kuttet ytterligere (Vatanen, 2001, s. 66).

5.3 Tredje fase 1946-1969

5.3.1 Tromsø

Samlingen ble raskt flyttet på plass i Sparebankens gamle lokaler etter andre verdens krig, og Tromsø bibliotek hadde en tilfredsstillende utvikling i de påfølgende årene, dersom man sammenligner med andre norske byer. Utlånstallene gikk opp og i 1949 ervervet biblioteket Oluf Kolsruds kostbare boksamling. Dessverre ble plassproblemene mer gjeldende utover på 1950-tallet og bremset opp utviklingen. Biblioteket kunne dermed ikke lenger holde seg på et nasjonalt nivå. Biblioteket hadde ingen barneavdeling og halvparten av samlingen befant seg på andre steder i byen enn i biblioteket fordi det ikke var tilstrekkelig med oppbevaringsplass. I 1964 ble det vedtatt å anlegge et nytt bibliotekbygg og framtiden så tilsynelatende lysere ut (Hoëm, 1978, s. 4–5).

5.3.2 Norge

Etter andre verdenskrig ble folkebibliotekene for første gang en del av offentlig statlig kulturpolitikk. Staten satte ekstra fokus på utdanning og gikk aktivt inn for å etablere den norske velferdsstaten. Kulturpolitikk var et voksende politikkområde i hele Norden. I 1947 ble det vedtatt ny biblioteklov for folke- og skoleboksamlinger. Alle kommuner ble nå pålagt å ha folkebibliotek. Fra biblioteksektorens side ønsket man å komme opp på samme nivå som Danmark og Sverige i bibliotekutviklingen gjennom mer økonomisk støtte fra staten. Kirke- og Undervisningsdepartementet fikk egen kulturavdeling i 1949. Dette medførte opprettelsen av Statens bibliotektilsyn som en underavdeling i kulturavdelingen. Dette hadde også vært et av målene til Bibliotekkomitéen av 1919 (Annaniassen mfl., 1999, s. 103, 106, 108–113).

Biblioteksektoren kom under press på grunn av prisstigningen, kroneverdien som sank og at aktivitetsnivået i bibliotekene økte. Dette gjorde at bibliotekloven av 1947 ikke fungerte så godt i praksis. Det ble etter kort tid nødvendig med en ny lov. Det kom ny biblioteklov i 1955 som sikret økonomiske bevilgninger (Annaniassen mfl., 1999, s. 124–127). Videre utover 1960-tallet ble det igjen behov for ny biblioteklov. I 1967 ble det lagt fram innstilling om ny biblioteklov fra et eget departementsinternt utvalg. Innstillingen var påvirket av tidligere nordisk lovgivning, spesielt dansk. Men lovfremlegget nådde ikke Stortinget umiddelbart, og ville innebære store kostnader. På grunn av Stortingets

interesse for utdanning ble det sett som hensiktsmessig å knytte bibliotekpolitikken tetter opp mot utdanningspolitikken (Vestheim, 1997, s. 320–324).

5.3.3 Sverige

1950-tallet førte med seg en kraftig oppsving for de svenske folkebibliotekene. Fram til 1965 hadde de svenske folkebibliotekene fått direkte statsstøtte beregnet ut i fra hvor store utgifter de hadde, men dette ble endret etter avskaffelsen av bibliotekloven.

Bibliotekutviklingen i Sverige tok et skritt tilbake på 1960-tallet på grunn av avskaffelsen av bibliotekloven (Torstensson, 1990, s. 17). Folkebibliotekenes formelle forankring i den universelle velferdspolitikken ble dermed svekket.

5.3.4 Danmark

Sentralisering ble igjen et viktig tema på 1950-tallet i Danmark, for å følge opp fokuset på rasjonalisering og spesialisering i det foregående tiåret. Vi har sett at bibliotekfeltet kunne betraktes som ganske homogent i likhet med situasjonen i de andre nordiske landene (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 93–94). Men i 1964 ble det vedtatt en ny biblioteklov for å holde tritt med samfunnsutviklingen. Den nye loven stilte nye krav til kommunene og åpnet opp for å ta inn nye medier i biblioteket. Loven ble svært viktig i den videre utviklingen av bibliotekene (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 100). Kultur utviklet seg til å bli betraktet som en velferdsgode etter opprettelsen av kulturdepartementet i 1961.

5.3.5 Finland

Bibliotekplanen fra folkebibliotekenes statskomité ble ikke iverksatt før 10 år etter publiseringen i 1950 (Mäkinen, 2012b). Med utgangspunkt i nordiske og britiske forhold, drøftet planen biblioteklovgivning og bibliotekfinansiering. Finlands økonomi vokste jevnt 1950-tallet, men sammenlignet med sine naboer var Finland fremdeles et fattig land (Mäkinen, 2008, s. 4, 6, 12). I 1961 ble det vedtatt ny folkebiblioteklov. Loven var banebrytende og var en del av framveksten av den finske velferdsstaten. Dette var startskuddet for Finlands innhenting av sine nordiske naboer i bibliotekutviklingen. Det fulgte også andre viktige reformer innenfor utdannings- og sosialpolitikken etter 1961.

Flere politiske partier gikk nå inn for å støtte bibliotekene (Mäkinen, 2008, s. 3, 5). Kultur hadde fått en viktigere politisk posisjon i likhet med utviklingen i Danmark. Bibliotekene fikk en viktig plass i den kulturelle rekonstruksjonen, som skulle fulgt kort tid etter andre verdenskrig, men ikke var fullbyrdet (Mäkinen, 2012a, s. 12). Utviklingen foregikk nå også i distriktene og ikke bare i byene. Dette kom av en aktiv regionalpolitikk som innebar desentralisering av blant annet arbeidsplasser og utdanningsinstitusjoner. Bibliotekinspektørene fikk en viktigere rolle som en følge av den nye bibliotekloven. Gjennom bibliotekinspektørene sørget staten for kontroll av bevilgningene som ble gitt til folkebibliotekene (Mäkinen, 2008, s. 6, 15, 18, 22).

5.4 Fjerde fase 1970-er dag

5.4.1 Tromsø

Arkitektkonkurransen tilknyttet nytt bibliotekbygg åpnet opp for en optimistisk start på 1970-tallet. Det ble ikke et nytt bibliotekbygg med det første. I stedet for å få en sterkere politisk posisjon, slik de finske folkebibliotekene hadde fått gjennom integreringen med utdanningspolitikken, opplevde biblioteket i Tromsø å bli nedprioritert blant annet på grunn av opprettelsen av Universitetet i Tromsø (Bertelsen, 2001, s. 36–37, 40). Positive trekk med utviklingen på 1970-tallet var opprettelsen av barneavdeling, nye lokaler til Tromsdalen filial, åpning av Kroken filial og tildeling av bokbuss (Hoëm, 1978, s. 6–7). Den nasjonale bibliotekpolitikken fra 1971 åpnet opp for å gi kommunene mer styring av bibliotekene. Utviklingen kunne da gått i en positiv retning, men for Tromsø biblioteks del var ikke dette tilfelle. I 1972 fikk biblioteket nytt tilholdssted i Storgatebakken 116, som ble leid ut av Odd Fellowlosjen. Lokalene var ikke tilrettelagt for bibliotekbruk (Bertelsen, 2001, s. 1).

I 1975 opprettet Tromsø kommune et eget kulturstyre som skulle styre over bibliotekstyret, og dette var i tråd med statens anbefalinger (Bertelsen, 2001, s. 41). Videre skulle Berg Larsens død i 1978 markere starten på enda en nedgangstid for biblioteket. Berg Larsen hadde vært en viktig ressurs og pådriver for biblioteket (Hoëm, 1978, s. 7). Biblioteket hadde tapt sin posisjon som et av landets beste på grunn av for trange lokaler og for lave bevilgninger fra kommunens side. Biblioteket ble også foreslått nedlagt i budsjettet for 1984 av finansrådmann Kåre Nordgård. Dette ble ikke en realitet

som en følge av protester fra flere hold (Bertelsen, 2001, s. 48–50).

Da planene for flerkinoanlegg kom i 1996 skulle dette også få betydningen for biblioteket. Prosjektet ble etterhvert utvidet til å omfatte rådhuset og videre også biblioteket (Tromsø Kommune, 2001). Det ble mer fart i sakene da Hermann Kristoffersen tiltrådte som ordfører i 1999. Det var på dette tidspunktet flere kulturinstitusjoner som trengte nytt lokale i Tromsø, og Kristoffersen gikk aktivt inn for dette. Der i blant gikk han inn for å få opprettet nytt bibliotekbygg (Dahl, 2014). 3.august 2005 åpnet det nye bibliotekbygget (Tromsø kommune, 2005).

5.4.2 Norge

I 1971 fikk Norge ny biblioteklov som kan beskrives som en tilpasning til 1960-tallets utdanningsreformer samtidig som den rettet seg mot 1970-tallets nye kulturpolitikk (Vestheim, 1997, s. 332), som innebar nye kulturadministrasjoner, kulturstyrer og støtteordninger (Mangset, 1992, s. 153). På dette tidspunktet hadde både Finland og Danmark vært forut Norge i å få oppdatert biblioteklovene sine, og loven av 1971 bygde i stor grad på den danske bibliotekloven av 1964. Kommunene fikk nå større frihet når det gjaldt bibliotekene. Statens rolle ble svekket allerede med bibliotekloven av 1971, men den tok enda et skritt tilbake med bibliotekloven av 1985. For å kunne tilpasse seg de nye forvaltningsreformene i staten og kommunene ble bibliotekloven endret i 1985. Øremerkede tilskudd ble skiftet ut med rammetilskudd (Vestheim, 1997, s. 392). Dette resulterte i en desentralisering av det politiske ansvaret og staten hadde ikke lenger den samme muligheten til å kontrollere kommunal virksomhet. Modellen for bibliotekfeltet var sentralistisk og den nye ordningen fikk dermed konsekvenser fordi man gikk bort i fra det gamle systemet der staten hadde en større rolle.

Skrede-utvalget la, på begynnelsen av 1990-tallet, fram en omfattende bibliotekutredning som vektla kompetansebygging, utdanning og instrumentelle verdier i kunnskapssamfunnet. Men Stortinget fulgte ikke opp utredningen (Byberg & Frisvold, 2001, s. 63). Stortinget hevdet at kulturformidling måtte prioriteres. I følge lederen til NBF i 2003 har fokuset på folkebibliotekene fra politikernes side fra andre halvdel av 1980-tallet og fram til 2000-tallet vært for dårlig. Han trakk fram at vektleggingen fra politikernes side har vært mye større i Finland, Sverige og Danmark (Norsk

bibliotekforening mfl., 2003, s. 82).

5.4.3 Sverige

Riksdagen vedtok åtte kulturpolitiske mål i 1974 som fikk betydning for folkebibliotekene, blant annet fordi den svenske staten nå ville bruke mer ressurser på å rekke ut til befolkningen (Torstensson, 1990, s. 23). Bibliotek ble altså sett på som et viktig redskap for å oppnå de nye kulturpolitiske målene. Dette medførte en ny oppsving som inkluderte flere ansatte og større boksamlinger. Bibliotekene opprettholdt oppsvingen fra 1950- og 1960-tallet fram til slutten av 1970-tallet. Økonomiske begrensninger skrudde ned tempoet i utviklingen på 1980-tallet, men det gikk fortsatt framover (Thomas, 2010, s. 114). På 1990-tallet ble bibliotekene utfordret av økonomisk krise og informasjonsteknologiens inntog i bibliotekene. Bibliotekene ble dermed rammet av økonomiske nedskjæringer. Det kom ny biblioteklov i 1997. Dette var en minstekravslov som ikke stilte krav til bibliotektenestenes kvaliteter (Torstensson, 2009, s. 90–91).

5.4.4 Danmark

1970-tallet ble åpnet av et kulturelt oppbrudd i Danmark. Biblioteksektoren fikk flere bekymringer på grunn av en kritisk høyreside og den økonomiske krisen på midten av 1970-tallet. Vi har videre sett at folkebibliotekene måtte opptre varsomt for å oppretteholde og legitimere sin posisjon i politikken (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 139). Bibliotekene ble utsatt for et økt press og informasjonsteknologiske utfordringer, og den statlige støtten ble forflyttet til et kommunalt nivå. Fokuset på informasjonsteknologi gjennomgikk en stille revolusjon i første halvdel av 1990-tallet. Deretter ble informasjonsteknologi vektlagt for fullt fra midten av tiåret. Denne endringen kan forklares gjennom økt politisk interesse, som gjorde seg gjeldende videre inn på 2000-tallet (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 185).

5.4.5 Finland

De positive konsekvensene av den nye bibliotekloven ble videreført til 1970-tallet. De

finske folkebibliotekene ble ikke truet av den politiske høyresiden slik som i Danmark, men bibliotekbruken økte heller kraftig på grunn av etableringen av ungdomsskole og videregående skole. I stedet for å bli tilknyttet kulturpolitikken slik som i Danmark og Norge, ble bibliotekene i Finland i mye større grad integrert i utdanningspolitikken, noe som styrket bibliotekenes posisjon i det politiske systemet (Mäkinen, 2008, s. 22–23). I 1986 kom det ny biblioteklov uten gjennomgripende endringer, men ble oppdatert i forhold til kommunens lokale selvstyre (Mäkinen, 2001b, s. 136) Lavkonjunktoren på 1990-tallet rammet bibliotekene, og det ble slutt på øremerkede tilskudd fra staten. Til tross for lavkonjunktoren holdt lesekonsumet seg på et høyt nivå og 1990-tallet har fått tilnavnet «Indian summer» på grunn av dette (Mäkinen, 2012a, s. 14). Bibliotekene har i etterkant klart å opprettholde en sterk posisjon.

5.5 Norges bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen

5.5.1 Pionerer som institusjonelle entreprenører

Det er særlig to ytre faktorer av avgjørende betydning som medførte den radikale endringen rundt århundreskiftet. Den første faktoren er Hans Tambs Lyches engasjement i biblioteket etter å ha vært i USA. Han fungerte som en drivende kraft i spredningen av den amerikanske folkebibliotekmodellen på slutten av 1800-tallet. Den andre faktoren er Håkon Nyhuus' engasjement ved det Deichmanske Bibliotek (Annaniassen mfl., 1999, s. 34–36) for: «Under Nyhuus' ledelse forvandlet institusjonen seg fra å være et av det fattigslige Norges mest primitive bibliotek til å bli det kanskje mest avanserte i Nord-Europa» (Annaniassen mfl., 1999, s. 38). Spesielt med Nyhuus kan vi se at det skjer en plutselig institusjonell endring etter nedgangstider for bibliotekene i forkant av 1890-tallet. Videre opprettholdt Nyhuus engasjementet sitt etter reorganiseringen av Deichman ved ta initiativ til et nordisk samarbeid som medførte opprettelsen av en egen komitè for utredning av biblioteksaken (Annaniassen mfl., 1999, s. 40–47). Nyhuus bidrog med andre ord til å engasjere staten i biblioteksaken og etter bibliotekreformen av 1902 bevilget staten penger til et landsdekkende og standardisert biblioteksystem. Gjennomslaget for moderne bibliotekpolitikk og bibliotekteknikk basert på det amerikanske mønsteret kom gjennom bibliotekreformen av 1902 (Vestheim, 1997, s. 182). Nyhuus fikk en viktig posisjon da han ble ansatt som bibliotekkonsulent i Kirkedepartementet, og fungerte da som departementets

«sagkyndige i bibliothekspørsmåal» (Annaniassen mfl., 1999, s. 45). Videre skulle han også sette sitt preg på den frivillige organiseringen av feltet. Sammen med Arne Kildal tok han initiativ til opprettelsen av Norsk Bibliotekforening i 1913 (Norsk bibliotekforening mfl., 2003, s. 5).

Nyhuus kan altså betraktes som riktig mann på rett sted og tidspunkt (Annaniassen mfl., 1999, s. 39). Som E. Allerslev Jensen har påpekt var det Norge som var kommet lengst i utviklingen når det gjaldt organisering og system i tidsrommet 1900-1914 (Dahl, 1957, s. 334). Nyhuus tidlige død i desember 1913 kan dermed ha vært av betydning for stagnasjonen i utviklingen. På grunn av alle disse radikale endringene, som Nyhuus fikk gjennomført, er det mulig å betrakte han som en institusjonell entreprenør (Pierson, 2004, s. 136–137). Hans posisjon i samfunnet og omfangsrrike nettverk hatt betydning for utviklingen. Nyhuus var internasjonalt orientert og hadde en far som både var storbonde og stortingsrepresentant. Den vellykkede omskapningen av Deichman hang ikke bare sammen med kunnskapene Nyhuus hadde tatt med seg til Norge fra sitt opphold i USA. Det handlet om hvordan han oversatte det moderne biblioteksystemet fra USA til norske forhold, og hans egenskaper og personlighet var helt avgjørende. Han var en ildsjel og hadde nyskapende ideer. Ved å være nyskapende og bruke de nye kunnskapene fra USA utviklet Nyhuus en påvirkningskraft, som gjorde det enklere å få gjennomslag for et nytt system, som var helt forskjellig fra det gamle. Samtidig opptok bibliotekets plass i samfunnet også Nyhuus' oppmerksomhet, noe som medførte at biblioteket ble en foregangsinstusjon også på det sosiale plan og ikke bare det tekniske (Annaniassen mfl., 1999, s. 38–39).

Nyhuus bidrog sterkt til at Norge ble det første nordiske landet der de amerikanske folkebiblioteksidéene ble lagt fram, men ikke minst bidrog han til å få dem satt ut i praksis. Vi kan dermed se at Nyhuus oppfyller de tre kravene Kingdon stiller til institusjonelle entreprenører. For det første siden Nyhuus fikk gjennomslag for sine meninger kan vi anta at han ble hørt i mengden, og la sannsynligvis fram det han brant for på riktig måte. For det andre er det er ingen tvil om at han hadde viktige politiske forbindelser. For det tredje gav han seg ikke med det første, men var hardnakket og seig. Etter å ha gjennomført reorganiseringen av Deichmanske fortsatte han det tidkrevende

arbeidet med å fremme biblioteksakene fram til sin død i 1913. Nyhuus så ikke problemer, men utfordringer som krevde en løsning (Kingdon, 1995, s. 179–182).

Vi har sett at det er en viktig forbindelse mellom Nyhuus som institusjonell entreprenør og timingen. I tillegg har vi sett at timing er en avgjørende faktor i forbindelse med å utnytte policy-vinduer når de er åpne. Policy-vinduer er kun åpne innenfor begrensede tidsrom og kan åpne seg i både rutinemessige beslutnings situasjoner og krisesituasjoner (Vårheim, 1998, s. 38). Nyhuus lot seg altså ikke stoppe av tidligere begrensninger da han reorganiserte Deichman. Han brukte sin nye kunnskap og brennende engasjement til å løse problemene som fulgte den økte bruken av bibliotekene. Politiske strømninger i samfunnet var i endring, og han utnyttet både de sosiale og politiske endringene til bibliotekets fordel (Kingdon, 1995, s. 165–166, 168, 172).

5.5.2 Bruddet med folkeopplysningen

Med utgangspunkt i at folkeopplysning har vært en av grunnpilarene i norsk kulturpolitikk, særlig fra 1930-tallet (Dahl & Helseth, 2006, s. 161–162), har vi sett at det kom et brudd i denne utviklingen med loven av 1971. Vi har også vært inne på at en av følgene av skoleloven fra 1860 var at samarbeidet mellom skole og bibliotek ble tettere. På denne måten ble bibliotekene allerede før århundreskiftet en del av folkeopplysningspolitikken, noe som styrket bibliotekenes posisjon (Annaniassen mfl., 1999, s. 34–36). Loven av 1935 gjorde det klart at folkeboksamlingene skulle sørge for mer folkeopplysning gjennom utlån av bøker, og dette ble stående helt fram til 1971 (Annaniassen mfl., 1999, s. 82–84). Men fra 1971 ble ordet «folkeopplysning» skiftet ut med «opplysning», utdanning og annen kulturell virksomhet». Til forskjell fra tidligere ble ikke opplysningsarbeidet framstilt innenfor et sosialt eller politisk perspektiv, men i var i stedet for satt i sammenheng med utdanningssamfunnet og kulturlivet. En grunnleggende endring skjedde også innenfor hvilke dokumenter som kom innenfor bibliotekarenes arbeidsområder, fra å formidle bøker skulle de nå også formidle «annet egnet materiale». Generelt ble perspektivet forflyttet fra å være idealistisk med fokus på folkeopplysning til å bli mer materialistisk med fokus på utdanning (Vestheim, 1997, s. 319–320).

I dansk lovgivning har ordet opplysning inngått i bibliotekloven helt fra den første i 1920

til den siste fra 1999. I 1964 skulle bibliotekets formål være å «fremme opplysning, uddannelse og kulturell aktivitet ved å stille bøker og annet egnet materiale vederlagsfritt til rådighet» (Emerek, 2001, s. 94). I den norske loven fra 1971 finner vi: «Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet» (Vestheim, 1997, s. 319), og vi kan se at den bygger direkte på den danske. Selv om den danske loven hadde vært en suksess da den kom i 1964, lyktes det ikke å importere den direkte til norske forhold. Trolig henger dette sammen med at bibliotekfeltet ikke hadde den veletablerte posisjonen som i Danmark, der bibliotekene rett og slett hadde en tryggere posisjon. Bibliotekfeltet i Danmark hadde vært konstituert siden 1920, over 25 år tidligere enn i Norge. Rammebetingelsene i loven var ikke gode nok for norske forhold. Dette henger sammen med posisjonen de norske bibliotekene fikk gjennom den nye kulturpolitikken på 1970-tallet.

Kultursektoren fikk økte bevilgninger på 1970-tallet. Fra 1973-76 ble det gitt ut tre kulturmeldinger. Den nye kulturforvaltningen som ble etablert i fylkeskommuner og kommuner medførte uenigheter mellom biblioteksektoren og kulturadministrasjonen på grunn av at biblioteksektoren var underlagt en egen lov. Bibliotekene ønsket å opprettholde direkte kontakt med politikerne og ville derfor fortsette å ha sine egne styrer. På den andre siden ville kulturadministrasjonen integrere biblioteksektoren i kulturforvaltningen. Det ble verken i loven av 1971 eller loven av 1985 presisert at styret for biblioteket, som ble oppnevnt at kommunestyret, skulle være et eget styre. Dette medførte at kulturstyret fungerte som styringsorgan for bibliotekene flere steder i landet (Granheim, 1996, s. 14).

5.5.3 Brudd: Fra øremerkede tilskudd til rammetilskudd

5. desember 1983 vedtok Statens bibliotekråd forslag til ny biblioteklov som tok utgangspunkt i det nye inntektssystemet. På dette tidspunktet var ikke inntektssystemet vedtatt, men alt tilsa at det ville bli det. I Bok og Bibliotek nr.1 i det følgende året gikk Jostein Nyhamar gjennom forslaget fra bibliotekrådet. Han pekte på at øremerkede tilskudd hadde gitt uttrykk for et økonomisk sikkerhetsnett for bibliotekene. I kommunal og fylkeskommunal kultursektor var det stor motstand til forslaget. Samtidig hadde

forslaget bred politisk oppslutning, noe som rådet måtte føye seg etter (Granheim, 1996, s. 16). Det nye systemet ble innført 1.juni 1986, og den gamle ordningen med øremerkede tilskudd falt bort. Istedet ble det nye prinsippet med rammetilskudd tatt i bruk (Vestheim, 1997, s. 392).

5.5.4 Oppsummering

Ved å se på Norges bibliotekutvikling i lys av ekvilibrium-modellen framhever dette Håkon Nyhuus som en forklaringsfaktor for den raske framgangen i begynnelsen av århundret. Det skjedde en plutselig institusjonell endring som kan forklares gjennom Nyhuus' rolle som institusjonell entreprenør, timing og bruk av et policy-vindu.

Endringene i bibliotekutviklingen videre utover 1900-tallet bryter ikke med den historiske konteksten før i 1971 med ny biblioteklov. Dette kom av bruddet med folkeopplysning som tidligere hadde vært en grunnpilar i norsk kulturpolitikk. I tillegg endret loven ansvarsområdet til bibliotekene når det gjaldt materialet de jobbet med fordi nye typer dokumenter utover boken var på vei inn i bibliotekene. Samtidig skjedde en endring i kontakten mellom bibliotekene og politikerne som et resultat av den nye kulturpolitikken på 1970-tallet. Etter at bibliotekloven av 1985 kom mistet bibliotekene det økonomiske sikkerhetsnettet som de hadde hatt tidligere med øremerkede tilskudd. Behovet for lover som kunne sikre minimumsbevilgninger fra kommunene og staten hadde vært viktig i lang tid, og spesielt etter andre verdenskrig, og den nye ordningen desentraliserte det politiske ansvaret.

5.6 Norges bibliotekutviklingen sett i lys av den dynamisk-institusjonelle modellen

5.6.1 Kontinuitet i politikk og lovgivning

Ut i fra den historisk institusjonelle modellen, der institusjonsspesifikke vilkår har betydning for endringer og endringer foregår gradvis, kan man se at endringene ved Deichmanske bibliotek, som kom med Nyhuus, hadde grunnlag i langsiktige generelle samfunnsmessige utviklingstrekk, og Nyhuus kan sees som en katalysator for reformene som tvang seg fram.

Vi har sett at skoleloven fra 1860, med sin opplysningshistoriske funksjon, gjorde at folkeboksamlingene ble mer brukt. Endringen i politikken koblet bibliotek tettere sammen med skole og folkeopplysningspolitikk. Samtidig var arbeiderklassens økende interesse for biblioteket en pådriver for at kravene til bibliotekenes samlinger ble høyere. Økningen i bruken av Deichman allerede fra 1850-tallet, før skoleloven kom, var med på å bidra til at biblioteket ble reorganisert ved århundreskiftet. Kombinasjonen av disse to faktorene, skoleloven og inntoget av arbeidere i biblioteket medførte endringer i den sosiale og politiske utviklingen av samfunnet (Annaniassen mfl., 1999, s. 34–36), og la dermed forholdene tilrette for at Nyhuus kunne få gjennomført reorganiseringen, med andre ord er det mulig å si at initiativet hans skjedde på riktig tidspunkt. Det er ikke tvil om at Nyhuus spilte en sentral rolle i iverksettingen av bibliotekrevolusjon og den videre bibliotekutviklingen. Men ut fra ekvilibrium-modellen ser man ikke dette essensielle grunnlaget i samfunnsutviklingen som var tilstede og som også bidrog i denne sammenhengen.

5.6.2 Økonomisk krisetid

Den vanskelige økonomiske situasjonen fra 1920, som en følge av etterkrigs-krisa (Furre, 2000, s. 38), markerte starten på en langvarig krise for bibliotekene, som strakk seg fram til 1933. Dette utfordret bibliotekene og det gjorde behovet for en økonomisk sikring livsnødvendig (Dahl & Helseth, 2006, s. 161–162). Dersom vi ser på den økonomiske situasjonen Norge befant seg i på 1920-tallet og begynnelsen av 1930-tallet, ser vi at dette var avgjørende for bibliotekutviklingen. Ingen av de planlagte reformplanen ble iverksatt (Vestheim, 1997, s. 183) og statsbidraget var begrenset til det ytterste (Annaniassen mfl., 1999, s. 61). Situasjonen begynte ikke å forbedre seg før økonomien gradvis begynte å bli bedre fra 1933. Som vi har sett var ikke den økonomiske situasjonen i de andre nordiske landene like ille som i Norge.

Da Arne Kildal overtok som bibliotekkonsulent etter Karl Fischer i 1933 bygde han på den tidligere bibliotek- og kulturpolitikken. Bibliotekloven fra 1935 med vedtaket om gratis utlån kan sees på som en oppfølging av bibliotekreformen av 1902 (Byberg & Frisvold, 2001, s. 76). Vi kan altså se at tidsrommet fra 1902-1935 bærer preg av kontinuitet til tross for kriseårene. Det er mulig å se på vedtaket av den første

bibliotekloven innenfor den historisk-institusjonelle modellen. Dersom vi sammenligner med Danmark og Sverige i denne sammenhengen får vi et tydelig bilde av hvor hemmende den økonomiske situasjonen var på 1920-tallet. Danmark, som hadde allerede i 1920 hadde full støtte fra de politiske partiene til å vedta biblioteklov, og hadde dermed sikret situasjonen før den økonomiske nedgangstiden. Norge var altså sist ute med å få vedtatt biblioteklov og tok utgangspunkt i de nordiske landenes lover, til tross for å ha hatt en revolusjonerende utvikling på starten av århundret. Den norske loven bygde på både de danske og svenske biblioteklovene. Behovet for biblioteklov hadde vært gjeldene i lang tid, men Danmark og Sverige kom bedre ut av den vanskelige økonomiske tiden på 1920-tallet (Annaniassen mfl., 1999, s. 73–76, 82–84). Dette kan også muligens komme av at bibliotekene i Sverige var tettere knyttet til arbeiderbevegelsen, mens i Norge var det et tettere samarbeid med staten (Byberg, 2009, s. 45). Ugunstige forhold for den norske staten skapte dermed ugunstig forhold for bibliotekene.

Etableringen av bibliotekarutdanningen kan betraktes ut i fra den dynamiske historiske-modellen siden den ble aktualisert gjennom bibliotekloven av 1935 og hadde dermed forankring helt tilbake til 1930-tallet (Vestheim, 1997, s. 154), men også tilbake i Nyhuus' tid og arbeidet til Bibliotekkomitéen av 1919 som vi har vært inne på tidligere (Annaniassen mfl., 1999, s. 91). Mellom 1940 og 1945 stoppet bibliotekutviklingen opp, men begynte der den slapp etter krigen. Vestheim har pekt på at arbeidet med bibliotekloven fra 1935-1947 viser kontinuiteten i denne perioden. Samtidig er det først etter krigen at bibliotekpolitikken for alvor ble en del av offentlig statlig politikk (Vestheim, 1997, s. 243). På dette tidspunktet var bibliotekutviklingens etableringsfase over og klar for å ta steget videre (Vestheim, 1997, s. 43). Ut i fra dette kontinuitetsperspektivet kan man si at endringene har skjedd gradvis over tid.

En helt vesentlig endring som skjedde gjennom loven av 1947 var at alle kommuner nå var pålagt å ha folkebibliotek (Annaniassen mfl., 1999, s. 108), og i likhet med loven av 1935 kan dette også betraktes som en oppfølging av bibliotekreformen av 1902 (Byberg & Frisvold, 2001, s. 76), og vi ser at kontinuiteten i politikk og lovgivning fortsatt er gjeldene. Folkebibliotekene hadde behov for lover som kunne sikre

minimumsbevilgninger fra kommunene og staten, spesielt som en følge av den økonomiske situasjonen i kjølvannet av andre verdenskrig. Det økonomiske grunnlaget ble styrket gjennom lovendringene i 1947 og 1955. Dette kunne betraktes som et bidrag til generell distriktpolitikk i tillegg til kultur- og utdanningspolitikk. Etter revisjonen av loven i 1947 ble det raskt behov for en ny revisjon. Det tar gjerne litt tid fra et lovforslag er blitt lagt fram til loven blir vedtatt og trer i kraft, og dette kan gi noe av forklaringen på hvorfor behovet for en ny revisjon kom så raskt. Samtidig skjøt samfunnsutviklingen fart, noe som innebar endringer tilknyttet utdanningssystemet i Norge og fikk stor betydning for bibliotekene. I tillegg ble antall kommuner redusert (Granheim, 1996, s. 9).

5.6.3 Statlig engasjement

Staten hadde en klar rolle i etableringen av folkebiblioteksektoren gjennom økonomiske bevilgninger. Dersom man sammenligner med Sverige kan man se at svenskene hadde et større grunnlag i arbeiderbevegelsen. Vi har sett at den norske staten ønsket at bibliotekene promotere og støtte opp under demokratiet og nasjonalkulturen (Byberg, 2009, s. 45). En forklaringsfaktor på dette engasjementet kan være nasjonsbyggingsfasen Norge var på vei inn i. Både på 1800- og 1900-tallet har nasjonsbygging blitt betraktet som en viktig politisk oppgave (Vestheim, 1997, s. 228). Vi kan se at bibliotekkomitèen allerede tilbake i 1919 ønsket seg institusjonell selvstendighet, men ønsket ble ikke fullbyrdet helt før gjennom opprettelsen av Statens bibliotektilsyn i 1949 (Annaniassen mfl., 1999, s. 108–113). Biblioteksakene ble nå tatt hånd om av et eget direktorat, mens det nyopprettede kontoret, Kontoret for kunst og kulturarbeid, tok seg av de andre sakene tilknyttet folkeopplysning (Vestheim, 1997, s. 244). Opprettelsen hadde baserte seg også på endringene som fulgte loven av 1947 og var også et ledd i statens politikk for å få bedre kontroll over den økonomiske støtten (Annaniassen mfl., 1999, s. 108–113). Etter krigen, som Vestheim har bemerket, så ble folkebibliotekene for første gang: « ... en del av en offentlig statlig kulturpolitikk» (Annaniassen mfl., 1999, s. 103).

Bibliotekpolitikkenes etableringsfase var nå over og på vei inn i det Vestheim som betegner som en konfirmativ fase der tilpasninger og justeringer ble mer gjeldende enn fornyelse (Vestheim, 1997, s. 42). Engasjementet fra statens side viste seg også å bli mer

tydelig utover 1960-tallet med opprettelsen av Norsk Kulturråd og Norsk Kulturfond. Med grunnlag i at bibliotekene begynte å bli en del av et eget politikkområde skulle det kanskje bety at arbeidet mot en ny biblioteklov gikk lettere. Likevel ble det nødvendig å spille på lag på skole- og utdanningspolitikken for å få gjennomslag. Lovgivningen fra 1935, 1947 og 1955 bærer preg av kontinuitet siden de bygger på hverandre, men i prosessen i forkant av den nye biblioteklov kom det ny politiske perspektiv til uttrykk (Vestheim, 1997, s. 320–324).

5.6.4 Kulturpolitikk

Dersom vi ser loven av 1971 i lys av den historisk dynamiske modellen ser vi at de kulturpolitiske overtonene kan spores tilbake til etterkrigstiden (Annaniassen mfl., 1999, s. 106). Vi kan se at bibliotekpolitikken allerede da begynte å bli en del av kulturpolitikken. Dette ble tydeliggjort da det ble opprettet en egen kulturavdeling i Kirke- og Undervisningsdepartementet med Statens bibliotektilsyn som en underavdeling. Bibliotekpolitikken ble på denne måten innlemmet i en bredere kulturpolitisk sammenheng (Vestheim, 1997, s. 257–258). På denne måten kan loven av 1971 sies å være fundert i tidligere politikk.

Videre har teknologisk utvikling blitt møtt med biblioteket som møteplass, i tillegg til behov for integrering av nye landsmenn og debattarenaer («Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven)», 2013). Dette har skjedd gradvis uten radikale endringer

5.6.5 Oppsummering

Opprettelsen av Deichman kom som følge av en gradvis utvikling. Dette er i tråd med den historisk dynamisk modellen og siden biblioteket var Kristianias første offentlige kulturinstitusjon kan opprettelsen betraktes som en opptakt til den videre utviklingen som fulgte. Videre har vi sett at skoleloven fra 1860 medførte gradvise endringer. Koblingen mellom bibliotek og skole resulterte i at bibliotek ble innlemmet i folkeopplysningspolitikken. I tillegg begynte arbeiderne å bruke bibliotekene. Disse faktorene førte med seg økt bruk av bibliotekene fram mot århundreskiftet. Dette gav et viktig grunnlag for omveltningen.

Den økonomiske krise på 1920-tallet fikk store konsekvenser for bibliotekene. Med et minimalt bidrag fra staten stagnerte utviklingen. Alle reformplaner måtte vente. Bibliotek- og kulturpolitikken ble videreført på 1930-tallet gjennom Arne Kildal, som overtok bibliotekkonsulentstillingen etter Karl Fischer. Bibliotekutviklingen fra 1902 og fram til 1935 bar tydelig preg av kontinuitet. Samtidig er det også klart at den økonomiske situasjonen på 1920-tallet hemmet utviklingen, noe som kommer bedre fram dersom vi sammenligner med situasjonen i Danmark og Sverige. Stagnasjonen i utviklingen viser også hvor avhengige de norske bibliotekene var av statsbidraget.

Kontinuiteten videre markeres av etableringen av norsk bibliotekarutdanning i 1940, som var en del av videreføringen av arbeidet til Bibliotekkomitéen av 1919 og Håkon Nyhuus før dette igjen. Utviklingen i perioden fra 1935-1947 fikk et avbrudd på grunn av andre verdenskrig, men arbeidet med bibliotekloven trekker fram kontinuiteten i perioden. Den historisk dynamiske modellen understreker den trinnvise utviklingen som skjedde fra etableringen av Deichman som den første offentlige kulturinstitusjonen og fram til 1947 da bibliotekenes etableringsfase ble fullført.

Bibliotekreformen av 1902 ble fulgt opp gjennom loven av 1947, noe som igjen understreker en gradvis utvikling og kontinuitet. Bibliotekene ble deretter direkte innlemmet i offentlig statlig kulturpolitikk gjennom opprettelsen av Statens bibliotektilsyn i 1949. Etter krigen skjøt samfunnsutviklingen fart. Dette medførte at det norske utdanningssystemet ble endret, og det ble også færre kommuner. Dette fikk konsekvenser for bibliotekene. Behovet for å tilpasse seg samfunnsendringene ble nå viktigere enn fornyelse i bibliotekpolitikken.

Til tross for at loven av 1971 ikke markerer en like tydelig videreføring av bibliotekpolitikken som lovene av 1935, 1947 og 1955 gjør, så kan grunnlaget for de kulturpolitiske overtonene sies å ha blitt etablert gjennom disse tidligere lovene. Så tidlig som etter krigen begynte altså bibliotekene å bli et politikkområde innenfor kulturpolitikken. Kulturavdelingen og Statens bibliotektilsyn, som ble opprettet i Kirke- og Undervisningsdepartementet, påpeker dette. Den påfølgende utviklingen fram til i dag bærer ikke preg av store endringer.

5.7 Danmarks bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen

5.7.1 Pioneren Steenberg som institusjonell entreprenør

Steenberg kan i likhet med Nyhuus betraktes som en viktig aktør som fikk gjennomført institusjonelle endringer. Eksempelvis var Steenberg initiativtager til å planlegge framtiden til offentlige boksamlinger med særlig hensyn til forvaltning og organisering. Inspirasjonskilden bak Steenbergs arbeid var de anglo-amerikanske folkebibliotekene. Han gav ut boken *Folkeboksamlinger Deres historie og indretning* i 1900. Boken gave en innføring i det praktiske arbeidet som var tilknyttet bibliotekaryrket. Videre fikk han opprettet Statens Komité til Understøttelse av Folkebogsamlinger i 1910, som var særlig viktig for etableringen av flere boksamlinger. Etter at Steenberg ble utnevnt som leder av Statens Bogsamlingskomité, starten han en profesjonaliseringsprosess. Dette gikk ut på å avholde kurs i grunnleggende kunnskaper om bibliotekaryrket (Dyrbye, 2009b, s. 50–51). Han kan betraktes som en institusjonell entreprenør ut i fra Kingdons tre krav. Først og fremst hadde Steenberg sannsynligvis gode forbindelser spesielt med tanke på at han fikk opprettet Statens Komité til Understøttelse av Folkebogsamlinger, men også posisjonen han fikk som leder av Statens Bogsamlingskomité og forbindelsene som fulgte etterpå. For det andre må han ha hatt evne til å bli hørt i mengden, særlig med tanke på kursene han avholdt. For det tredje brukte han også mye tid på biblioteksaken, det kan aktivitetsnivået som er presentert her vise, men også resultatene han oppnådde tyder på dette. Det er vanskelig å slå fast om han var like hardnakket og seig som Nyhuus (Kingdon, 1995, s. 179–182).

5.7.2 Loven av 1964

Tilsynelatende fikk vi et brudd med den historisk-institusjonelle konteksten med lovendringer som fant sted i Danmark i 1964. Kommunene ble forpliktet til å ha bibliotek og bibliotekene måtte ta inn nye medier. Den nye loven medførte en intern kamp som omhandlet hvordan konsolideringen av bibliotekfeltet skulle utføres i praksis. Denne interne kampen hadde trolig ikke funnet sted dersom det hadde vært store problematiske ytre stridigheter rundt etablering av bibliotekfeltet i politikken.

Statstilskuddet utgjorde 45% av de samlede utgiftene til bibliotekene «opp til kr 275 000

og 30 % av utgiftene utover dette, basert på budsjettall» (Granheim, 1996, s. 26). Dette ble slått fast av loven av 1964, og gjorde at Danmark kunne opprettholde sin ledende posisjon i bibliotekutviklingen sammenlignet med de andre nordiske landene. Den norske loven av 1971 var ikke like hensiktsmessig på den økonomiske fronten til tross for at den samtidig forbedret forholdene (Granheim, 1996, s. 26). Else Granheim har pekt på at:

«dersom statstilskuddet i Norge hadde vært gitt på basis av de totale driftsutgiftene som i Danmark og Finland og ikke bare vært basert på et tilskudd pr. innbygger til medier og lønn, ville situasjonen vært en annen. Den norske lov av 1971 betydde et langt sprang fremover, men til tross for 85% refusjon til økonomisk svake kommuner ga dette lite uttelling sammenlignet med den danske ordningen med en refusjon på 30-45% av de totale driftsutgiftene, især når de norske satser ikke raskt nok ble hevet eller automatisk fulgte prisindeksen, slik man hadde ønsket det» (Granheim, 1996, s. 60).

5.7.3 Ny bibliotekpolitikk

Den nye politikken på midten av 1970-tallet brøt med den tidligere og medførte en legitimeringskrise for bibliotekene. Fram til 1970-tallet hadde i bibliotekene i stor grad hatt politisk medgang. Det hadde for eksempel vært full enighet om bibliotekloven tilbake i 1920. Fremskridtspartiets ønske om å redusere kostnadene til folkebibliotekene ned til det minimale og bortfall fra gratisprinsippet, bryter med den tidligere bibliotekpolitikken. Både Fremskridtspartiet og Centrumsdemokratene inntrådte Folketinget i 1973. Fremskridtspartiet fikk 15,9 % av stemmene og ble dermed Folketingets nest største parti. Partiet ble et alternativ, men også en trussel til de allerede etablerte partiene. Tidligere etablerte prinsipper som omhandlet velferdsstatlig fordelingspolitikk, deriblant kulturpolitikken, ble berørt av dette. I Fremskridtspartiets forslag til lov om folkebibliotek i 1976 ble det foreslått å begrense hjemlånet til maksimalt fire bøker. Radio, fjernsyn, aviser, og tidsskrifter ble nå betraktet som alternativ til bibliotek for å dekke folkets behov for kunnskap. På denne måten ble store deler av bibliotekets virksomhet erstattet og en legitimering av feltet ble høyst nødvendig (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 135, 138–139).

5.7.4 Paradigmeskiftet

Den andre halvdel av 1990-tallet og fram til årtusenskiftet kan sees på som et

paradigmeskifte innenfor folkebibliotekutviklingen. Rapporten Info-samfundet år 2000 fra 1994 skulle bli avgjørende for det nye perspektivet på informasjonsteknologi fra den danske regjeringens side. I etterkant av denne rapporten opprettet kulturministeren en komité for å utrede bibliotekenes oppgaver i framtiden. I tillegg skulle komitéen ta hensyn til den stadig økende mengden av elektronisk litteratur (Thorhauge, 2002, s. 16–17). Bibliotekene ble betraktet som en av mulighetene for Danmark til å tre inn i IT-alderen, og vektleggingen av informasjonsteknologi hadde endret seg. Politikerne begrunnet blant annet vektleggingen med at informasjonsteknologi ville være et godt grunnlag for økonomisk vekst. Fra 1990 til 1994 ble ikke informasjonsteknologi vektlagt av politikerne (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 182). Det vil si at det oppstod en plutselig holdningsendring fra politikernes side og paradigmeskiftet bryter dermed med den tidligere utviklingen.

5.7.5 Oppsummering

I etableringsfasen av bibliotekutviklingen i Danmark hadde Steenberg en viktig rolle som institusjonell entreprenør. Boksamlingene fikk et bedre etableringsgrunnlag på grunn av at Steenberg fikk opprettet Statens komité til understøtte av Folkebogsamlinger.

Bibliotekutviklingen i Danmark bærer ikke preg av markante brudd før det kom ny biblioteklov i 1964. Fra å ha et homogent grunnlag i form av bøker, ble bibliotekene nødt til å tilpasse seg nye typer medier.

Velviljen fra danske politikere forsvant på midten av 1970-tallet, etter at både Centrumsdemokratene og Fremskridtspartiet kom inn på folketinget i 1973. Dette medførte en plutselig endring for bibliotekene. Fra å være et veletablert felt som kunne gjennomgå omfattende interne stridigheter, måtte fokuset nå flyttes til ytre stridigheter. En kamp om legitimering av bibliotekfeltet ble satt i gang for fullt. Inntoget av nye medier bidro til å sette spørsmålsteget ved nødvendigheten av bibliotek. Legitimeringskrisen fortsatte på 1980-tallet og inntoget av informasjonsteknologi gjorde ikke situasjonen enklere med det første.

På midten av 1990-tallet skulle det skje en ny plutselig endring for bibliotekene, og endringene kan betraktes som et paradigmeskifte. Den danske regjeringen endret sitt syn på informasjonsteknologi i bibliotekene. Fra å ikke vektlegge informasjonsteknologi i tidsrommet 1990-1994, fikk informasjonsteknologi fullt fokus som en følge av rapporten Info-samfundet 2000 fra 1994. Dette skulle bli veien ut av legitimeringskrisen for de danske bibliotekene.

5.8 Danmarks bibliotekutvikling sett i lys av den historisk dynamisk modellen

5.8.1 Etablering av bibliotekfeltet

Bibliotekutviklingen i Danmark var påvirket av omgivelsesdrevne endringer på slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. Samfunnet var i ferd med å utvikle seg fra å gå fra jordbruk- til industrisamfunn. Staten ønsket å heve utdanningsnivået, og gikk derfor inn for å sikre kvaliteten i boksamlingene (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 215) Danmark var tidlig ute med å få fastsatt statlig støtte til folkeboksamlingene (Dyrbye, 2009b, s. 50) og staten opprettholdt engasjementet sitt i biblioteksaken. På dette tidspunktet var Danmark bak Norge i bibliotekutviklingen. Likevel tok det ikke lang tid før Danmark var oppe på det samme nivået som Norge, og reiste etter kort tid i fra. Vi har sett at Danmark allerede ble ledende i bibliotekutviklingens andre fase 1914-1945. Dette ble særlig markert da folkebibliotek ble konstituert som selvstendig felt etter loven av 1920. For Danmarks del markerte dette også overgangen til en ny fase i bibliotekutviklingen (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 82, 95). Altså var folkebibliotekene så tidlig som i 1920 etablert som selvstendig felt. Videre fant folkebibliotekene sin plass mellom sivilsamfunn og stat, og på grunn av den moderne fløyens seier i 1928 ble styringen av bibliotekfeltet tettere knyttet opp mot kultur (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 215).

5.8.2 Loven av 1964

Dersom vi ser loven av 1964 i lys av den historisk dynamiske modellen ser vi at den er knyttet til etableringen av kulturdepartementet i 1961, siden den tar utgangspunkt i samme type kulturpolitiske strategi (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 216). I tillegg var bibliotekfeltet allerede i 1928 blitt tettere knyttet opp mot kultur på

grunn av den moderne fløyens seier.

5.8.3 Økonomisk krise

Den vanskelige økonomiske situasjonen i Danmark på 1970-tallet medførte forslag om rasjonalisering, innføring av brukerbetaling og overgang til boktilskudd. Politikerne forsøkte også å delta i utvelgelsen av materialet som bibliotekene skulle ha. Tradisjonelt ble bibliotekene møtt med kritikk på grunn av de økonomiske forholdene. De optimistiske visjonene som eksisterte rundt ekspanderingen av feltet ble erstattet av bekymring. De økonomiske forholdene medførte også at interessen for brukerne av bibliotekene ble større fordi bibliotekfeltet måtte legitimere arbeidet sitt overfor politikerne (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 135, 148).

5.8.4 Sentralisering

Sentralisering er gjennomgående for den danske bibliotekutviklingen. Etter seieren til den moderne fløy i 1928 fikk sentralisering mer fokus. Temaet var spesielt viktig på 1950-tallet. Dette kom av behovet for en viss størrelse på bibliotekene dersom det skulle være mulig å gjennomføre mer spesialisering og rasjonalisering i bibliotekene. Videre kan vi se en økt sentralisering som en følge av den kommunale reformen fra 1970, og igjen med kommunereformen av 2007 (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006, s. 93–94, 96).

5.8.5 Paradigmeskiftet

Ut i fra den historisk dynamiske-modellen kan paradigmeskiftet på 1990-tallet være et uttrykk for en ny måte å bruke bibliotekene på. Politikerne ville videreføre rollen bibliotekene hadde hatt i etableringen av velferdssamfunnet til etableringen av informasjonssamfunnet.

5.8.6 Oppsummering

Det danske samfunnet var i endring på slutten av 1800-tallet. Staten engasjerte seg tidlig i biblioteksaken ved å støtte folkeboksamlingene. Dette var et ledd i å heve

utdanningsnivået fra statens side i det samfunnet gikk over fra jordbruk til industri. Utviklingen skjedde gradvis og etableringsfasen var fullført i 1920 som et resultat av en jamn progresjon. Tilknytningen mellom bibliotekfeltet og kulturpolitikk ble etablert etter den moderne fløyens seier i 1928, noe som gi grunnlag for kontinuitet fram til 1964. Loven av 1964 var knyttet til opprettelsen av kulturdepartementet i 1961. Etter 1928 fikk sentralisering mer vektlegging, spesielt på 1950-tallet og det har vært et gjennomgående trekk ved den danske bibliotekutviklingen fram til 2007.

Nedgangen for bibliotekfeltet på 1970-tallet kom som en følge av landets økonomiske situasjon. Politikerne fant det nødvendig å foreslå innføring av brukerbetaling og overgang til boktilskudd. Bekymring preget feltet og visjonene om ekspansjon ble vanskeligstilt. Bibliotekene svarte med å jobbe for å legitimere arbeidet sitt, en kamp som pågikk videre inn på 1980-tallet. Politikerne startet arbeidet med å videreføre bibliotekets rolle i etableringen av velferdssamfunnet til etableringen av informasjonssamfunnet på midten av 1990-tallet. Bibliotekene kunne igjen sette fokus på ekspandering av feltet.

5.9 Sveriges bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen

5.9.1 Pionerer som institusjonelle entreprenører

På starten av 1900-tallet i Sverige ser vi at Palmgren spilte en sentral rolle, og var i likhet med Nyhuus på rett sted til rett tid. Boberg kan også betraktes som en pioner innenfor bibliotekfeltet, men var dessverre for tidlig ute med sitt initiativ. Initiativet til Boberg kom før utviklingen i Sverige var moden for folkebibliotekideologien.

Folkebibliotekutviklingen i Sverige ble mer påvirket av arbeidet til den danske bibliotekpioneren Steenberg, som blant annet bestod av et foredrag på folkeopplysningsmøtet i Stockholm i 1901, enn arbeidet til Boberg. Steenberg hadde et fortrinn siden han engasjerte seg blant lærerkretsen i Sverige som bidrog til bibliotekutviklingen spesielt rundt århundreskiftet (Torstensson, 2001, s. 155–157).

Steenberg fikk trolig større gjennomslag for idèene han la fram enn Boberg på grunn av samarbeidet med skolen og tidsrommet han var aktiv i hevder Torstensson.

Folkebiblioteksaken stod dermed sterkere i Steenbergs aktive periode sammenlignet med Bobergs, samtidig som folkebiblioteksarbeidet stod høyt blant folk tilknyttet skolen. Dette var fordelaktig for Steenberg (Torstensson, 1996, s. 20–21). Mottakeligheten blant

svenskene var altså mye større enn i Bobergs aktive tidsrom.

Når det gjelder gjennomslaget til Palmgren kan det settes i sammenheng med at integrasjonsbestrebelsene trengte andre metoder for å kunne opprettholde effektiviteten. Sognebibliotekene var ikke lenger det bindeleddet som trengtes i integrasjonsprosessene i Sverige på starten av 1900-tallet, og man hadde behov for noe nytt (Torstensson, 2001, s. 155–157, 162). Ut i fra de tre kravene til Kingdon kan vi se at Palmgren hadde evne til å få gjennomslag i mengden. Palmgren ser også ut til å ha vært bedre stilt enn Boberg når det gjelder å ha hatt de riktige forbindelsene for å få iverksatt sine ideér. Begge la trolig ned mye forberedelser og i tid i arbeidet med biblioteksaken. Den viktigste egenskapen til en institusjonell entreprenør, å være seig og hardnakket, kommer tydeligere fram hos Nyhuus enn hos Boberg og Palmgren (Kingdon, 1995, s. 179–182). Det er likevel en annen faktor som framhever en vesentlig forskjell mellom disse entreprenørene. Vi har sett at institusjonelle entreprenører har en sentral rolle når det gjelder å nyttiggjøre seg at policy-vinduer. Entreprenøren er nødt til å forstå når handlingene må iverksettes og har kort tid å gjøre det på. Boberg mislyktes på akkurat dette punktet siden han handlet på feil tidspunkt. Vi har sett at Nyhuus klarte å benytte seg av policy-vinduet som oppstod omkring århundreskiftet. Palmgren klarte å overvinne de tidligere begrensningene som kom av manglende støtte fra den svenske staten, og som hun selv hevdet kom boken hennes på et gunstig tidspunkt (Kingdon, 1995, s. 165–166, 168, 172).

5.9.2 Oppsummering

Institusjonell endring kan forklares gjennom rollen til institusjonelle entreprenører. Valfrid Palmgren var en institusjonell entreprenører av stor betydning for bibliotekutviklingen i Sverige. Sammenligner vi henne med Boberg kommer det tydelig fram at timingen hennes var veldig god. Først og fremst kom initiativet til Palmgren på riktig tidspunkt fordi det var behov for et nytt bindeledd i integrasjonsprosessene som foregikk Sverige siden sognebibliotekene ikke hadde denne funksjonen lenger. For det andre ser det ut til at Palmgren hadde gode forbindelser med tanke på oppdraget hun fikk fra staten. Sammenligner vi Boberg med Steenberg kan vi se betydningen av hvor viktig det var å ha de riktige forbindelsene for å få gjennomslag for idéene sine.

Palmgren lyktes med å få staten med som bidragsyter i bibliotekutviklingen.

5.10 Sveriges bibliotekutvikling sett i lys av den historisk dynamisk modellen

5.10.1 Arbeiderbibliotekene

Vi har vært inne på at arbeiderbibliotekene var et særtrekk i den svenske bibliotekutviklingen. Grunnlaget for etableringen av arbeiderbibliotekene på starten av 1900-tallet lå i omgivelsesdrevne endringer siden arbeiderklassen tilbake på 1880-tallet fikk økt sin innflytelse ved hjelp av fagforeninger og sosialdemokratiske foreninger, og så at kamp kunne lønne seg. Den raske industrialiseringsperioden og demokratiseringsprosessen på begynnelsen av 1900-tallet (Torstensson, 2001, s. 164–165) kan betraktes som omgivelsesdrevne endringer som påvirket utviklingen av folkebibliotekene i Sverige. Arbeiderbevegelsens engasjement i opplysningsarbeid og etablering av egne bibliotek er spesielt for utviklingen i Sverige, og det var altså arbeiderbibliotekene som var de beste blant folkebibliotekene i Sverige på 1900-tallet. Torstensson har hevdet at dette kommer av at det svenske borgerskapet har hengt etter i utviklingen. En rask utvikling rammet det svenske samfunnet fra slutten av 1800-tallet, og her hadde Arbeiderbevegelsen stor innflytelse. Borgerskapet fikk en god økonomisk posisjon, men fikk ikke et godt ideologisk grunnfeste. Til forskjell fra USA og England etablerte borgerskapet svært få kulturinstitusjoner, med unntak av i Gøteborg (Torstensson, 2009, s. 85). Vi kan altså se at bibliotekutviklingen i Sverige preges av en kobling mellom demokratisering og stridighetene mellom ulike samfunnsklasser og politiske grupper, som deltok i opprettelsen av folkebibliotek (Torstensson, 1993, s. 66).

5.10.2 Holdningsendring fra statens side

Diskontinuitet i den svenske bibliotekutviklingen kan man eksempelvis se da den svenske statens rolle endret seg på begynnelsen av 1900-tallet (Torstensson, 2001, s. 161). Folkebibliotekene i Sverige ble i lang tid betraktet som en sak som angikk kommunen eller det private, og ble ikke støttet av staten. Det ble gjort flere forsøk på å få statlig støtte til folkebibliotekene, men alle ble avslått fram til 1905. Det skjedde helt klart en endring i statens oppfatning av folkebibliotek. Den tyske historikeren Jürgen Kocha har forklart endringen gjennom at klassisk kapitalisme ble skiftet ut med

organisert kapitalisme. Dette innebar forandringer i relasjonene mellom staten og samfunnet siden staten begynte å engasjere seg i sosial- og utdanningspolitikk (Torstensson, 2009, s. 81). Endringen fra statens side kan forklares gjennom økt konkurranse på verdensmarkedet som en følge av rask industriell vekst nasjonalt. Statens endring i forhold til folkebibliotekene kan tydelig spores i oppdraget som ble gitt til Valfrid Palmgren i 1909 (Torstensson, 2009, s. 82).

5.10.3 1970-tallet

Bibliotekutviklingen på 1970-tallet kan kobles til de økte ambisjonen angående velferdsstaten. Det ble sett på som en demokratisk rettighet å ha lik tilgang til nødvendig kunnskap og kultur. Dette var for å kunne hevde seg i både sosialt og politisk i samfunnet (Torstensson, 2009, s. 88). Kravene som framkom angående folkebibliotek fra kulturpolitikken i Sverige på 1970-tallet var inspirert av erfaringene som Valfrid Palmgren fikk fra sin reise til USA (Torstensson, 1993, s. 62).

5.10.4 Oppsummering

Bibliotekutviklingen i Sverige har vært preget av den viktige posisjonen til arbeiderbibliotekene, særlig i etableringsfasen. Den historisk dynamisk modellen får fram betydningen av samfunnsendringene som arbeiderbevegelsen var en del av på slutten av 1800-tallet. Dette la grunnlaget for en periode med industrialisering og demokratisering på begynnelsen av 1900-tallet. Opprettelsen av folkebibliotek ble en del av demokratiseringsprosessen i Sverige. Utenfor de svenske grensene økte konkurransen på verdensmarkedet på grunn av industriell vekst, og den svenske staten begynte å vise interesse for folkebibliotek rundt 1910. Torstensson har trekt fram at utviklingen i Sverige har skjedd gradvis (Torstensson, 2009, s. 88), som er et kjennetegn ved den historisk dynamisk modellen. Bibliotekutviklingen i Sverige bærer preg av kontinuitet og folkebibliotekene fortsatte å være en del av demokratiseringsprosessen som ble sterkt gjeldene på 1970-tallet. Kulturpolitikken for dette tiåret baserte seg på arbeidet til Palmgren. Det skulle være en demokratisk rettighet å ha tilgang til kunnskap, og dette kunne realiseres gjennom bibliotek.

5.11 Finland bibliotekutvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen

5.11.1 Finske bibliotekpionerer som institusjonelle entreprenører

Vi har sett at også i Finland spilte institusjonelle entreprenører en sentral rolle i bibliotekutviklingen. Bibliotekbevegelsen i Finland fikk sitt gjennombrudd nettopp på grunn av initiativet til bibliotekpioneren Kaarle Werkko til å opprette en bibliotekforening i 1892. Dette var et forsøk på å styrke posisjonen til bibliotekarprofesjonen (Vatanen, 2001, s. 29, 36). Dette var også tidspunktet for det første sporet av amerikansk bibliotekideologi i Finland. Initiativet til Werkko er et eksempel på rollen han spilte i iverksettingsprosessen av den nye bibliotekutviklingen i Finland (Pierson, 2004, s. 136–137). Til tross for at forsøket mislyktes, resulterte det likevel i et gjennombrudd for bibliotekbevegelsen. Det finske samfunnet var i endring og hadde behov for en ny type bibliotek, Werkko så sannsynligvis muligheten til handle. Som institusjonell entreprenør kunne han gjøre nytte av endringene i samfunnet. Situasjonen kunne ha blitt betraktet som et policy-vindu. Men samtidig siden forsøket mislyktes, kom initiativet trolig på feil tidspunkt. Det er essensielt for institusjonelle entreprenørers bruk av policy-vinduer, at initiativet kommer på riktig tidspunkt, og Werkko var sannsynligvis, i likhet med Boberg, litt for tidlig ute (Kingdon, 1995, s. 165–166, 168, 172). Initiativet til Werkko tilrettela likevel forholdene for kommende bibliotekpionerer.

En annen viktig bibliotekpioner i finsk sammenheng er A.A. Granfelt som var sekretær i Sällskapet for folkeopplysning. Dette var en tid med knappe ressurser i Finland, og Granfelt ble kritisert for å prøve å innføre et nytt biblioteksystem i en slik tid. Mye av tiden hans gikk med til å introdusere folkebibliotekene i distriktene (Vatanen, 2001, s. 23). Granfelt passer godt til Kingdons tredje krav til institusjonelle entreprenører, å være hardnakket og seig, for han gikk til verks for å innføre det nye biblioteksystemet til tross kritikken. I tillegg tilfredsstillt Granfelt kravet om å bruke mye tid på arbeidet, som for eksempel gjennom introduksjonen av folkebibliotek i distriktene (Kingdon, 1995, s. 179–182). På 1910-tallet og fram til 1920 var det flere aktører som kom banen ved å reise til blant annet Amerika og Norge for å søke etter impulser. Einar Holmberg, J.A. Kemiläinen og Helle Cannelin var blant disse. De bidro til å spre den amerikanske bibliotekideologien (Vatanen, 2001, s. 45, 47).

5.11.2 Bibliotekplanen fra 1950 og loven av 1961

Bibliotekplanen som ble publisert av folkebibliotekenes statskomité i 1950 representerer et brudd med den foregående utviklingen på 1930- og 1940-tallet. Planen tok utgangspunkt i bibliotekenes situasjon i Norden forøvrig og Storbritannia. Men planen ble ikke iverksatt før 10 år senere. Dette skjedde gjennom bibliotekloven av 1961, som gjorde at den finske bibliotekutviklingen endret seg radikalt fra tidligere (Mäkinen, 2008, s. 18).

5.11.3 Oppsummering

Ekvilibrum-modellen framhever viktigheten av initiativet til Kaare Werko i 1892. Det mest sentrale her er rollen Werkko spilte som institusjonell entreprenør, og gjennombruddet han skapte for bibliotekbevegelsen. Dersom man ser på resultatet av initiativets formål, å opprette en bibliotekforening, så var dette mislykket. Dette kommer trolig av timingen, som ikke var like vellykket som hos Nyhhus, Steenberg og Palmgren. Videre hadde Finland en annen viktig bibliotekpioner og idealist, Granfelt, som var spesielt viktig for å formidle bibliotekideologien til distriktene.

Etter en relativt gradvis utvikling fram til 1950, skulle rapporten fra folkebibliotekenes statskomité i 1950 medføre et brudd. Iverksettingen av planen skjedde ikke før 10 år senere gjennom bibliotekloven av 1961 som forandret den finske bibliotekutviklingen radikalt.

5.12 Finlands bibliotekutvikling sett i lys av den historisk dynamisk modellen

5.12.1 Etableringen av bibliotekfeltet

Det er viktig å understreke at utviklingen som skjedde på begynnelsen av 1900-tallet hovedsaklig var tilknyttet byene, mens utviklingen på bygda gikk svært langsomt. Det vil si at flertallet av finnene ikke bodde der utviklingen fant sted. Endringene i samfunnet medførte behov for en ny type bibliotek i Finland. Bibliotekene skulle bidra til å heve utdanningsnivået og skulle være en del av nasjonsbyggingen, og på denne måten var de i likhet med Norge og Sverige en brikke i den demokratiske etableringsprosessen.

Bibliotekutviklingen var preget av gradvis endring på begynnelsen av 1900-tallet. Det var en forbindelse mellom utdanning og formidling av bibliotekideologien fra første stund, noe vi skal se får stor betydning senere i utviklingen. Vi kan se at også i Finland var folkeopplysning et viktig utgangspunkt for etableringen av bibliotekfeltet. Samtidig var det stridigheter mellom Folkeopplysningsforbundet og bibliotekfeltet. Dette kom av tilknytningen til de ulike folkebibliotekstradisjoenen, den tyske og den amerikanske (Mäkinen, 2001b, s. 127–128). Dette var ikke tilfelle for de andre nordiske landene, der den amerikanske var klart dominerende. Opprettelsen av bibliotek- og opplysningsorganisasjoner på begynnelsen av 1900-tallet, i tillegg til et eget tidsskrift for bibliotekfeltet, medførte et vendepunkt for utviklingen i 1910 da Finlands bibliotekforening ble opprettet. Etter dette var det profesjonelle aktører som arbeidet med etableringen av bibliotekfeltet. Utviklingen gikk langsomt på grunn av knappe ressurser, men var likevel preget av gradvis framgang (Vatanen, 2001, s. 45, 64).

Staten hadde ikke mulighet til å innta en ledende posisjon i bibliotekutviklingen i Finland før etter selvstendigheten i 1917, siden alle forslag måtte gå gjennom den russiske regjeringen før dette (Mäkinen, 2001b, s. 128). Borgerkrigen i 1918 resulterte i at flere bibliotek ble ødelagt. Bibliotekene som stod igjen gikk en vanskelig økonomisk situasjon i møte (Dahl, 1957, s. 358). Bibliotek som var tilknyttet arbeiderbevegelsen møtte motstand fra parlamentet. Det var ikke tillatt med private bibliotek etter borgerkrigen (Mäkinen, 2012a, s. 9). Disse forholdene gjorde det vanskelig å framskynde utviklingen.

5.12.2 Kontinuitet

Den positive utviklingen på 1920-tallet hadde grunnlag i tidligere politikk som hadde vært gjeldene før 1917. Bibliotekene hadde egentlig fått bevilget statlig støtte i 1917, men bevilgningene ble ikke fullbyrdet på grunn av de urolige politiske omstendighetene. Utover 1920-tallet begynte staten å engasjere seg i biblioteksaker, noe som gledet bibliotekprofesjonen selv om de ønsket seg et større engasjement. Det ble opprettet en statlig og administrativ instans tilknyttet bibliotekene, noe som medførte statlige bevilgninger fra 1921 (Dahl, 1957, s. 352). Utviklingen tok steg for steg og i 1928 fikk Finland biblioteklov. Dessverre holdt ikke loven vann, for etter en pågående inflasjon i flere år strakk ikke maksimumsbeløpet for statsstøtte til. Deretter fulgte

depresjonsårene på 1930-tallet og ytterligere nedskjæringer som en følge av forholdene under andre verdenskrig (Eskola, 2001, s. 78). Den økonomiske tilstanden i Finland vanskeliggjorde dermed bibliotekenes situasjon.

5.12.3 Bibliotekloven av 1961

Bibliotekloven av 1961 kan sees i sammenheng med etableringen av den finske velferdsstaten. Mäkinen har trekt fram at gjennombruddet for de finske folkebibliotekene kan betraktes som et biprodukt av etableringen av velferdsstaten. Derfor går det an å anta at bibliotekutviklingen ikke hadde fått et like plutselig gjennombrudd dersom loven hadde blitt vedtatt på 1950-tallet (Mäkinen, 2008, s. 18). Med andre ord har man vært svært heldig med timingen. Det vil altså si at tidspunktet bibliotekloven kom på var helt avgjørende for resultatet (Pierson, 2004, s. 55). Finland måtte altså vente helt til 1961 for å få en hensiktsmessig lov som sikret et økonomisk bidrag, siden loven av 1928 var utilstrekkelig.

Bibliotekutviklingen i de andre nordiske landene har også vært integrert i industrialiseringsprosessen og dannelsen av velferdsstaten, men dette skjedde tidligere enn i Finland, og siden det skjedde såpass sent som det gjorde, ble det mulig å effektivisere prosessen. Dermed trengte ikke Finland å gjennomgå den samme prøve-og-feile-metoden som sine naboland (Steinmo, 2008, s. 127). Det er altså to spesielle hendelser som sammenfalt, etableringen av velferdsstaten og iverksettingen av bibliotekloven. Det er tydelig at hendelsene har hatt en gjensidig påvirkning og har vært avhengige av hverandre (Pierson, 2004, s. 55, 57). Samtidig var Finland så tidlig ute med bibliotekloven at den ikke ble en del av den nye kulturpolitikken slik som i Norge og Danmark.

5.12.4 Oppsummering

Samfunnsendringene som fant sted i Finland på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet skapte behov for en ny type bibliotek. I likhet med både Norge og Sverige ble bibliotekene en viktig del av demokratiseringsprosessen i Finland, og utviklingen skjedde gradvis. Folkeopplysning var en viktig faktor i etableringsfasen av bibliotekfeltet,

men det var uenigheter med Folkeopplysningsforbundet. Uenighetene kom av de forskjellige bibliotekideologiske grunnlagene, tysk og amerikansk, som Folkeopplysningsforbundet og biblioteket hadde. Men det var den amerikanske ideologien som skulle prege bibliotekutviklingen videre utover 1900-tallet. Sammenfallet mellom etableringen av den finske velferdsstaten og bibliotekloven av 1961 var avgjørende for bibliotekutviklingen videre.

5.13 Tromsø Biblioteks utvikling sett i lys av ekvilibrium-modellen

5.13.1 Bibliotekpioneren Thorsten Berg Larsen som institusjonell entreprenør

Ansettelsen av Thorstein Berg Larsen som vikar og deretter som bibliotekar i 1935 medførte radikale endringer for biblioteket, og dette kan betraktes som en institusjonell endring som skjedde plutselig. Omorganiseringen han fikk iverksatt medførte at biblioteket tilfredsstilte de nasjonale kravene til et sentralbibliotek (Hoëm, 1978, s. 3–4). Rollen Berg Larsen hadde kan sammenlignes med den rollen Håkon Nyhuus spilte 35 år tidligere for den nasjonale bibliotekutviklingen. Berg Larsen kan dermed også betraktes som en institusjonell entreprenør (Pierson, 2004, s. 136–137). Blant annet var lokalsamlingen han fikk samlet og organisert helt unik og iverksatt etter eget initiativ. For biblioteket var han en unik ressurs siden han var den eneste utdannede bibliotekaren i landsdelen (Hoëm, 1978, s. 4, 7). Samtidig er det ikke like enkelt å slå fast om Berg Larsen passer til de tre kravene Kingdon stiller til en institusjonell entreprenør. Ut i fra de tilgjengelige kildene er det vanskelig å si om han tilfredsstiller det første kravet om å kunne bli hørt i mengden. Likevel er det helt klart at Berg Larsen fikk gjennomslag for idéene sine, det er bare uklart på hvilken måte. Muligens tilfredsstilte han Kingdons andre krav om å ha politiske forbindelser og evne til å forhandle. Sannsynligvis hadde han ikke mangel på den siste og viktigste egenskapen. Ved de vanskelige forholdene som har vært gjeldene ved Tromsø bibliotek har nok evnen til å ikke gi seg, være hardnakket og seig, spilt en avgjørende rolle.

Men samtidig var det avgjørende med Berg Larsen, sammenlignet med de institusjonelle entreprenørene vi har sett på ellers i Norden, at han likhet med Nyhuus hadde evne til å nyttiggjøre seg av et policy-vindu. Policy-vinduer åpner seg når politiske strømninger endrer seg. Det er mulig å se på bibliotekloven av 1935 som denne typen endring som åpnet opp et policy-vindu. Paragraf nr.6 i den nye loven introduserte sentralbibliotek,

med den hensikt å stramme opp organiseringen av norsk bibliotekvesen. Bibliotek kunne fungere som sentralbibliotek dersom virkeområdet strakk seg utover en kommune. Gjennom sentralbibliotek kunne samarbeidet mellom bibliotek i byene og bygdene styrkes (Annaniassen mfl., 1999, s. 55, 86). Som vi har vært inne på fikk Berg Larsen: « ... foretatt en gjennomgripende omorganisering slik at biblioteket kunne møte de krav som ble stilt da det i 1939 fikk status som sentralbibliotek» (Hoëm, 1978, s. 4). Dette var en av måtene Berg Larsen skulle bidra positivt til utviklingen av Tromsø bibliotek. Tiden som fulgte etter Berg Larsens død var ikke preget av velvilje fra politikernes side og var en vanskelig tid for biblioteket. Skrinlagt arkitektkonkurranse og forslag om nedleggelse gjorde framtidsutsiktene usikre.

5.13.2 Hermann Kristoffersen som institusjonell entreprenør

Etter at Herman Kristoffersen, den nye ordføreren, tiltrådte i 1999, sto han i bresjen for det nye bibliotekbygget (Fjeldsøe, 2013). Kristoffersen kan ha fungert som en institusjonell entreprenør (Pierson, 2004, s. 136–137). I følge NRK han ha uttalt at det «hersker en gammeldags kultur i Tromsø-politikken, som gjør at politikerne er redd for å avgjøre store saker» («NRK.no - Troms», 2002). Dersom vi kaster et blikk tilbake igjen på Kingdons krav til institusjonelle entreprenører, kan vi se Herman Kristoffersen passer veldig godt inn. Kristoffersen har fungert som en drivende faktor fra politikernes side for å få gjennomslag for det nye bibliotekbygget. Han har altså klart å blitt hørt i mengden. Det var heller ikke slik at alle representantene i Arbeiderpartiet var for nytt bibliotekbygg, men Kristoffersen må ha klart å overbevise dem. Han er kjent for sine gode egenskaper som taler, der han har klart å spenne en himmel over det han sa. Etter å ha vært godt etablert i politikken over lengre tid er det rimelig å anta at Kristoffersen hadde gode politiske forbindelser, noe som tilfredsstiller Kingdons andre krav. Det siste og viktigste kravet, evnen til å ikke gi seg, må ha vært tilstede hos Kristoffersen. Han var her inne i en prosess som hadde pågått i flere tiår uten å nå det endelige resultatet, men han klarte likevel å fungere som brekkstang for å fullføre prosessen (Kingdon, 1995, s. 179–182).

Deretter er det mulig å stille spørsmål til om det skjedde noe spesielt som gav rom for å få på plass nytt bibliotekbygg. Trolig så Kristoffersen muligheten i planene om

flerkinoanlegg, og brukte dette for å få gjennomslag for idéene sine. Dette kan betraktes som et policy-vindu. Da det innebar omtrent like høye kostnader å bygge nytt rådhus som å renovere det gamle, ble det mulighet å iverksette både initiativ og handling. Denne muligheten kom av en rutinemessig beslutningssituasjon (Vårheim, 1998, s. 38), og vi ser at Kristoffersen spilte en viktig rolle ved å overvinne begrensingene tidligere politiske forslag hadde gitt. Han møtte motstand fra høyresiden som ville leie rådhus og heller vente med å kjøpe lokaler til kommunen fikk råd (Dahl, 2014), men saken gjennomslag likevel.

5.13.3 Oppsummering

Vi har sett at Tromsø biblioteks utvikling bærer preg av rollen som Thorstein Berg Larsen og Herman Kristoffersen spilte som institusjonelle entreprenører og utnyttet situasjoner som oppstod og skapte det som i den lokale bibliotekkonteksten kan sies å være revolusjonær i samsvar med ekvilibrium-modellen.

5.14 Tromsø biblioteks utviklingen sett i lys av den historisk dynamisk modellen

5.14.1 Plassproblemene og forholdene fram til 1920

Vi har sett at plassproblemene ved Tromsø bibliotek for alvor kom på banen da Fogd Dreyers samling ble overført til biblioteket, og formannskapet nevnte dette i sin årsrapport. På grunn av manglende tilbakemelding fra kommunen tok bibliotekstyret opp saken året etter. Det vil med andre ord si at manglende tilbakemelding fra kommunen var gjeldene allerede fra 1872. Det samme var tilfelle i 1908, da formannskapet ønsket å utvide åpningstidene, men ikke ble hørt (Hansen, 2001, s. 18–20).

Hansen har trukket frem at sammenlignet med den nasjonale bibliotekutviklingen, skiller ikke Tromsø seg spesielt mye ut på begynnelsen av 1900-tallet. Men det er noen lokale forhold tilstede. Først og fremst er byen geografisk sett langt fra sentrum i sør, men fikk likevel mye eksterne impulser på grunn handel med Bergen, Kristiania og Trondheim, men også fra andre byer i Europa, spesielt russiske. I tillegg var Tromsø ofte siste stasjon før man reiste til arktiske strøk. Når det gjelder etableringen av

folkeboksamlinger, leiebibliotek og leseselskap skjedde dette omtrent samtidig som i resten av landet. Etter bibliotekreformen av 1902 ble det etterhvert utbredt å ha åpne hyller i bibliotekene, men dette tok det tid før det ble gjennomført i Tromsø. Det samme gjelder utvidelse av åpningstider og bruk av lesesalsplass. Dette var en konsekvens av for små bevilgninger fra kommunes side. Utviklingen begynte å stagnere i årene før 1914, altså tidligere enn den nasjonale utviklingen (Hansen, 2001, s. 33–35).

5.14.2 Forholdene på 1920-tallet og en påfølgende oppsving

Konjunktursvingningene, som preget Norge på 1920-tallet, rammet også Tromsø bibliotek. Mellom 1925 og 1935 var det svært vanskelig å gjøre innkjøp av bøker. Det ble heller ikke mulig å beholde assistentstillingen (Hoëm, 1978, s. 3). Disse forholdene bidro til å sinke bibliotekutviklingen. Vi kan se at situasjonen gradvis ble bedre etter 1933 i likhet med utviklingen nasjonalt.

Annaniassen og Vestheim har trekt fram at det fortsatt ikke var opprettet et fullverdig sentralbibliotek på midten av 1930-tallet, og at bibliotekloven ikke førte til framgang for landets folkebibliotek i andre halvdel av tiåret (Annaniassen mfl., 1999, s. 87–88). Dette var ikke tilfelle for Tromsø bibliotek som ble sentralbibliotek i 1939, og fikk dermed en positiv utvikling som følge av bibliotekloven.

Etter krigen, da biblioteket var oppe på et nasjonalt nivå igjen, stagnerte utviklingen da plassproblemene skulle bli enda verre enn tidligere utover 1950-tallet. Tilstanden var så ille at halvparten av samlingen var magasinert. Saken ble ikke forbedret at det planlagte nye bibliotekbygget som ikke ble realisert (Hoëm, 1978, s. 4–5).

5.14.3 Bibliotekpolitikk, kulturpolitikk og utdanningspolitikk på 1970-tallet

Til forskjell fra tidligere skulle bibliotekpolitikken nå inngå i skole- og utdanningspolitikken og ikke bare være en del av den allmenne kulturpolitikken. På slutten av 1960-tallet var det nettopp skole- og utdanningspolitikken som var blant de viktigste satsningsområdene, og dermed ville sjansene for bredere gjennomslag for bibliotekpolitikken vært større dersom den var på samme lag som skole- og

utdanningspolitikken (Vestheim, 1997, s. 322). Dette har vi sett ikke viste seg å være tilfelle for Tromsø bibliotek. Da Stortinget besluttet å opprette universitet i Tromsø i 1968, ble planene for bibliotekbygg nedprioritert igjen. Arbeidsoppgave til folkebiblioteket og betydningen det hadde i lokalsamfunnet nøt ikke godt av opprettelsen av et universitetsbibliotek (Bertelsen, 2001, s. 36–37). Det er altså tydelige institusjonsspesifikke faktorer og lokale forhold som kommer til uttrykk for bibliotekutviklingen i Tromsø. I følge Einar Dahl (tidligere biblioteksjef i tidsrommet 1992-2005) har rådmennene, som har vært innflytelsesrike i Tromsø kommune, vist liten interesse for bibliotekpolitikken (Bertelsen, 2001, s. 29). Uttalelsen til Dahl vitner om betydningen av de lokale forholdene.

Videre skulle man tro at den nye bibliotekloven av 1971 skulle bety framgang for bibliotekutviklingen, men i stedet for har vi sett at dette forårsaket usikkerhet rundt bibliotekets arbeidsoppgaver og dermed også byggeplanene (Bertelsen, 2001, s. 36–37). Arbeidet med bibliotekloven kan betraktes som en ytre forklaringsfaktor. Det ble altså stilt nye krav til utstyr i bibliotekene fordi loven ville medføre endringer i bibliotekenes arbeidsoppgaver. Dette kom av integreringen av bibliotekene i skole- og utdanningspolitikk, kulturpolitikk og folkeopplysning på 1970-tallet.

5.14.4 Ny biblioteklov – bibliotekutviklingen stagnerer

Vi har sett at den nasjonale politikken slo feil ut i på nytt da bibliotekloven av 1985 ikke spesifiserte forpliktende pålegg angående statstilskudd, siden de lave bevilgningene medførte at Tromsø ikke klarte å opprettholde sin posisjon som et av landets beste bibliotek. Det ble vanskelig å oppdatere samlingen og biblioteket kunne heller ikke henge med i inntoget av nye medier (Bertelsen, 2001, s. 48–50). Situasjonen ble med andre ord forverret.

5.14.5 Oppsummering

Plassproblemene er gjennomgående for hele levetiden til biblioteket, men biblioteket opprettholdt et nasjonalt nivå på begynnelsen av 1900-tallet. De økonomiske nedgangstidene stoppet opp utviklingen på 1920-tallet. Biblioteket får et oppsving etter

å ha utvidet posisjon som sentralbibliotek. Kulturpolitikken på 1970-tallet åpner opp for større kommunal styring av biblioteket, noe som ikke medførte en løsning på plassproblemet i første omgang.

6. Konklusjon

Sett ut i fra situasjonen i andre nordiske land har norske bibliotek sakkert akterut i etterkrigstida. Forklaringen på dette kan tydeliggjøres ved å se på hvorfor de nordiske landene ikke har sakkert akterut slik som Norge.

6.1 Nordiske forhold

I Danmark fungerte bibliotekloven av 1964 og den nye kulturpolitikken fordi bibliotekfeltet var godt etablert. Posisjonen til bibliotekene ble vanskeligstilt av høyrepolitikken på 1970-tallet i tillegg til den økonomiske krisa. De danske bibliotekene gikk inn i en legitimeringskrise som ble forsterket av informasjonsteknologiens inntog på 1980-tallet. Men det var også informasjonsteknologien som skulle sette en stopper for akterutseiling. Gjennom paradigmeskiftet på midten av 1990-tallet, som innebar en holdningsendring fra politikernes side, kom bibliotekene seg ut av legitimeringskrise. I stedet ble de betraktet som et redskap til å etablere Danmark i det informasjonsteknologiske samfunnet, på samme måte som i etableringen av velferdsstaten på begynnelsen av 1900-tallet.

De finske bibliotekene fikk en stor økning i den økonomiske støtten fra staten gjennom loven av 1961. Som en del av etableringen av velferdsstaten og den kulturelle rekonstruksjonen etter andre verdenskrig fikk bibliotekene styrket sin posisjon i samfunnet og politikken. Finland unngikk de kulturpolitiske rammene som påvirker bibliotekpolitikken i Danmark, Sverige og Norge, men fikk en sterk tilknytning til utdanningspolitikken i stedet. Endringene i bibliotekloven av 1986 tok hensyn til konstitueringen av kommunens lokale selvstyre, men endringene var ikke gjennomgripende. Til tross for lavkonjunktur på 1990-tallet og slutten på øremerkede tilskudd ble lesekonsumet opprettholdt. Bibliotekene ble en viktig tilgjengeliggjører av informasjonsteknologi i det finske samfunnet. Det kom en oppdatering av bibliotekloven i 1998. Folkebibliotekene har en sterk posisjon i det finske samfunnet fordi de er viktige for det finske samholdet. Dette gjør at bibliotekene fortsatt er godt etablert politisk sett.

Avskaffelsen av bibliotekloven i Sverige i 1965 var et skritt tilbake for bibliotekene siden den direkte statsstøtten falt ut. Bibliotekene fikk styrket sin posisjon igjen gjennom de åtte målene for kulturpolitikken som Riksdagen nedsatte i 1974. Dette var fordelaktig for bibliotekene fordi de ble betraktet som et redskap til å oppnå disse målene. Økonomiske begrensninger møtte de svenske bibliotekene på 1980-tallet, men utviklingen stagnerte ikke. Bibliotekene ble også påvirket av den økonomiske krisa på 1990-tallet og inntoget av informasjonsteknologi. Utlånet gikk ned og bevilgninger ble kuttet. I 1997 fikk Sverige ny biblioteklov for å sikre de tradisjonelle verdiene i biblioteket. Dette var en minstekravslov som ikke satte krav til kvaliteten i biblioteket. Dette medførte likevel en oppsving og større fokus i politikken. 1.januar 2014 ble loven oppdatert for å tilpasses samfunnsendringene.

Her framgår det altså at de nordiske landene har klart å håndtere politiske endringer, økonomiske kriser og informasjonsteknologiens inntog i bibliotekene, men dette har ikke lyktes like godt i norsk sammenheng.

6.2 Nasjonale og lokale forhold

Etter andre verdenskrig ble folkebibliotekene for alvor integrert i kulturpolitikken. Norge gjorde et forsøk på å adoptere den danske bibliotekloven av 1964. Siden bibliotekfeltet i Norge ikke stod like sterkt som i Danmark fungerte ikke loven like godt for norske forhold. Den nye kulturpolitikken gjorde også feltet mindre selvstendig, og kommunene fikk utvidet ansvarsområdet ovenfor bibliotekene. Staten fikk dermed mindre politisk styring. Staten fikk redusert rollen sin ytterligere etter bibliotekloven av 1985, og overgangen til rammetilskudd gjorde at bibliotekene mistet det økonomiske sikkerhetsnettet. Engasjementet fra statens side har dermed blitt redusert betraktelig etter loven av 1971. Dette har gjort at lokalpolitiske forhold har hatt en avgjørende betydning for bibliotekene.

Tromsø bibliotek hadde en oppsving etter andre verdenskrig, men på slutten av 1950-tallet ble plassproblemene gjeldende for fullt. Det ble vedtatt å opprette nytt bibliotekbygg i Tromsø i 1964. Planene ble utsatt gang på gang av økonomiske hensyn.

På 1970-tallet fikk kommunen mer kontroll over bibliotekene, etter at den nasjonale bibliotekpolitikken åpnet opp for dette. Biblioteket fikk nye lokaler i 1972, men disse var ikke egnet til bibliotekbruk. I 1978 mistet biblioteket Berg Larsen, en betydningsfull ressurs og drivkraft. I 1984 foreslo finansrådmann Kåre Nordgård å legge ned biblioteket. Forslaget strider mot bibliotekloven, men ble ikke en realitet. Biblioteket ble rammet av økonomiske nedskjæringer på 1990-tallet. Herman Kristoffersen stod i spissen for å opprette et nytt bibliotekbygg etter at han ble valgt som ordfører i 1999. I 2005 var det nye bygget klart til bruk.

Av å se på nasjonale forhold framgår det at norsk bibliotek har sakkert akterut de nordiske landene i etterkrigstida. Ved å se på Tromsø bibliotek som enkeltcase kommer det tydelig fram at lokalpolitiske forhold har preget bibliotekutviklingen. Bertelsen har i sin analyse trukket fram betydningen av det økonomiske aspektet og holdningsaspektet i forbindelse med manglende iverksetting av byggeplanene. Hun hevder disse to aspektene har vært av stor betydning når det gjelder administrasjonen og politikerne som har styrt iverksettingsprosessene (Bertelsen, 2001, s. 72). I så tilfelle vil det si at den nasjonale politikken ikke har hatt gjennomslagskraft, men at lokale forhold har vært gjeldende. Dette gjelder for utviklingen etter 1964. Vi kan se at utviklingen til Tromsø bibliotek i større grad kan identifiseres med nasjonale forhold på begynnelsen av 1900-tallet enn ved slutten av århundret. I utviklingens første fase holdt biblioteket seg på et nasjonalt nivå, men sakkert ut i forkant av 1914. I likhet med utviklingen nasjonalt, rammes også Tromsø bibliotek av lavkonjunktoren i 1920-årene. 1930-årene preges av en oppsving på grunn av lokale drivkrefter i form av Thorstein Berg Larsen.

6.3 Forklaringsmodeller

Hovedforklaringen som framgår av ekvilibrium-modellen framhever store plutselige endringer. Mellom slike endringer, som skjer sjelden, følger liten grad av tilpasning. Vi får en utvikling preget av sti-avhenigighet. Den historiske dynamiske-modellen vektlegger at utviklingen er preget av små, gradvise endringer over tid, som summert kan bli ganske store. I dette tilfellet er den gradualistiske historiske utviklingen mer gjennomgående. Ved å kombinere de to modellen kan ulike aspekter ved hovedforklaringene for det historiske forløpet belyses.

6.3.1 Sverige

De institusjonelle entreprenørene får framhevet sin rolle gjennom ekvilibrium-modellen, dette gjelder særlig Palmgren. Den historiske dynamiske modellen får fram selvstendigheten til de svenske bibliotekene siden de ble etablert gjennom arbeiderbevegelsen. Videre framhever den at de svenske bibliotekene klarte seg bedre enn de norske på 1920-tallet nettopp på grunn av tilknytningen til arbeiderbevegelsen. I tillegg klarte den svenske staten å opprettholde en bedre pengepolitikk enn Norge på 1920-tallet, som medførte at utviklingen ikke stagnerte. Den historisk dynamiske modellen passer best til beskrivelsen av den svenske utviklingen fordi den ikke preges av institusjonelle brudd, men gradvis endring gjennom hele 1900-tallet.

6.3.2 Danmark

Ekvilibrium-modellen trekker fram betydningen av Steenbergs rolle i etableringen av folkebibliotekene i Danmark. Den historisk dynamiske modellen trekker fram betydningen av samfunnsendringene i forkant av etableringen. Videre framhever den gradvise utviklingen fram til 1964. Dersom vi sammenligner norske og danske forhold i lys av den historisk dynamiske modellen var ikke Norge like langt framfor Danmark på begynnelsen av 1900-tallet som ekvilibrium-modellen tilsier. Vi har sett at Danmark var tidlig ute med statsbidrag og etablering av bibliotekfeltet gjennom ulike organisasjoner. De var også først ute med gratisprinsippet. Dette kommer ikke fram av ekvilibrium-modellen, men tydeliggjøres av den historiske dynamiske modellen. Ekvilibrium-modellen får også fram de store forskjellene fra å ha et homogent bibliotekfelt til å måtte tilpasse seg nye typer medier. På den andre siden kan vedtaket av loven av 1964 sees i lys av en voksende kulturpolitikk og som en videreføring av tidligere politikk, noe som er en mer passende beskrivelse av utviklingen og understrekes av den historisk dynamiske modellen. Ekvilibrium-modellen får også fram betydningen av regjeringsskiftet på 1970-tallet som satte bibliotekene i en vanskelig situasjon. Det samme gjelder betydningen av paradigmeskiftet på midten av 1990-tallet som styrket bibliotekenes posisjon igjen. Den historisk dynamiske modellen trekker fram at paradigmeskiftet også kan betraktes som en videreføring av bibliotekenes rolle i etableringen av velferdsstaten til etableringen av informasjonssamfunnet.

6.3.3 Finland

Den finske bibliotekutviklingen hadde også sentrale institusjonelle entreprenører, der Werkko og Granfelt var av størst betydning. De gradvise endringene som følger arbeidet til entreprenørene framheves best av den historisk dynamiske modellen fram til 1950-tallet. Etter rapporten fra folkebibliotekenes statskomité, som ble iverksatt gjennom bibliotekloven av 1961, fikk vi et brudd med den foregående utviklingen, sett i lys av ekvilibrium-modellen. Samtidig ser vi at omstillingen fra politikerne bygger på tidligere politikk fordi den økonomiske veksten på 1950-tallet gav muligheten til å betale tilbake for forsømmelsen av bibliotekene i perioden før 1961. Dette framheves av den historisk dynamiske modellen. Utviklingen etter 1961 skjedde raskt. I lys av den historisk dynamiske modellen ser vi at sammenfallet mellom framveksten av velferdsstaten og loven av 1961 fikk avgjørende betydning for bibliotekenes framgang helt opp til i dag.

6.3.4 Norge

Ekvilibrium-modellen framhever betydningen av rollen til Håkon Nyhuus som institusjonell entreprenør på starten av 1900-tallet. Modellen understreker også bruddet med folkeopplysningen på 1970-tallet og reduksjonen av statlig kontakt med bibliotekene. Det ble forsterket av loven av 1985. Men sett i lys av den historisk dynamiske modellen ser vi at de samfunnsmessige endringen med framveksten av arbeiderbevegelsen og skoleloven hadde betydning for Nyhuus mulighet til å nyttiggjøre seg av et policy-vindu. Ekvilibrium-modellen får heller ikke fram virkningen av den vanskelige økonomiske situasjonen Norge befant seg i på 1920-tallet, som den historisk dynamiske modellen synliggjør. Videre kan vi se at kulturpolitikken på 1970-tallet ikke bryter med tidligere politikk, men bygde på kulturpolitikken fra etterkrigstida. Derfor er det rollen til Nyhuus som er hovedforklaringen for ekvilibrium-modellen, noe som tilsier at det ikke har skjedd noen radikale endringer etter bibliotekrevolusjonen. Dette stemmer forsåvidt siden bibliotekkonseptet er det samme, men ved å se utviklingen i lys av den historisk dynamiske modellen får vi også synliggjort de gradvise endringene som har skjedd gjennom lovgivning og etableringen av bibliotekinstitutioner på 1900-tallet.

6.4 Tromsø

For biblioteket i Tromsø Berg Larsen får ekvilibrium-modellen fram betydningen av

Thorstein Berg Larsen og Herman Kristoffersen. Av størst betydning var innsatsen til Berg Larsen som resulterte ny status som sentralbibliotek. I denne sammenhengen så Berg Larsen den nye bibliotekloven som et policy-vindu. Herman Kristoffersen var avgjørende for å få opprettet det nye bibliotekbygget, der han brukte planene om flerkinoanlegg som policy-vindu. Den historisk dynamiske modellen understreker de gjennomgående plassproblemene som har sørget for å sinke bibliotekutviklingen og i noen tilfeller stanset den helt. I tillegg kommer betydning av Norges vanskelige økonomiske situasjon fram, som gjorde at utviklingen stagnerte. Begge modellene framhever tilstedeværelsen av nasjonale forhold, spesielt i utformingen av politikk på 1970 og 1980-tallet, men at lokale forhold har vært helt avgjørende. Dette vil si at utviklingen til Tromsø bibliotek kun delvis sammenfaller med nasjonale forhold og i enda mindre grad med nordiske. Det vil være ønskelig å sammenligne med enda en norsk kommune for videre forskning.

Kildehenvisning

- Andersen, J., Jochumsen, H., & Hvenegaard Rasmussen, C. (2008). *At forstå biblioteket: en introduktion til teoretiske perspektiver*. København: Danmarks Biblioteksforening.
- Andersen, S. S. (2013). *Casestudier: forskningsstrategi, generalisering og forklaring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Annaniassen, E., Vestheim, G., & Bratland, N. (1999). *Bok over land: trekk ved Statens bibliotektilsyns historie*. [Oslo]: Tano Aschehoug.
- Audunson, R. (2008, 3. september). Viktig folkebibliotekforskning fra Danmark. *Bok og bibliotek*.
- Bertelsen, I. M. T. (2001). *Bibliotek til besvær: en studie av iverksetting av offentlig politikk*. Tromsø: Universitetet i Tromsø, Institutt for statsvitenskap.
- Bibliotekplan 2013-2016*. (2013). . Byrådet, Tromsø Kommune. Hentet 21. mai 2014 fra <http://img8.custompublish.com/getfile.php/2334455.1308.ascpyeewep/Bibliotekplan+2013+-2016+til+gjennomgang.pdf?return=www.tromso.kommune.no>
- Byberg, L. (1999). Library History revisited: Research areas and methodology. Presentert på 65th IFLA Council and General Conference, Bangkok, Thailand: IFLA.
- Byberg, L. (2009). A Short History of Norwegian Public Libraries and «How They Got That Way». I M. Dyrbye & I. Mäkinen (Red.), *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives* (s. 42–48). Tampere: Hibolire.
- Byberg, L., & Frisvold, Ø. (2001). Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre århundreskifter. I R. 1950- Audunson & N. W. 1949- Lund (Red.), *Det Siviliserte informasjonssamfunn: folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* (s. 63–87). Bergen: Fagbokforlaget.
- Dahl, E. (2013). *Tromsø biblioteks historie*. Upublisert manuskript, Tromsø.
- Dahl, E. (2014, 21. mai). Intervju.
- Dahl, H. F., & Helseth, T. (2006). *To knurrende løver: kulturpolitikkenes historie 1814-2014*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahl, S. (1957). *Nordisk håndbok i bibliotek-kunnskap. Bind II - Bibliotekenes og bibliofilens*

- historie*. (Bd. 1-3, Bd. 2). Oslo: Cappelen.
- Dyrbye, M. (2009a). *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives*. Tampere: Hibolire.
- Dyrbye, M. (2009b). From Vocation to Profession - Innovation and Change in the Focus of Librarianship 1905-1969. I M. Dyrbye (Red.), *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives* (s. 49–57). Tampere: Hibolire.
- Emerek, L. (2001). At skrive bibliotekshistorie. Om grundlæggelsen af det moderne folkebibliotek i Danmark. I R. 1950- Audunson & N. W. 1949- Lund (Red.), *Det Siviliserte informasjonssamfunn: folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* (s. 88–117). Bergen: Fagbokforlaget.
- Eskola, E. (2001). Finnish Public Libraries between the World Wars. I I. Mäkinen (Red.), *Finnish public libraries in the 20th century* (s. 73–87). Tampere: Tampere University Press.
- Fjeldsøe, S. (2013, 10. september). *Tromsø bibliotek - en historisk «byvandring»*. Hyllevandring.
- Frisvold, Ø. (2013). En bibliotekrevolusjon for hele folket! *Bibliotekforum*, 38(5).
- Furre, B. (2000). *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå voksterville til framtidstvil* (Bd. B. 6). Oslo: Samlaget.
- Granheim, E. (1996). *Biblioteklovgivning i Europa: en komparativ studie* (Bd. nr 32). Oslo: Statens bibliotektilsyn.
- Hansen, R. (2001). *Byen og biblioteket: Tromsø bibliotek 1871-1914 i en lokalhistorisk sammenheng*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avd. JBI.
- Helling, J. (2012). *Public Libraries and their National Policies: International Case Studies* (1 edition.). Oxford, UK: Chandos Publishing.
- Hietala, M. (2001). Foundation of Libraries in the Historical Context. I I. Mäkinen (Red.), *Finnish public libraries in the 20th century* (s. 7–22). Tampere: Tampere University Press.
- Hoëm, B. (1978). *Skisse over Tromsø biblioteks historie*. Upublisert manuskript, Tromsø.
- iTromsø. (2005, 8. mars). Stolt Herman åpnet biblioteket -itromso. Hentet 12. mai 2014 fra

<http://www.itromso.no/kultur/article24173.ece>

Jochumsen, H., & Hvenegaard Rasmussen, C. (2006). *Folkebiblioteket under forandring: modernitet, felt og diskurs*. København: Danmarks Biblioteksforening.

Kingdon, J. W. (1995). *Agendas, alternatives, and public policies*. New York: HarperCollins.

Larsen, J. H. (2010). *Nordic public libraries 2.0*. København: Danish Agency for Libraries and Media.

Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven). (2013). Hentet 30. mai 2014 fra

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108>

Mangset, P. (1992). *Kulturliv og forvaltning: innføring i kulturpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Mäkinen, I. (2001a). *Finnish public libraries in the 20th century*. Tampere: Tampere University Press.

Mäkinen, I. (2001b). Konturer och bakgrund till utvecklingen av de finska allmänna biblioteken. I R. 1950- Audunson & N. W. 1949- Lund (Red.), *Det Siviliserte informasjonsamfunn: folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* (s. 118–141). Bergen: Fagbokforlaget.

Mäkinen, I. (2008). Public libraries and the welfare state: the case of Finland.

Mäkinen, I. (2009). Volksbildung Meets Popular Enlightenment: Why Have Public Libraries Been So Successful in Northern Europe? I M. Dyrbye, I. Mäkinen, T. Reimo, & M. Torstensson (Red.), *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives* (s. 9–12). Tampere: Hibolire.

Mäkinen, I. (2012a). Historical explanations for the success of Finnish public libraries (and Nordic countries in general). *Congress track 2: Policy, strategy and advocacy* (s. 19). Presentert på IFLA World Library and Information Congress 78th IFLA General Conference and Assembly, Helsinki, Finland.

Mäkinen, I. (2012b). Finnish Libraries Now! Hentet 18. mai 2014 fra http://now.libraries.fi/chronology.html#.U3jX5lh_v0g

Norsk biblioteksforening, Salvesen, H., Flaten, T. K., & Tangen, L. (2003). *Norsk biblioteksforening 90 år: kilder til foreningens historie*. [Oslo]: Foreningen.

- NOU 1996: 23. Konkurransen, kompetanse og miljø. Hentet 20. mai 2014 fra
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/nfd/dok/nou-er/1996/nou-1996-23/5/1/3.html?id=342426>
- NRK Nordnytt. (2009, 3. juni). Her er Norges beste bibliotek - Troms og Finnmark. Hentet 21. mai 2014 fra <http://www.nrk.no/nordnytt/her-er-norges-beste-bibliotek-1.6511948>
- NRK.no - Troms. (2002, 21. mars). . Hentet 20. mai 2014 fra
http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_troms_og_finnmark/troms/1737741.html
- Ot. prp. nr. 96. (2005-2006). Om lov om endringer i lov 25. september 1992 nr. 107 om kommuner og fylkeskommuner m.m. (komitémodell, avtalevalg m.m.). Hentet 30. mai 2014 fra
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/regpubl/otprp/20052006/otprp-nr-96-2005-2006-/3.html?id=190343>
- Ottervik, G., & Möhlenbrock, S. (1973). *Svenska bibliotek: historia, organisation, funktion: en översikt* (Bd. 15). [Lund]: Bibliotekstjänst.
- Pierson, P. (2004). *Politics in time: history, institutions, and social analysis*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Ringdal, N. J. (1985). *By, bok og borger: Deichmanske bibliotek gjennom 200 år*. Oslo: Aschehoug.
- Røgler, J. 1963-. (2008). *Hysj!: om samlingen av biblioteksektoren på nasjonalt nivå*. Oslo: J. Røgler.
- Sandengen, M.-K. (2014, 25. april). Forslag til ny biblioteklov i Sverige - Nasjonalbiblioteket. Hentet 18. mai 2014 fra <http://www.nb.no/Hva-skjer/Aktuelt/Nyheter/Forslag-til-ny-biblioteklov-i-Sverige>
- Steinmo, S. (2008). Historical institutionalism. I D. D. Porta & M. Keating (Red.), *Approches and Methodologies in the Social Sciences* (s. 118–138). Cambridge, New York, Melbourne, Cape Town Sao Paulo: Cambridge University Press.
- Stephensen, I. (2013). Bachelor of Library Science. *Bibliotekforum*, 38(5).
- Thomas, B. (2010). Swedish libraries: An overview. *IFLA Journal*, 36(2), 111–130.
doi:10.1177/0340035210369749

- Thorhauge, J. (2002). *Nordic public libraries: the Nordic cultural sphere and its public libraries*. København: Danish National Library Authority.
- Torstensson, M. (1990). Library History Research in Sweden: A Field in Development. *University of Texas Press*, 25(1), 11–26. Hentet 3. juni 2014 fra
- Torstensson, M. (1993). Is There a Nordic Public Library Model? *Libraries & Culture*, 28(1), 59–76. Hentet 10. mai 2014 fra
- Torstensson, M. (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna: exemplet Sverige och några jämförelser med USA* (Bd. nr 1). Göteborg: Universitetet.
- Torstensson, M. (2001). Att analysera folkbiblioteksutveclingen - exemplet Sverige och några jämförelser med USA. I R. 1950- Audunson & N. W. 1949- Lund (Red.), *Det Siviliserte informasjonsamfunn: folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* (s. 142–170). Bergen: Fagbokforlaget.
- Torstensson, M. (2009). Library Spirit in Sweden - Two Missionary Phases. I M. Dyrbye, I. Mäkinen, M. Torstensson, & T. Reimo (Red.), *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives* (s. 75–93). Tampere: Hibolire.
- Tromsø bibliotek og byarkiv. (2012). Tromsø bibliotek og byarkiv. Hentet 12. mai 2014 fra http://bibliotekrom.tromsfylke.no/?page_id=197
- Tromsø Kommune. (2001). Nytt rådhus i 2004? - Tromsø kommune. Hentet 12. mai 2014 fra <http://www.tromso.kommune.no/nytt-raadhus-i-2004.4543141-120945.html>
- Tromsø Kommune. (2002). Stramt budsjett - Tromsø kommune. Hentet 18. mai 2014 fra <http://www.tromso.kommune.no/stramt-budsjett.4543382-120967.html>
- Tromsø Kommune. (2005a). Storinnrykk på det nye biblioteket - Tromsø kommune. Hentet 12. mai 2014 fra <http://www.tromso.kommune.no/storinnrykk-paa-det-nye-biblioteket.4543938-121002.html>
- Tromsø Kommune. (2005b). Dronningen åpnet Fokuskvartalet - Tromsø kommune. Hentet 12. mai 2014 fra <http://www.tromso.kommune.no/dronningen-aapnet-fokuskvartalet.4543943-121002.html>
- Vatanen, P. (2001). From the Society of the Estates to a Society of Citizens: Finnish Public Libraries Become American. I I. Mäkinen (Red.), *Finnish public libraries in the 20th*

- century* (s. 23–72). Tampere: Tampere University Press.
- Vestheim, G. (1992). *Folkebibliotek i forvandling*. Hamar: Østlandsforskning.
- Vestheim, G. (1995). *Kulturpolitikk i det moderne Noreg*. Oslo: Samlaget.
- Vestheim, G. (1997). *Fornuft, kultur og velferd: ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*. Oslo: Samlaget.
- Vårheim, A. (1998). *Politikkformulering gjennom meningspåvirkning: en studie av programmet for privat tjenesteyting i distriktene*. Tromsø: Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Vårheim, A. (2001). Paradigmeskiftet i distriktpolitikken tekster på 1990-tallet: omgivelsesdrevet punktering eller institusjonelt valg? Hentet 20. mai 2014 fra http://www.academia.edu/4710211/Paradigmeskiftet_i_distriktpolitikken_tekster_pa_1990-tallet_omgivelsesdrevet_punktering_eller_institusjonelt_valg